

# Doktor Glas revisited

*Transtextuella relationer mellan  
Söderbergs Doktor Glas, Ohlssons  
Gregorius, Ekmans Mordets praktik och  
Siganders Dosan*

Jana Aleksic



Masteravhandling

ILN

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014



# **Doktor Glas revisited**

## **Transtextuella relationer mellan Söderbergs Doktor Glas, Ohlssons Gregorius, Ekmans Mordets praktik och Siganders Dosan**

Jana Aleksic

Master i nordisk litteratur, 60sp

Våren 2014

ILN, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo

© Jana Aleksic

2014

Doktor Glas revisited. Transtextuella relationer mellan Söderbergs Doktor Glas, Ohlssons Gregorius, Ekmans Mordets praktik och Siganders Dosan

Jana Aleksic

<http://www.duo.uio.no/>

## Sammandrag

Denna masteravhandling fokuserar på att undersöka olika transtextuella relationer mellan tre samtida svenska romaner – *Gregorius* (2004), *Mordets praktik* (2009) och *Dosan* (2013) – som alla har en gemensam hypotext, nämligen Söderbergs roman *Doktor Glas*. Jag analyserar dem med hänsyn till tre viktiga punkter: för det första försöker jag se i vilken typ av hypertextuell relation de står till *Doktor Glas* (1905), och för det andra fokuserar jag på hur de förhåller sig till s.k. *tankebok*-begreppet som Söderberg själv utvecklat och tycks ha uppnått just med denna roman. För det tredje undersöker jag karaktärerna i de tre romanerna eftersom hypertextualiteten bäst kommer i uttryck genom dem. Jag forskar på vilket sätt författarna har format dem – vad de har ”lånat” från Söderberg och vad de har tillagt själva, samt hur dessa karaktärer skiljer sig från de ursprungliga. I tillägg försöker jag också se om dessa litterära ”efterträdare” till *Doktor Glas* påverkar läsningen av Söderbergs roman och – i fall de gör det – på vilket sett det sker.

Vad gäller den teoretiska sidan av min avhandling använder jag framför allt Genette och hans teori om transtextualitet, Bachtin och teorin om den dialogiska naturen av yttranden, samt Iser och receptionsteorin. Förutom dessa tre stora teoretiker, använder jag också Peter Widdowson och hans teori om *re-visionary fiction* i brittisk litteratur, så väl som Steven Connor, som beskriver samma fenomenet och kallar det för *rewriting*. Samtidigt förknippar jag dessa romaner med ett ganska nytt och modernt fenomen förknippad framför allt med internet, som hittills inte än har accepteras fullständigt i den litterära världen, nämligen *fanfiction*.

Slutsatsen blir att dessa tre romaner i hög grad utmanar det välkända begreppet *hypertextualitet* och en strikt tillämpning av Genettes system, därför att de inte kan klassificeras på ett entydigt sätt med hjälp av det, om man inte förstår begreppet med hjälp av en mindre rigid tillämpning. Därför kräver dessa verk några bredare begrepp och tolkningar. Med hjälp av Widdowsons och Connors teori, samt *fanfiction* utvidgar jag detta begrepp och drar jag slutsatsen om att de tre romanerna endast kan betraktas som exemplen på en kombination av ovan nämnda teorier.



## Innehåll

|  |     |
|--|-----|
| 1. Inledning .....                     | 1   |
| 2. Teoriram .....                      | 6   |
| 3. Tidigare forskning .....            | 18  |
| Söderbergforskning .....               | 18  |
| Doktor Glas .....                      | 20  |
| Gregorius .....                        | 23  |
| Mordets praktik .....                  | 24  |
| <br>                                   |     |
| 4. Doktor Glas                         |     |
| <i>Liv, jag förstår dig inte</i> ..... | 25  |
| 5. Gregorius                           |     |
| <i>Gud, jag förstår dig inte</i> ..... | 47  |
| 6. Mordets praktik                     |     |
| <i>Den ideale läsaren</i> .....        | 68  |
| 7. Dosan                               |     |
| <i>Feministen Helga</i> .....          | 91  |
| 8. Avslutning .....                    | 111 |
| Litteratur .....                       | 115 |





# 1. Inledning

När man säger att en bok är kontroversiell innebär det vanligtvis att den väcker en stor del kritik, antingen på grund av de teman den behandlar eller på grund av sättet dessa teman behandlas på. Samtidigt betyder det nödvändigtvis inte att dålig kritik påverkar bokens popularitet eller relevans bland publiken – en bok som ursprungligen blev karakteriserad som ”chockerande” och oetisk eller ifrågasatt på grund av sitt innehåll, behöver inte möta samma reaktioner bland läsarna. Ett sådant exempel är Hjalmar Söderbergs roman *Doktor Glas* (1905).

När romanen kom ut, möttes den av stor och ganska skarp kritik som till slut utvecklades till något som Tommy Olofsson kallar för ”Söderbergsfejden” i sin artikel vid samma namn – ”[...] en bitter strid som snart kom att omfatta hela Söderbergs dittills publicerade författarskap och så småningom även kom att gälla författarens dubiösa karaktär.”<sup>1</sup> I sin artikel ger Olofsson en översikt över de viktigaste kritikerna, samt förklarar de viktigaste punkterna i deras reaktioner – Poul Bjerre, Oscar Levertin, Carl David af Wirsén, Henning von Melsted, m.fl.

”Huvudgärningsmannen” för denna fejd anses vara psykiatern Poul Bjerre, som kritiserade boken vid två tillfällen – i artikeln *En stridsartikel* som kom ut i *Stockholms Dagblad* i december 1905 och i sin skrift *Diktens lifsvärde* som kom ut ett halvår senare ”som inte bara är ett utvidgat angrepp på *Doktor Glas* utan också ett femtio sidor långt ifrågasättande av hela Söderbergs författarskap och ett misstänkliggörande av hans psykiska hälsa.”<sup>2</sup> Så, vad är det som Bjerre kritiserar i *Doktor Glas* och vad är det som är så oroväckande i denna roman att det förtjänar en hel kritisk skrift? Det finns flera teman och motiv i Söderbergs roman som kan anses vara ”problematiska” för tiden då romanen kom ut, nämligen början av 1900-talet – religionskritiken, eutanasi, abort, ”det etiska mordet”, nihilismen, mm. men man kan inte hävda att *Doktor Glas* är den första boken varken i litteraturhistorien eller inom nordisk litteratur som behandlar sådana teman. I boken *Viljans frihet och mordets frestelse* ger Nils O Sjöstrand en sammanfattning av Poul Bjerres kritik som den presenterades i skriften *Diktens lifsvärde*:

1. Mördaren, dr Glas, bryter mot ”det institut som bjuder en läkare att icke avsiktligt skada den människa, som lägger sitt lif i hans händer”.

---

<sup>1</sup> Olofsson, Tommy – ”Söderbergsfejden. Striden om Doktor Glas” i *I ordets smedja. Festskrift till Per Rydén*, red. Gustafsson, Karl Erik, Hedling, Erik, Holmberg, Claes-Göran, Oscarsson, Ingemar, Westerström, Jenny, s 99, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2002

<sup>2</sup> Olofsson, Tommy – ”Söderbergsfejden. Striden om Doktor Glas” i *I ordets smedja. Festskrift till Per Rydén*, s 102

2. Dr Glas, som utan efterföljande ånger mördar sin patient, är sinnesjuk. Redan före mordet är hans känslö- och viljelivs reaktioner abnormt svaga. Hans själsliv upplöses under skildringens förlopp.
3. Hjalmar Söderbergs själssjuka romangestalt synes återspegla författarens egen psykopatologi. ”Han saknar den instinktiva känsla för diktens väsen som hvarje äkta diktare äger.”
4. Romanen *Doktor Glas* saknar det livsstegrande och karaktärsbefriande som sann dikt måste ha. Romanen är nihilistisk. Sann dikt är däremot ett terapeutikum, som kan övervinna sjukdom och livets destruktiva krafter, ja, även själva döden. Men den måste utgå ur en stark vilja och tro på liv.<sup>3</sup>

Bjerres största misstag ligger, enligt min mening, i sättet han betraktar doktor Glas karaktär på, nämligen som en verklig människa, samt identifierar författaren Söderberg med huvudkaraktären i hans roman, något som också Oscar Levertin kritiserade i sin recension av Bjerres skrift<sup>4</sup>. Å andra sidan är det viktigt att märka vad som Bjerre anser vara de viktigaste svagheter i Söderbergs roman, nämligen doktors påstådda sinnessjukdom vilket ledde honom till att begå mordet, och bokens nihilism.

I sin ursprungliga artikel jämför samtidigt Bjerre *Doktor Glas* med Dostojevskijs roman *Brott och straff* (1866) och pekar på ett drag som Söderbergs roman inte har, nämligen ånger – ”Hvad vore Raskolnikov utan den ständigt brusande underströmmen af mänskliga känslor, som efter det befriande mordet bryta fram och som göra de sista bladen av hans lif till ett skärt och underskönt mänskligt dokument?”<sup>5</sup>

Han nämner också att det ”inte finns spår af något mänskligt hos honom” (dvs. hos doktor Glas) och märker att ”detta känslolifvets totala sönderflytande i förruttnelse har väl sällan fått ett så fulltonigt uttryck som i denna bok”.<sup>6</sup>

Fast Bjerres artikel var början på ”Söderbergssfejden” kan man påstå att det faktiskt är Oscar Levertins recension av *Doktor Glas* i SvD 8/9 december 1905 som står centralt inom kritiken av Söderbergs roman. Enligt Nils O Sjöstrand var Levertin ”förra sekelskiftets ledande svenske kritiker”<sup>7</sup> och som sådan kan man förvänta sig att hans meningar och recensioner skapade och formade den tidens åsikter om litterära verk. Fast han delvis insåg bokens värde, speciellt vad det

<sup>3</sup> Sjöstrand, Nils O – ”Doktorerna Bjerre och Glas och mordets frestelse” i *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas*, red. Sjöstrand, Nils O, Sahlin, Björn, Sjöstrand, Lars, Holmbäck, Bure, s 28-29, Proprius Förlag, Stockholm, 2003

<sup>4</sup> Olofsson, Tommy – ”Söderbergssfejden. Striden om Doktor Glas” i *I ordets smedja. Festskrift till Per Rydén*, s 103

<sup>5</sup> Bjerre, Poul – ”En stridsartikel” i *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas*, s 230-231

<sup>6</sup> Bjerre, Poul – ”En stridsartikel” i *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas*, s 230-227

<sup>7</sup> Sjöstrand, Nils O – ”Doktorerna Bjerre och Glas och mordets frestelse” i *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas*, s 45

gäller dess ”intresse, konstnärlighet, många episoders skönhet och stilens fulländning”<sup>8</sup>, var han inte lika imponerad av romanen som han var med Söderbergs föregående bok – *Martin Bircks ungdom*. Sjöstrand anger vidare att det fanns två huvudproblem i *Doktor Glas* som Levertin pekade på och inte var enig om – kritik av det lutherska äktenskapet, som han försökte försvara i sin recension, och själva huvudkaraktären.

Levertin fann inte läkaren Tyko Gabriel Glas helt psykologiskt trovärdig. Glas resonemang var för Levertin inte helt konsekventa och han saknade känsla i Söderbergs bok, även om den rent tekniskt framstod som Söderbergs bästa. Levertin ställde sig skeptisk till att just en läkare, ”som dagligen kämpar med lif och död”, skulle hysa ”åtrå efter dramatisk spänning och befriande handling”. Detta motiv för mordet fann Levertin vara det ”minst trovärdiga af alla” när det gäller Glas handlande.<sup>9</sup>

Samtidigt är det troligen just doktor Glas karaktär, hans handlingar och brist på handlingar, samt tänkbara orsaker till dem, det som ledde till att denna roman av många betraktas som Söderbergs mest centrala verk, och som gjorde boken till en av svenska litteraturens klassiker, fortfarande lika relevant och intressant idag som i början av 1900-talet:

Han tænker gennem, og det er et titalende Særkende. Det har han bevist i sit dybeste Værk, *Doktor Glas*, der tumler Spørgsmaalet om livets Værdi som ubetinget og om Forbudet imod at dræbe som lige saa ubetinget, og anbringer et stort Spørgsmaalstegn ved begge. Yderst sindrigt er her det sørgmodige paavist, at Lægens Lovlydighed resulterer i Fødselen af en forfærdende Idiot, og hans Lovbrud for at sikre sin forgæves Tilbedte Forening med hendes Elsker i at denne Elsker koldblodigt lader hende i Stikken.<sup>10</sup>

Å andra sidan är *Doktor Glas* inte bara fortfarande intressant och aktuell för läsarna utan också för flera samtida författare, som har, var på sitt sätt, försökt att ge ett nytt perspektiv till den ursprungliga historien. I sin reaktion till Poul Bjerres artikel har Henning von Melsted förutsett att Söderbergs roman fortfarande kommer att läsas om femtio år<sup>11</sup> medan den engelske

---

<sup>8</sup> Olofsson, Tommy – ”Söderbergsfejden. Striden om Doktor Glas” i *I ordets smedja. Festskrift till Per Rydén*, s 100

<sup>9</sup> Sjöstrand, Nils O – ”Doktorerna Bjerre och Glas och mordets frestelse” i *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas*, s 47

<sup>10</sup> Brandes, Georg – ”Till Hjalmar Söderberg i Vängåvan till Hjalmar Söderbergs 50-årsdag den 2. Juli 1919, red. Laurin, Carl C. , s 20, Stockholm, 1919

<sup>11</sup> Von Melsted, Henning – ”Öppet svar” i *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas*, s 242

författaren William Sansom har beskrivit romanen med följande ord: ” In most of its writing and much of the frankness of its thought, it might have been written tomorrow.”<sup>12</sup>

Vad är det som gör denna roman så intressant och provocerande, mer än 100 år efter att den kommit ut? Under de sista 100 år har läsarpubliken fått läsa en lång rad böcker som varit provocerande på olika sätt och behandlade olika kontroversiella teman så nuförtiden skulle man kunna förvänta sig att man delvis har blivit van vid sådana teman som behandlas i *Doktor Glas*. Samtidigt ser det ut som att ett av romanens huvudteman, nämligen rätten att, under vissa omständigheter, mörda en annan människa, samt dess ensidighet och ganska öppet slut har påverkat tre olika samtida svenska författare och en brittisk att skriva sina versioner eller sina svar till Söderbergs roman – Bengt Ohlssons *Gregorius* (2004), Kerstin Ekmans *Mordets praktik* (2009), Helena Siganders *Dosan* (2013) och Dannie Abses *The Strange Case of Dr Simmonds & Dr Glas* (2002). Abses roman kom ut 2002 och representerar den första i raden av litterära ”reaktioner” till Söderbergs roman och följer dr Simmonds dagbok, hans liv och handlingar efter att han har läst och påverkats av boken *Doktor Glas*. Denna uppsats kommer emellertid att koncentreras framför allt på de tre svenska romaner, samt deras förhållande till den ursprungliga historien.

Fast dessa tre romaner kan betraktas som en helhet inom den samtida svenska litteraturen, sedan de alla har en gemensam hypotext de förhåller sig till, kan de ändå delas in i två grupper utifrån hur de ”svarar” på *Doktor Glas*. I den ena gruppen finns det Ohlssons *Gregorius* och Siganders *Dosan* som för uppgift har att ge insikt om andra sidor av Söderbergs historia, nämligen från perspektiv av andra två centrala gestalter i boken – pastor Gregorius, resp. Helga. Den andra gruppen omfattar Ekmans verk som till skillnad från andra två böcker inte försöker ”fortsätta” eller ”fördjupa” den ursprungliga historien utan vill öppet kommunicera med Söderbergs roman och ifrågasätta den, vilket gör denna bok till en viss metakommentar.

Min avsikt med denna avhandling är att framför allt utforska på vilket sätt Ohlsson, Ekman och Sigander har skapat sina verk med hänsyn till primärtexten, samt på vilket sätt de har använt sig av Söderbergs roman och dess komponenter.

Jag kommer att göra det genom att analysera dessa tre romaner med utgångspunkt i följande frågor:

---

<sup>12</sup> Atwood, Margaret – *Death and the Maiden*,  
<http://www.theguardian.com/books/2002/oct/26/classics.margaretatwood>

1. Vilken typ av hypertextuella relationer står *Doktor Glas* och de tre romanerna i?
2. Hur förhåller dessa romaner sig till Söderbergs begrepp *tankebok*?
3. På vilket sätt har dessa tre författare format sina karaktärer, med hänsyn till karaktärerna i *Doktor Glas*?

En viktig fråga som jag också kommer att försöka besvara i avhandlingen är om läsningen av *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan* påverkar läsningen av Söderbergs roman och på vilket sätt de gör det.

## 2. Teoriram

I detta kapitel kommer jag att redovisa de centrala teorierna i denna avhandling samt det teoretiska perspektiv utifrån vilket jag kommer betrakta och analysera de litterära verk som jag valt att fokusera på. Den största delen av kapitlet ägnar jag åt relevanta delar av Michail Bachtins, Gerard Genettes och Wolfgang Isters teoribygggen, men jag kommer också presentera några mindre bekanta teorier, som utformats av Peter Widdowson, Steven Connor och Anne Jamison.

Olika typer av relationer mellan texter har länge varit ett viktigt tema inom litteraturteori. En av de första som försökte beskriva detta fenomen var den ryske grundläggande språkteoretikern och litteraturhistorikern, Michail Bachtin. I essän *Frågan om talgenrer* definierar han *yttrandet* som talkommunikationens enhet och ger översikt över otaliga typer av talgenrer. Bachtins uppfattning av *yttrandet* omfattar allt från ett enda ord till stora litterära verk; det handlar om en reell enhet, med klara gränser som bestäms genom bytet av talsubjekt, dvs. den talande. För denna avhandling är Bachtins idé om den *dialogiska* funktionen av yttranden väldigt central, där dessa förstås som länkar i en komplext organiserad kedja av otaliga andra yttranden. Denna funktion verkar vara uppenbar om vi föreställer oss en verklig dialog i vilken två sidor, dvs. två subjekt växlar yttranden (och reaktioner på dem) med varandra. Men vad händer när man betraktar litterära verk på samma sätt, dvs. som replikerna i en dialog?

Ett verk är liksom replikerna i en dialog inriktat på den andres (de andras) svar, på hans aktiva svarande förståelse, vilken kan anta olika former: ett uppfostrande inflytande på läsarna, övertalning av dem, kritiska gensvar, inflytande på efterkommande och efterföljande osv; den bestämmer andras svarande position under de komplicerade förutsättningarna för den givna kultursfärens talkommunikation. Ett verk är en länk i kedjan av talkommunikation; liksom replikerna i en dialog är det förbundet med andra verk-yttranden: både med dem det svarar på och med dem som svarar på det; samtidigt är det liksom replikerna i en dialog separerat från dem genom de absoluta gränser som uppstår vid bytet av subjektet.<sup>13</sup>

Genom att betrakta litterära verk som yttranden lägger Bachtin märke till en rad olika relationer som existerar mellan litterära texter. Han antar att dessa relationer och den dialogiska ”naturen” av yttranden gäller alla texter. Varje yttrande (eller i den här fallet – litterär text) är ett svar på ett föregående yttrande eller text – ”det vederlägger dem, bekräftar och kompletterar dem, stödjer

---

<sup>13</sup> Bachtin, Michail – ”Frågan om talgenrer” i *Genre-teori*, red. Hättner Aurelius, Eva och Götselius, Thomas, s 217, Studentlitteratur, Lund, 1997

sig på dem, förutsätter att de är bekanta, räknar på något vis med dem”<sup>14</sup>, men det står också i en relation till de efterföljande yttrandena. Eftersom Bachtins syfte med sin essä framför allt var att definiera och förklara *yttrandet* som fenomen och klassificera olika talgenrer, fördjupade han sig inte särskilt in i just relationerna mellan litterära texter utan använde dem som bekräftelse på sin teori om yttranden. Därför har han inte myntat något speciellt begrepp på eller någon klassificering av dialogiska relationer som, enligt honom, alla litterära texter befinner sig i.

Det var Gerard Genette som senare utvecklade och utvidgade teorin om relationer mellan texter i *Palimpsests. Litterature in the Second Degree* (1997). Där väljer Genette att fördjupa innebörden med hjälp av begreppet *transtextualitet*, vilket han definierar som ”all that sets the text in a relationship, whether obvious or concealed, with other texts”.<sup>15</sup> Denna begreppsdefinition är ganska bred. Därför är det nödvändigt att gå in närmare på den och ge den en mer konkret förklaring. Genette gör just det genom att representera följande fem typer av transtextuella relationer.

1. Intertextualitet definieras som förhållandet mellan två eller flera texter som samtidigt är närvarande i en viss text; det mest typiska exemplet är närvaro av en text inom en annan. Genette nämner tre fall av intertextualitet, nämligen *citering*, *plagiering* och *häntyndning*, vilka alltså kan förstås som tre nivåer av intertextualitet – i en skala från den mest explicita till den minst explicita formen.
2. Paratextualitet omfattar titlar, subtitlar, förord, efterord, epigrafer, illustrationer, fram- och baksidor, och alla andra sekundära tecken, både allografiska och autografiska. Deras roll är att skapa textens omgivning och ibland också kommentera själva texten.
3. Metatextualitet innebär ett kritiskt förhållande till texten (”the *critical* relationship par excellence”<sup>16</sup>), dvs. uppstår mellan den ursprungliga texten och kommentarer eller kritiker.
4. Hypertextualitet – ett centralt begrepp i denna studie som jag därför återkommer till mer utförligt nedan.
5. Arkitextualitet är den mest abstrakta och mest implicita av alla typer. Den förutsätter ett helt tyst förhållande vilket nämns endast i paratexten, antingen i titeln (*Poems, Essays,*

---

<sup>14</sup> Bachtin, Michail – ”Frågan om talgenrer” i *Genre-teori*, red. Hættner Aurelius, Eva och Götselius, Thomas, s 231

<sup>15</sup> Genette, Gerard - *Palimpsests. Litterature in the Second Degree*, s 1, University of Nebraska Press, 1997

<sup>16</sup> Genette, Gerard - *Palimpsests. Litterature in the Second Degree*, s 4

osv.) eller i subtiteln (*A Novel, A Story*), och är helt taxonomiskt. Den beskriver relationen mellan text och genre: varje ny text förändrar bilden av en viss litterär genre och dess gränser.

Begreppet *hypertextualitet* definieras av Genette som "any relationship uniting a text B (which I shall call the *hypertext*) to an earlier text A (I shall, of course, call it the *hypotext*), upon which it is grafted in a manner that is not that of commentary".<sup>17</sup> Enligt Genette kan hypertextualitet skapas antingen genom *transformation* eller *imitation*. Transformation innebär förändring i formen, medan textens mening förblir opåverkad. Ibland är det inte nödvändigtvis att citera eller nämna primärtexten (dvs. hypotexten) för att kunna transformera den. Genette ger också ett extremt exempel på transformation – genom en rent mekaniskt handling, nämligen om man tar bort ett par sidor av ett verk.

Imitation är en motsatt process och är mycket mer komplex och indirekt än transformation; trots att textens form bevaras och imiteras är själva "stoffet" helt annorlunda än i primärtexten. Med andra ord avbildar transformationen det samma på ett annat sätt än i primärtexten, medan imitation handlar om att avbilda något helt annat på ett liknande sätt.

Vidare tar Genette upp exempel på olika "genrer" av hypertextualitet: *parodi*, *travesti*, *karikatyr* och *pastisch*, vilka han definierar på ett annat sätt än brukligt (speciellt vad det gäller parodi, som vanligtvis underförstår vissa komiska eller satiriska element och traditionellt används som övergripande begrepp för både travesti och karikatyr):

I propose therefore to (re)baptize as *parody* the distortion of a text by means of a minimal transformation of the *Chapelain décoiffé* type; *travesty* will designate the stylistic transformation whose function is to debase, à la *Virgile travesti*; *caricature* (but no longer, as previously, *parody*) will designate the satirical pastiche [...]; and *pastiche* plain and simple would refer to the imitation of a style without any satirical intent.<sup>18</sup>

När det gäller de typer av förhållanden som dessa genrer skapar mellan hypotext och hypertext förknippar Genette genrererna parodi och travesti med transformation, medan karikatyr och pastisch i sin tur förknippas med imitation. Vidare indelar han dessa genrer ytterligare i två grupper till, med hjälp av distinktionen *satirisk* – *icke-satirisk*, där parodi, travesti och karikatyr tillhör den första gruppen och pastisch är den enda genren som anses vara icke-satirisk.

---

<sup>17</sup> Genette, Gerard - *Palimpsests. Litterature in the Second Degree*, s 5

<sup>18</sup> Genette, Gerard - *Palimpsests. Litterature in the Second Degree*, s 25



Slutligen inför Genette ytterligare en kategori till som han beskriver med termen modus (eng. *mood*): *ludisk/lekfull*, *satirisk* och *seriös*. Enligt den är parodi och pastisch ludiska, travesti och karikatyr satiriska och transposition och förfalskning – seriösa genrer, vilken han gör en översikt över i flera tabeller. Här väljer jag att presentera en förenklad tabell som omfattar alla genrer Genette fördjupar sig in i, samt olika relationer och modus som förknippas med dessa genrer:

|                     |          |           |               |
|---------------------|----------|-----------|---------------|
| förhållande \ modus | ludisk   | satirisk  | seriös        |
| transformation      | parodi   | travesti  | transposition |
| imitation           | pastisch | karikatyr | förfalskning  |

Tabell över olika genrer av hypertextualitet<sup>19</sup>

Frågan är hur de romaner som behandlas i denna avhandling förhåller sig till Genettes olika klassifikationer, dvs. vilken grupp, genre eller relation mellan hypotext eller hypertext de tillhör. Om vi försöker placera dem i någon av de genrer Genette nämner är det endast *pastisch* som kan sägas vara närmast det som *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan* representerar i förhållande till *Doktor Glas*, men endast på grund av att ingen av de tre romanerna kan sägas vara satiriska. Situationen är ännu mer otydlig om man försöker definiera det sätt på vilket dessa verk blev till, nämligen om det handlar om transformation eller om imitation. Å ena sidan är historierna inte helt olikartade eftersom de (mer eller mindre) beskriver samma period, har samma karaktärer och samma händelser som i Söderbergs *Doktor Glas*. De kan alltså sägas berätta detsamma på ett annat sätt, dvs. transformation. Men å den andra sidan kan dessa romaner betraktas som helt andra berättelser eftersom de är skrivna från andra karaktärers perspektiv och därför bara följer stilen i *Doktor Glas*, dvs. imitation. Det är bara Ekmans roman *Mordets praktik* som något enklare kan placeras i Genettes system – i detta fall handlar det om pastisch. Sådär definierar Per Thomas Andersen begreppet: ”*Pastisj* betyr «råmateriale». Begrepet betegner en etteråpning av eldre verk eller stil. I Genettes system dreier det seg om en hyperteksts «lekende, imiterende» relasjon til en hypotekst, dvs. en mest mulig korrekt etterlikning av en forfatters skrivemåte.”<sup>20</sup>

<sup>19</sup> Genette, Gerard - *Palimpsests. Literature in the Second Degree*, s 28 (något kortare version)

<sup>20</sup> Andersen, Per Thomas – “Forholdet mellom mytiske, episke og dramatiske strukturer i Tor Åge Bringsværds dramatik for voksne” i *Norsk litterær årbok 1992*, red. Skei, Hans H. Och Vannebo, Einar, s 128, Det norske samlaget, 1992, Gjøvik

Med hänsyn till denna definition kan man vad *Mordets praktik* beträffar, påstå att det handlar om en icke-satirisk imitation av Söderbergs roman, där Ekman berättar en likartad, men egentligen helt annan historia på ett liknande sätt som Söderberg. Det enda hos denna roman som är ”speciellt” i förhållande till Genettes definitioner är att den samtidigt fungerar som en metakommentar till *Doktor Glas*, vilket leder till slutsatsen att förhållandet mellan *Mordets praktik* och den ursprungliga texten ligger någonstans mellan meta- och hypertextualitet. När det gäller *Gregorius* och *Dosan* blir slutsatsen i båda fallen att de både handlar och inte handlar om samma historia, vilket leder oss till att kategorisera dessa två romaner, dvs. sättet de blev till i förhållande till den ursprungliga texten, som en blandning av transformation och imitation, något som inte finns beskrivet hos Genette.

Därför är det kanske nödvändigt att låna och möjligtvis utvidga ett begrepp som ursprungligt förhåller sig till historiska romaner. Den brittiske litteraturvetaren Peter Widdowson utvecklar i sin artikel '*Writing back*': *contemporary re-visionary fiction* begreppet *re-visionary fiction*, som han definierar som följande: "[...] novels which 'write back to' – indeed, 'rewrite' – canonic texts from the past, and hence call to account formative narratives that have arguably been central to the construction of 'our' consciousness."<sup>21</sup> Med "contemporary re-visionary fiction" förstår han framför allt historiska romaner som ger en annan sida av den välkända historien, som till exempel Salman Rushdies *Midnight's Children* (1981) – en alternativ historia av den moderna Indien, men också det feministiska motsvarigheten till historia – "herstory" vars syfte är att berätta de "dolda" kvinnornas perspektiv under historien. Han kategoriserar detta fenomen inom litteratur som uttryck för en speciell sub-genre som enligt honom inte passar in i någon av de kategorier som Genette redovisar i *Palimpsests*:

Clearly, re-visionary fiction, because of its conflictual relationship with its hypotext (or pre-text), is not a version of 'imitation', but as I hope to show below, while it is indeed a form of textual 'transformation', neither is it identical to the category apparently closest to it in Genette's taxonomy: parody. [...] Parody tends to take a pre-existing work and reveal its particular stylistic traits and ideological premises by exaggerating them – often comically. [...] But the primary aim of a re-visionary text is neither to render the pre-text absurd – indeed, the very seriousness of the latter's status justifies the attention paid to it – nor necessarily to parody its style in order to satirise the 'follies of its time'; rather, its aim is to take an historical text which carries a burden of cultural authority and to bring into view both the features of it which have *made* it canonic and those discourses in it suppressed or obscured by historically naturalising readings.<sup>22</sup>

---

<sup>21</sup> Widdowson, Peter - '*Writing back*': *contemporary re-visionary fiction*, *Textual Practice*, 20:3, s 491, 2006, DOI: 10.1080/09502360600828984

<sup>22</sup> Widdowson, Peter - '*Writing back*': *contemporary re-visionary fiction*, *Textual Practice*, 20:3, s 499-501

Därför formulerar Widdowson följande sex huvudkännetecken av "re-visionary fiction":

1. *Re-visionary fiction*-romaner "skriver tillbaka till" kanoniska, välkända och populära texter, men skriver dem på nytt, oftast på ett sätt som kan förstås som otypiskt eller oroande. "Its recasting of the message delivered as such may therefore also be seen as a 'writing back[wards]', a kind of mirror-writing in which inverted images depict a very different reality to that authoritatively represented by the received tradition".<sup>23</sup>
2. Hos *re-visionary*-romaner är primära texter alltid tydliga, dvs. de representerar inte bara "källan" till den nya versionen, utan är i en *intertextuell* relation till den. Den primära och den sekundära texten är alltid i en dialog med varandra, vilket betyder att läsaren behöver förhålla sig till båda texter samtidigt under läsningen.
3. *Re-visionary fiction* producerar inte bara nya litterära verk genom att på nytt skriva de originella texterna, utan ifrågasätter originalen och möjliggör en ny typ av läsning av den ursprungliga texten.
4. Genom att "skriva tillbaka till" tidigare texter simplificerar dessa romaner den samtida skönlitteraturens mer allmänna tendens att oscillera mellan det förflutna och nutid. Här urskiljer Widdowson tre olika typer av *re-visionary*-romaner: de som förhåller sig till det förflutna, de som transponerar hela sin historia till nutid och de vars narrativ innehåller både förflutet och nutid.
5. De visar läsaren att det som betraktas som "sanning" eller "fakta" inom historien kan vara ganska instabilt; det görs genom att byta berättaren med en annan, ge "röst" till en dittills tyst karaktär eller att byta berättarens kön (dvs. ge en annan version av historien från t.ex. ett kvinnligt perspektiv).
6. *Re-visionary*-romaner har nästan alltid en tydlig kulturpolitisk inriktning: "That is why the majority of them align themselves with feminist and/or postcolonialist criticism in demanding that past texts' complicity in oppression [...] be revised and re-visioned as part of the process of restoring a voice, a history and an identity to those hitherto exploited, marginalized and silenced by dominant interests and ideologies."<sup>24</sup>

---

<sup>23</sup> Widdowson, Peter - 'Writing back': *contemporary re-visionary fiction*, *Textual Practice*, 20:3, s 501

<sup>24</sup> Widdowson, Peter - 'Writing back': *contemporary re-visionary fiction*, *Textual Practice*, 20:3, s 505-506

Fast Widdowson huvudsakligen fokuserar på historiska romaner i sin artikel är det tydligt att vissa punkter av *re-visionary fictions* huvudkännetecken kan förknippas med och tillämpas på de romaner som analyseras i denna avhandling. Romanen *Doktor Glas* är en kanonisk och välkänd text (särskilt inom nordisk litteratur, men också utanför Norden) och man skulle kunna hävda att minst två av dess litterära "efterträdare", nämligen *Gregorius* och *Dosan*, har som avsikt att skriva den välkända historien på nytt. Genom att göra det ifrågasätter de den ursprungliga berättelsen eftersom läsarna får uppleva nästan samma historia men ur ett annat perspektiv. Detta kan troligen resultera i en annan typ av läsning av den ursprungliga texten, något som jag kommer att undersöka vidare i analysen. Å andra sidan är det fortfarande oklart om den ursprungliga texten nödvändigtvis behöver vara så tydlig för läsaren som Widdowson hävdar. Det kan tyckas att alla dessa verk tillsammans (inkl. *Doktor Glas* som hypotexten) skapar ett gemensamt litterärt universum men man borde också ha i åtanke att de samtidigt är enskilda litterära verk som kan läsas oberoende av varandra.

En annan viktig distinktion är att Widdowson nämner berättarskifte som ett av kännetecknen för *re-visionary fiction*. I både *Gregorius* och *Dosan* är just berättarskifte det som på ett sätt står i centrum och är avgörande för skapandet av historier som ger ett alternativt perspektiv på den berättelse som Söderberg utvecklade i *Doktor Glas*. Pastor Gregorius och Helga är bikaaktörer i *Doktor Glas*, men kan också betraktas som tysta karaktärer som i ovannämnda romaner får sin röst, eftersom deras ord inte uttalas av dem själva utan återberättas/skrivs ner i dagboken av huvudkaraktären, doktor Glas. Helgas historia i *Dosan* kan också förstås som en skönlitterär typ av *herstory*, dvs. historien berättad ur det kvinnliga perspektivet, där hennes roll förändras från att vara en karaktär som betraktas och behandlas nästan som ett objekt till att bli huvudkaraktären, alltså ett aktivt agerande subjekt.

Samtidigt hävdar Widdowson följande: "The contemporary version attempts, as it were, to replace the pre-text with itself, at once to negate the pre-text's cultural power and to 'correct' the way we read it in the present."<sup>25</sup> Detta påstående är det kanske lättare att förstå i förhållande till historiska romaner, där "den nya" historien har som syfte att rätta den gamla och på så sätt ifrågasätta, negera den och till slut - ta dess plats. Å andra sidan är det inte troligt att författare som Ohlsson, Sigander eller ens Ekman försöker "rätta" *Doktor Glas*-berättelsen och förväntar sig att deras verk ska ta dess plats inom litteraturhistorien. Det kan vara relevant att försöka

---

<sup>25</sup> Widdowson, Peter - 'Writing back': contemporary re-visionary fiction, *Textual Practice*, 20:3, s 501

diskutera de tre författares avsikter, förutom de möjligen ekonomiska, och det är något som jag återkommer till i analysen. Kanske avsikterna snarast är att fördjupa diskussionen om den ursprungliga textens innebörder, samt utvidga originalberättelsen genom att erbjuda läsaren insikt i andra karaktärers "sidor", eller som i Ekmans fall, konstruera en metakommentar till Söderbergs roman.

Enig med Widdowson är också den brittiske litteraturvetaren och professor vid University of Cambridge, Steven Connor. I sin essä *Rewriting wrong: On the Ethics of Literary Reversion* skriver han om samma fenomen inom modern litteratur, fast han koncentrerar sig huvudsakligen på skönlitterära verk. Med hjälp av en lång rad exempel förklarar han tendensen i, framför allt, engelsk litteratur, som han, till skillnad från Widdowson, kallar för *rewriting*. Medan Widdowson anser att Genettes system inte helt kan tillämpas på *re-visionary fiction*, förknippar Connor *rewriting*-praxisen med pastisch, även om han ställer sig något kritiskt till den. Som exempel använder han Jean Rhys *Wide Sargasso Sea* (1966), Emma Tennants *Two Women of London: The Strange Case of Ms Jekyll and Mrs Hyde* (1989), J.M. Coetzees *Foe* (1987), mm.<sup>26</sup> Han definierar och förklarar begreppet *rewriting* som följande:

In recent years, there have been a number of highly particular instances of the culture of pastiche which ought, I think, to complicate the dichotomous structure of response, *either* celebration of polyphiloprogenitiveness, *or* disapproval of the vacuity of pastiche without purpose or moral grounding. I have in mind the practice of fictionally *rewriting* well-known or culturally central texts. Such rewriting can take different forms and have different effects, but a characterizing feature that allows it, at least provisionally, to be distinguished from other forms of cultural mimicry, is that it consists of a particularized and conscientious attachment to a single textual precedent, such that its departures from the original must be measured in terms of its dependence upon it. [...] In such rewritings, there is something different and more complex at work than the mere reduplication or replenishment of narratives. If rewriting compromises the cultural authority of the original text, then this never amounts to a simple denial of it; for the degree of its attention to its original, its fidelity-in-betrayal, must always submit to the authority of an ethical imperative, whose complexity is not well described by either side of the critical dichotomy I have just evoked.<sup>27</sup>

Emellertid är det både viktigt och intressant att dra paralleller mellan romanerna *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan* och en ganska ny och modern litterär genre, eller snarare – ett nytt

---

<sup>26</sup> *Wide Sargasso Sea* berättar historien om Antoinette Cosway, en av karaktärerna från Charlotte Brontës roman *Jane Eyre* (1847), *Two Women of London: The Strange Case of Ms Jekyll and Mrs Hyde* är en kvinnlig version av Robert Louis Stevensons välkända roman *The Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde* (1886) och *Foe* baseras på Daniel Defoes *Robinson Crusoe* (1719).

<sup>27</sup> Connor, Steven – "Rewriting Wrong: On the Ethics of Literary Reversion" i *Liminal Postmodernisms. The Postmodern, the (Post-)Colonial, and the (Post-)Feminist*, red. D'haen, Theo och Bertens, Hans, s 80, Rodopi, Amsterdam – Atlanta, 1994

fenomen, nämligen *fanfiction*. Trots att begreppet redan är ganska känt hos en bredare publik, har det ändå inte lyckats bli helt accepterat inom tongivande litteraturteoretiska kretsar. Den amerikanska litteraturforskaren och professor vid University of Utah, Anne Jamison är dock en av de första som i sin bok *FIC: Why Fanfiction Is Taking Over The World* (2013) har försökt ge en litteraturteoretisk blick på fenomenet *fanfiction*. Fast skillnaderna mellan de ovannämnda tre böcker och *fanfiction* är ganska stora – framför allt p.g.a att *fanfiction* uppstod som ett internetfenomen och texterna huvudsakligen är skrivna av personer som inte är ”professionella” författare – är principerna väldigt lika:

Like *Wide Sargasso Sea* and *Rosencrantz and Guildenstern Are Dead*<sup>28</sup>, fanfiction asserts the rights of storytellers to take possession of characters and settings from other people’s narratives and tell their own tales about them – to expand and build upon the original, and, when they deem it necessary, to tweak it and optimize it for their own purposes.<sup>29</sup>

Jamison förknippar *fanfiction* med både Julia Kristevas och Gerard Genettes teorier om *intertextualitet*, resp. *palimpsest*, men ger också ett historiskt perspektiv åt det nya begreppet genom att visa att en sådan praxis länge har varit känd och produktiv inom litteraturen. För att påvisa detta vänder hon sig till folksagor och den muntliga traditionen:

[...] But fanfiction is also an old story in that people have been doing this since – to borrow a phrase I absolutely disallow my students – the Dawn of Time. Reworking an existing story, telling tales of heroes already known to be heroic, was *the* model of authorship until very recently.<sup>30</sup>

Som redan nämnts, är en av punkterna bland Widdowsons sex huvudkännetecken av *re-visionary fiction*, att den primära och den sekundära texten alltid är i dialog med varandra, vilket förutsätter att den sekundära texten tydligt hänvisar till den primära, samt att läsarna måste (borde) förhålla sig till båda texter samtidigt under läsningen. Jamison är också enig i detta, fast från en annan synpunkt – istället för att vilja ta över platsen som den primära texten har i litteraturhistoria (som i Widdowsons teori) är *fanfictions* huvudsyfte att bidra till, fortsätta eller återberätta den primära texten, och samtidigt prisa den:

---

<sup>28</sup> *Rosencrantz and Guildenstern are Dead* (1966) är Tom Stoppards tragikomedi som koncentrerar sig på två bikastrarer ur Shakespeares *Hamlet*, vid namn Rosencrantz och Guildenstern.

<sup>29</sup> Grossman, Lev – ”Foreword” i Jamison, Anne – *FIC: Why Fanfiction Is Taking Over The World*, s xii, SmartPop, Dallas, 2013, läst 07/02/2014 på Google Books

(<http://books.google.no/books?id=GBwVAgAAQBAJ&lpg=PP1&dq=anne%20jamison&hl=sv&pg=PP1#v=onepage&q=anne%20jamison&f=false>)

<sup>30</sup> Jamison, Anne – *FIC: Why Fanfiction Is Taking Over The World*, s 18

A good deal of the literary theorizing of the past half-century has been devoted to dismantling the ideology of the single, autonomous work of art as a literary standard. But no fic *pretends* to be autonomous work of art. Fic makes no claims to 'stand on its own'. It doesn't need anyone to point out its props and sources because it doesn't hide them; it celebrates them. [...] Fanfiction is an old story. Literally, of course: fanfiction takes someone else's old story and, arguably, makes it new, or makes it over, or just simply makes more of it, because the fan writer loves the story so much they want to keep it going.<sup>31</sup>

Med denna utgångspunkt blir det tydligt hur man kan jämföra *fanfiction* med de romaner som denna avhandling fokuserar på. Å ena sidan kan man inte sätta professionella författare som Ekman eller Ohlsson i samma kategori som huvudsakligen okända internetanvändare och bokfans, även om det är känt att vissa *fanfiction*verk har blivit publicerade<sup>32</sup>. Å andra sidan, visar det sig att principerna vid skrivandet är desamma – alla tre böcker bidrar till den primära texten och berikar det kanoniska *Doktor Glas*-universumet, genom att använda samma karaktärer och presentera deras historier, eller som i Ekmans fall – genom att erbjuda en alternativ historia om bokens ”skapelse”, samt ge en metakommentar till själva boken och dess innehåll. På detta sätt blir slutsatsen att dessa tre böcker också kan karakteriseras som en typ av *fanfiction*, fast skrivna av välkända yrkesförfattare, samt utgivna och presenterade till en bredare läsarpublik.

Istället för att enbart koncentrera sig på de sekundära texterna och undersöka hur de blev till och vilken relation de har med den primära texten är det också viktigt att undersöka vilka egenskaper som den primära texten har som gör den ”fruktbar” nog för att få ”efterträdare” eller flera versioner. Svaret är kanske möjligt att hitta hos den tyske litteraturvetaren och receptionsetetikern, Wolfgang Iser. I sin essä *Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse* och boken *The Act Of Reading. A Theory of Aesthetic Response* (1978) koncentrerar sig Iser på själva läsandet, förhållandet mellan läsaren och texten, samt textens förverkligande vilket endast kan ske i mötet mellan texten och läsaren. Med andra ord hävdar Iser att texten inte ensam representerar det litterära verket; det är just läsaren som bidrar till att en text kan bli ett litterärt verk, genom att läsa den, det vill säga ”sätta den i rörelse” och få verket att ”öppna sin inneboende dynamiska karaktär”.<sup>33</sup>

Å andra sidan är Iser också intresserad av textens egenskaper, dvs. hur en text borde vara konstruerad för att kunna väcka läsarens fantasi och på så sätt komma i samspel med läsaren:

---

<sup>31</sup> Jamison, Anne – *FIC: Why Fanfiction Is Taking Over The World*, s 14, 17

<sup>32</sup> Den mest kända av sådana böcker är säkert E.L. James *Fifty Shades of Gray* (2011).

<sup>33</sup> Iser, Wolfgang – ”Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse” i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion – del 1*, red. Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia, s 320, Studentlitteratur, Lund, 1992

Om läsaren skulle delges hela historien, och det inte skulle finnas någonting kvar för honom att göra, då skulle hans fantasi aldrig äntra planen och resultatet bli den uttråkning som oundvikligen uppstår när allting läggs fram fixt och färdigt framför oss. En litterär text måste därför ta form på ett sådant sätt att den stimulerar läsarens fantasi med uppdraget att för själv framarbete saker och ting, för läsandet är bara ett nöje när det är aktivt och kreativt.<sup>34</sup>

*Doktor Glas* är kanske ett av de mer fulländade exemplen på en historia som inte avslöjar sig i sin helhet för läsaren. Till att börja med, handlar det om en dagboksroman, vilket medför flera saker: boken har en jag-berättare, vilket i sig själv underförstår en hög nivå av subjektivitet; berättaren i boken är den som skriver dagboken vilken utgör hela romanen, något som betyder att vi som läsare bara får den information som han ”vill” att vi ska få; dagboken i fråga är dessutom inte förd regelmässigt – vissa dagar har berättaren hoppat över; alla andra karaktärer i boken, deras utseende, egenskaper så väl som samtal med dem är återberättade av dagboksskrivaren, dvs de är egentligen bara hans subjektiva minnen och som sådana inte pålitliga.<sup>35</sup> Utifrån detta ser vi att det i romanen finns en stor del sådana obestämda platser som Iser kallar för ”tomma rum”, ”luckor” eller – *blanks/gaps*:

Även i den enklaste historia måste det finnas någon sorts blockering, om så bara därför att ingen berättelse någonsin kan återges i sin helhet. Det är i själva verket bara genom oundvikliga utelämnaden som en historia vinner sin dynamiska kraft. På så sätt, när helst flödet avbryts och vi leds bort i oväntade riktningar, ges vi möjlighet att sätta vår egen förmåga att upprätta samband i spel – att fylla lyckorna som lämnats av texten själv.<sup>36</sup>

Enligt Iser markerar dessa *luckor* upphävandet av anslutbarhet mellan olika textsegment men samtidigt representerar de ett villkor för avslutning som ska etableras. Per definition kan de inte ha något bestämt innehåll, vilket gör att det verkar nästan omöjligt att beskriva dem. Iser gör det på följande sätt: ”As an empty space they are nothing in themselves, and yet as a ’nothing’ they are a vital propellant for initiating communication. Whenever there is an abrupt juxtaposition of segments, there must automatically be a blank, breaking the expected order of the text.”<sup>37</sup>

---

<sup>34</sup> Iser, Wolfgang – “Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse” i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion – del 1*, red. Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia, s 320

<sup>35</sup> Jag återkommer till en mer detaljerad analys av *Doktor Glas* senare i avhandlingen, där jag också kommer att hänvisa till dess natur som en dagboksroman.

<sup>36</sup> Iser, Wolfgang – “Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse” i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion – del 1*, red. Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia, s 325

<sup>37</sup> Iser, Wolfgang – *The Act Of Reading. A Theory of Aesthetic Response*, s 195, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1978



Vad det gäller deras funktion hävdar han att "whenever the reader bridges the gaps, communication begins"<sup>38</sup>, dvs. de fungerar som en viss medelpunkt som hela relationen mellan text och läsare roterar runt. Utan dessa luckor, dvs. utan läsarens "utfyllnad" av dem kan ingen kommunikation mellan texten och läsaren uppstå, vilket betyder att de huvudsakligen finns i nästan alla litterära texter. Samtidigt finns det vissa verk, som t.ex. *Doktor Glas* som lämnar en stor del till sina läsares fantasi; det gör dem särskilt intressanta, samt gör att de lättare väcker läsarnas fantasi och kreativitet.

Om vi nu förstår författarna Ohlsson, Ekman och Sigander som läsare av denna Söderbergs roman (vilket de alla måste ha varit vid en viss tidpunkt) och deras verk som ett försök att fylla alla de luckor som Söderberg "lämnat" i sin bok, kommer vi till slutsatsen att dessa tre verk, tillsammans med *Doktor Glas* bildar ett gemensamt universum – ett universum skapat genom en dialog mellan texten och dess läsare.

På så sätt kommer vi tillbaka till Bachtins teori om den dialogiska naturen av yttranden (och samtidigt alla litterära verk), vilken han utvidgar vidare i sin bok *Problems of Dostoevsky's Poetics* (1984) till att gälla det hela människolivet:

The dialogic nature of consciousness, the dialogic nature of human life itself. The single adequate form for verbally expressing authentic human life is the *open-ended dialogue*. Life by its very nature is dialogic. To live means to participate in dialogue: to ask questions, to heed, to respond, to agree, and so forth. In this dialogue a person participates wholly and throughout his whole life: with his eyes, lips hands, soul, spirit, with his whole body and deeds. He invests his entire self in discourse, and this discourse enters into the dialogic fabric of human life, into the world symposium.<sup>39</sup>

---

<sup>38</sup> Iser, Wolfgang – *The Act Of Reading. A Theory of Aesthetic Response*, s 169

<sup>39</sup> Bachtin, Michail – *Problems of Dostoevsky's Poetics*, s 293, University of Minnesota Press, Minneapolis/London, 1997

### 3. Tidigare forskning

I det här avsnittet ska jag presentera tidigare forskningsprojekt som behandlar liknande teman som denna masteravhandling. Jag har organiserat denna forskning i fyra grupper, enligt följande teman: 1. Om Hjalmar Söderberg, 2. Om romanen Doktor Glas, 3. Om romanen Gregorius och 4. Om romanen Mordets praktik.

Eftersom Hjalmar Söderberg anses vara en av de mest betydande svenska författarna och eftersom hans roman *Doktor Glas* kom ut redan 1905 och länge har räknats bland klassikerna inom både svensk och nordisk litteratur, finns det en stor mängd forskning inom detta område. Allt är inte lika relevant för denna avhandling och därför har jag valt att enbart presentera den för min studie viktigaste forskningen.

Det är också viktigt att nämna att, eftersom romanerna *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan* är relativt nya litterära verk (de kom ut i perioden 2004-2013), är det inte realistiskt att förvänta sig att det redan finns ett större antal forskning med dem som temat. Det finns emellertid ett par essäer och avhandlingar (masteravhandlingar, bacheloruppsatser, samt en C-uppsats från Universitetet i Örebro) som behandlar dessa böcker och som jag kommer att presentera här. Vad gäller *Dosan* (2013) finns det fortfarande ingen forskning om den, utan endast några artiklar och bokrecensioner; dem kommer jag inte att presentera i min inledande översikt, men jag kommer att referera till dem i analysen av Siganders roman.

#### Söderbergsforskningen

Den allmänt sett mest centrale Söderbergsforskaren är Bure Holmbäck, som 1988 gav ut boken *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv* – den mest omfattande och detaljerade biografien över den kände författaren. Holmbäck beskriver utförligt, genom åtta kapitel, hela Söderbergs liv, från barndomsåren och familjelivet till hans sista dagar. Det som gör hans biografi särskilt intressant är det sätt på vilket Holmbäck förknippar författarens livshändelser med hans verk och beskrivningen av hur de viktigaste punkterna i Söderbergs liv inverkade på hans litterära verk. Dessutom ger Holmbäck en översikt över verkens tillkomst, mottagande från kritiken och publiken samt författarens egna tankar kring dem (t.ex. i sin brevväxling). Ofta fördjupar Holmbäck sig i enskilda verk, vilket betyder att läsaren samtidigt får detaljerna ur Söderbergs liv

och analyser av hans verk, något som i stort sett kompletterar intrycket av Söderberg som författare.

Vidare har Holmbäck skrivit ytterligare en viktig Söderbergbok, nämligen *Hjalmar Soderberg och passionerna* (1991). Till skillnad från *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv*, handlar denna bok framför allt om Söderbergs *författarskap*, alltså fokuserar den på hans verk, medan hans biografi ligger i bakgrunden. På så sätt representerar den en motsats till *Ett författarliv*, eftersom den första boken hade som uppgift att beskriva Söderberg som ”en människa som skrev”, medan *Hjalmar Söderberg och passionerna* kan sägas beskriva honom som ”en författare som levde”. Här går Holmbäck ännu djupare in i verken – varje verk har fått ett särskilt kapitel där han analyserar olika sidor och meningar av Söderbergs verk, fast alltid inom den biografiska traditionen<sup>40</sup>.

En annan viktig Söderberg-biografi har skrivits av författarkollegan, vännen och en av de s.k. borgerliga intimisterna, Bo Bergman<sup>41</sup>. I sin bok *Hjalmar Söderberg* (2011) behandlar han olika sidor av Söderbergs författarskap, från hans ungdomsår, genom romaner, poesi och dramatik till ”exegetiska studier”.<sup>42</sup> Bergman analyserar och diskuterar ingående Söderbergs litterära verk. Han jämför bl.a. *Doktor Glas* med Dostojevskijs roman *Brott och straff* (1866). Hans kritik av Söderbergs roman fokuserar huvudsakligen på faktumet att Söderbergs karaktär inte visar något tecken på ånger över sin handling, till skillnad från Dostojevskijs Raskolnikov. Bergman anser att om Tyko Glas hade visat att han ångrar mordet på pastor Gregorius, skulle både boken och hans karaktär vara mer ”mänskliga” och därför mer tillgängliga för läsarpubliken.

Det finns även en del Söderbergforskning som betraktar hans författarskap ur en bestämd synvinkel, som till exempel hans förhållande till religion eller kristendom. En sådan studie är Lars Ljungbergs *Alltför mänskligt. Om Hjalmar Söderbergs kristendomskritik* (1982). Söderbergs åsikter om religion har nästan alltid framgått ganska tydligt i hans verk, och Ljungbergs doktorsavhandling diskuterar just detta. Ljungberg går igenom hela Söderbergs författarskap och försöker hitta spår av kristendomskritik, men ger mest plats till hans senare verk, som har just en religiös tematik, som t.ex. *Jesus Barabbas* (1928) och *Den förvandlade Messias* (1932). Hans analys av *Doktor Glas* är intressant och omfattande (han återkommer till

---

<sup>40</sup> Här tankar jag t.ex. på det att han hävdar att en verklig person från Söderbergs liv, Maria von Platen, troligen har inspirerat karaktären av Helga, pastor Gregorius fru i romanen *Doktor Glas* (1905).

<sup>41</sup> ”Intimisterna” är samlingsnamnet till en grupp svenska författare, där bl.a. Bo Bergman och Hjalmar Söderberg hör till.

<sup>42</sup> Originalutgåvan: *Minne av Hjalmar Söderberg*, Norstedts, Stockholm, 1951

romanen flera gånger i avhandlingen), speciellt kring förhållandet mellan Söderberg och prästgestalterna, men också författarens funderingar kring döden, självmord, eutanasi och abort, dvs. några av de mest aktuella teman i romanen.

Ett liknande verk är Sven Lagersteds *Hjalmar Söderberg och religionen* (1982), men till skillnad från Ljungberg fördjupar han sig inte särskilt i så många andra av Söderbergs verk utan ger mest plats till analysen av verken som kan karakteriseras som religionshistoriska eller religionskritiska – de redan nämnda *Jesus Barabbas*, *Den förvandlade Messias*, o. dyl. Speciellt intressant för min avhandling är hans analys av prästtyperna i Söderbergs författarskap, där han speciellt nämner och ger en kort analys av Gregorius karaktär.

Till sist innehåller även en rad litteraturhistoriska översiktsverk omfattande och insiktsfulla avsnitt om både Hjalmar Söderberg och *Doktor Glas*. Bland dem har jag valt att använda följande verk: Lars Lönnroths och Sven Delblancs *Den svenska litteraturen 2 – Genombrottstiden* (1999), Gunnar Brandells *Svensk litteratur 1900-1950* (1967), Lars Ardelius och Gunnar Rydströms *Föfattarens litteraturhistoria – Den andra boken* (1978) samt Irene Scobbies *Aspects of modern Swedish literature* (1999).

### **Doktor Glas**

Den mest ingående undersökningen hittills av *Doktor Glas* är kanske Lars O Lundgrens *Liv, Jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas* (1987). Lundgren presenterar en omfattande analys, där romanen behandlas från en lång rad synpunkter. Genom åtta kapitel undersöker han följande aspekter: *Dagbok och dagboksroman* – dagbok som litterär genre; *Dagboksromanen Doktor Glas: En dagbok* – Söderbergs roman ur perspektivet av dagbokstraditionen, samt relationen berättaren-författaren; *Dagboksromanen Doktor Glas: En roman* – en djupare analys av själva romanen; *I ljuset av andra dagboksberättelser* – Lundgren diskuterar dessutom ett antal tidigare dagboksförfattare, som Kierkegaard, Garborg, Obstfelder, m.fl. som alla, enligt hans mening, möjligen har påverkat Hjalmar Söderberg under skapandet av *Doktor Glas*; *Glas och hans medspelare* fokuserar på bikaakter i boken, samt romanens miljö och karaktärernas omgivning; *Doktor Glas, Raskolnikov och Strindberg* – jämförelse av Söderbergs roman med Dostojevskijs roman *Brott och straff* och vissa Strindbergs verk; kapitlet *Tankebokens idébakgrund* presenterar en lista av olika filosofer och tänkare som, enligt Lundgren, troligen har påverkat Söderberg, som Schopenhauer, Nietzsche, Ellen Key, m.fl. ;

*Hjalmar Söderberg och Doktor Glas* – Hjalmar Söderbergs liv kring året då romanen kom ut, samt översikt över olika kritiker och Söderbergs reaktioner på dem, så väl som hans egna tankar kring *Doktor Glas*.

En annan central studie är *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas* (2003), av redaktörerna Nils O Sjöstrand, Björn Sahlin, Lars Sjöstrand och Bure Holmbäck. Boken är intressant därför att den koncentrerar sig på, så att säga, läkarsidan av romanen. Detta innebär att texten i två av de sju kapitlen betraktar *Doktor Glas* just ur ett medicinskt perspektiv – Sahlins avsnitt *Viljans sjukdomar, viljans skötsel* fokuserar på psyket, medan Sjöstrands kapitel *Blev pastor Gregorius verkligen förgiftad eller dog han av hjärtslag?* sysslar med teman som ”Giftpillrens ålder och förvaring”, ”Cyanider i läkekonsten”, m.fl. alltså – undersöker den fysiska möjligheten av det litterära mordet. Det är egentligen bara Sjöstrands avsnitt *Drömmen – ett arkaiskt motiv hos Hjalmar Söderberg* som innehåller något slags litterär analys, genom att analysera drömmarna i romanen och huvudkaraktärens personlighet. I övrigt ger boken en översikt över den samtida kritiken av Söderbergs verk, med speciell fördjupning i förhållandet mellan doktor Poul Bjerre och Hjalmar Söderberg. Dessa kritiker har jag redan redovisat i inledningskapitlet så jag kommer inte att fördjupa mig in i dem vidare.

I boken *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen* (2012) analyserar Maria Wahlström *Doktor Glas* framför allt som en dagboksroman, men hon ger också plats till analysen av manligheten under sekelskiftet, samt analyserar kvinnobilden i romanen, med speciellt intresse för ”Helga Gregorius dubbla framtoning”. På detta sätt blir Wahlström, tillsammans med Lars O Lundgren, en av de få forskare som särskilt koncentrerar sig på dagboksnaturen av Söderbergs roman, vilket i stort sett bidrar till analysen och förståelsen av den. Det är också viktigt att nämna att hon tar hänsyn till både Ohlssons *Gregorius* och Ekmans *Mordets praktik* i boken. Hon ger också en kortare analys av Ekmans roman eftersom även den är en dagboksroman, vilket gör jämförelsen mellan den och *Doktor Glas* något enklare. Därför ska jag använda hennes forskning både i analysen av *Doktor Glas* och i analysen av *Mordets praktik*. När det kommer till det kvinnliga perspektivet i romanen som Wahlström speciellt fokuserar på, återkommer jag till detta vid min senare analys av *Dosan*, eftersom läsaren möter en ganska förändrad Helga-karaktär i Siganders roman, jämfört med karaktären i Söderbergs bok.

Claes Ahlunds bok *Medusas huvud. Dekadensens tematik i svensk sekelskiftesprosa* (1994) analyserar olika verk av det svenska sekelskiftets mest centrala författare, som t.ex. Ola Hansson, Gustaf af Geijerstam, Hjalmar Söderberg. Han behandlar Söderberg i två kapitel, där kapitlet ”Tanken är en syra som fräter: Hjalmar Söderbergs Doktor Glas” kommer att vara mest till nytta för denna avhandling. Ahlund analyserar boken med tanke på *fin-de-siècle*-stämningen, sättet på vilket Söderberg skildrar staden och omgivningen, konflikten mellan Gud och intellekt som står centralt i romanen, men han nämner också Strindberg som hade ett stort inflytande på Söderberg (parallellen mellan fröken Julie och Helga Gregorius, t.ex.), samt Nietzsche. Intressant är också hans analys av karaktärerna kring Glas, dvs. hans jämförelse av Tyko Glas och Klas Recke, samt Glas, Markel och Birck. Den största skillnaden mellan Glas och Recke menar han är motsättningen mellan tänkare och handlingsmänniska; dessa analyser och jämförelser kommer jag tillbaka till i *Doktor Glas*-analysen.

En annan intressant text för min studie är A. Gabrielsens *Hjalmar Söderbergs Doktor Glas. En litterär analyse* (1966). Denna avhandling innehåller en av de mest omfattande analyserna av romanen *Doktor Glas* och är en av de få som endast fokuseras på den och försöker analysera de flesta huvuddrag i Söderbergs bok. Gabrielsen har för sin analys valt en psykoanalytisk synvinkel, med inflytande av både psykoanalytiker som Freud och Jung, och nykritik och närläsning. Fast hans sätt att analysera romanen inte är lika relevant idag som i 1966 ger Gabrielsen en ganska ingående analys av, framför allt, huvudpersonen Tyko Gabriel Glas och hans huvudegenskaper, såväl som hans förhållande till naturen, religion och prästerna, moralen, andra människor och kärlek. Ett speciellt avsnitt ägnar Gabrielsen till Glas relation till de två kvinnorna i hans liv – Helga Gregorius och Eva Mertens. Jag kommer framför allt att återkomma till Gabrielsens analys av doktor Glas och de övriga karaktärerna i romanen. Om man skulle peka på en nackdel med Gabrielsens avhandling måste det vara faktumet att han i sin konklusion försöker diagnostisera huvudpersonen, speciellt i avsnittet ”Ødipus-komplex og nevrosen”, där han undersöker utvecklingen av verkliga psykiska symptom och sjukdomar hos en fiktiv, litterär karaktär.

I Tora Mørstads hovedoppgave *En sammenligning mellom tittelpersonen i Hjalmar Söderbergs roman ”Doktor Glas” (Sth. 1905) og Johan Ellefsens roman ”Doktor Friis” (Kra. 1914)* ger hon en ganska genomarbetad analys av Söderbergs roman, från följande synpunkter: författarens förhållande till verket, analys av huvudkaraktären, både hans bakgrund och

utveckling och psykologiska portrett, mordmotivet och relation till moralen i romanen. Därför kommer jag att återkomma till denna avhandling i min analys av *Doktor Glas*, samt när jag fördjupar mig i andra verk och analyserar deras relation till primärtexten.

E. Akinvalls magisteruppsats *Eko av Glas. Läsningar genom ett sekel av Hjalmar Söderbergs verk Doktor Glas* (2004) fokuserar kanske inte på *Doktor Glas* på samma sätt som jag gör i min avhandling men ger en ganska omfattande översikt över samtida kritik och omständigheterna under vilka romanen blev till.

En annan masteravhandling som behandlar *Doktor Glas* är T.A. Stokke Varners ”*Världen är inte god för dem som älska*” – *Kjærligheten i Doktor Glas* (2006). Masteravhandlingen behandlar Söderbergs roman utifrån dess relation till kärlek. Jag återkommer till denna avhandling i de delar av analysen där jag behandlar Tyko Glas relation till kärlek generellt, samt i förhållande till två andra kvinnliga karaktärer – Helga Gregorius och Eva Mertens. Det är också viktigt att nämna att Stokke Varner behandlar Ohlssons roman *Gregorius* och ger en kort analys av den i avsnittet som ger översikt över olika *adaptationer* av *Doktor Glas*, vilket också kan visas vara nyttig för min avhandling.

Till sist är även Ylva Hartman Magnussons kandidatuppsats *Skuggan som ville bli man. En queerteoretisk analys av manligt begär i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas* (2010) relevant för min studie. Fast både temat och den teoretiska synvinkeln skiljer sig från dem jag behandlar i min avhandling, ger Hartman Magnusson en annan blick på förhållandena mellan karaktärer, samt doktor Glas förhållande med sina föräldrar. Hartman Magnusson diskuterar de manliga karaktärernas förhållande till Helga ur ett feministiskt perspektiv. Jag återkommer till hennes synpunkter vid min analys av *Dosan*, där Helgas karaktär under romanens lopp växer från en osäker ung kvinna till en stark, feministiskt inriktad kvinnogestalt.

### **Gregorius**

Kanske den mest betydelsefulla analysen av förhållandet mellan romanerna *Gregorius* och *Doktor Glas* är Theresa Jamiesons *The Shadow Who Wished to Become a Man. Doctor Glas in the Twenty-First Century* (2009/2010). Förutom *Gregorius* nämner Jamieson också Dannie Abses roman från 2002, *The Strange Case of Dr Simmonds & Dr Glas*, vilken, som redan nämnts, egentligen är den första i raden av hypertextuella romaner som kom ut under 2000-talet och har Söderbergs roman som hypotext. Det viktigaste hos Jamiesons analys, däremot, är det att

hon, på ett liknande sätt som i denna avhandling, använder Widdowsons teori om *re-visionary fiction* och försöker undersöka förhållandet mellan dessa tre böcker, med hänsyn till intertextualitet och Genettes teori. Därför kommer jag att förhålla mig starkt till denna analys och använda den i analyserna av både Söderbergs och Ohlssons roman.

Andreas Hagmans C-uppsats *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas* (2006) ger en kortare men ändå ganska utvecklad översikt över alla sätt dessa två romaner ”kommunicerar” med varandra, samt jämför både handlingen och huvudkaraktärer i båda böcker. Han koncentrerar sig särskilt på Genettes teori om intertextualiteten samt nämner begreppet *writing back*, vilket han förknippar med Kjell Espmarks bok *Dialoger* och Jean Rhys redan nämnda roman *Wide Sargasso Sea* (1966).

Den sista avhandlingen som baseras på jämförelsesanalys av *Doktor Glas* och *Gregorius* är Christina Molanders och Martina Skowronskas B-uppsats *Stiliga herrar. Stilanalyser av Hjalmar Söderbergs Doktor Glas och Bengt Ohlssons Gregorius* (2005). Fast de fokuserar huvudsakligen på språket och stilen i dessa två romaner är deras stilanalys väldigt viktig för denna avhandling eftersom den, på sitt sätt, också pekar på eventuella likheter och skillnader mellan romanerna i fråga. Samtidigt kan man med hjälp av denna analys lättare dra en slutsats om vilken typ av hypertext Ohlssons roman är i förhållande till *Doktor Glas*, eller om den överhuvudtaget kan klassificeras som en av typerna.<sup>43</sup>

### **Mordets praktik**

Den enda existerande analysen av *Mordets praktik*, förutom ett antal bokrecensioner och tidningsartiklar, är Lena Martinsens bacheloruppsats *Intertekstualitetens betydning i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas og Kerstin Ekmans Mordets praktik* (2013). Martinsen tar sig utgångspunkt i närläsning, och använder Genettes teori om hypo- och hypertexter. Hon klassificerar Ekmans roman som en pastich till *Doktor Glas*. Martinsens studie är intressant inte minst eftersom den är ensam om att fokusera på intertextualiteten i Ekmans roman.

---

<sup>43</sup> Enligt Genettes teori om hypo- och hypertexter, som redan nämnt i teorikapitlet.



## 4. ”Liv, jag förstår dig inte”

Hjalmar Söderberg (1869-1941) tillhör sekelskiftets mest betydelsefulla författare inom den europeiska litteraturen. Tillsammans med Bo Bergman, Henning Berger, m.fl. räknas han i Sverige till s.k. *borgerliga intimisterna*, en grupp svenska författare från början av 1900-talet som ansågs förknippa dåtidens litterära tendenser med 1880- och 1890-talets litteratur.

Enligt Bure Holmbäck uppskattas Söderberg framför allt pga ”den personliga blandningen av vemod och skärpa, av allvar och lekfullhet, av melankoli och kvickhet, av oföretagsamhet och engagemang”<sup>44</sup>. Holmbäck fortsätter:

Han beskrivs ofta, med rätta, som en lysande Stockholmsskildrare, och man tänker då både på miljöerna och på tidsstämningarna. Hans verk har samtidigt en bestående aktualitet: så många av hans tankar och uppfattningar är moderna, eller rättare sagt tidlösa, något som blir tydligt genom hans klara och spirituella stil. Men hans verk rymmer också mycket annat, inte minst berättelser om kärlek, som har gjort oförglömliga intryck på många generationer av läsare.<sup>45</sup>

Förutom romaner skrev Söderberg också dikter, noveller, dramatik, men också en del litteratur- och teaterkritik, liksom samhällskritiska som religionshistoriska verk. Nuförtiden är han kanske mest känd för sina romaner – *Förvillelser* (1895), *Martin Bircks ungdom* (1901), *Den allvarsamma leken* (1912) och *Doktor Glas* (1905), men han läses också som en av Sveriges mest begåvade novellister.

I sin biografi över Söderberg beskriver Holmbäck hur Söderberg började skriva redan under gymnasietiden och hade sin första dikt publicerad redan i 1888 och en novell utgiven i tidningen Dagens Nyheter innan han var 20 år gammal. Emellertid räknas hans roman *Förvillelser* som hans debut på den stora litterära scenen, och redan då lyckades han väcka många kritiker och orsaka protester. Bland dessa kritiker anses Harald Molander ha varit den mest ”högljudda”. Nästa roman, *Martin Bircks ungdom*, kom ut 1901 och rönt bred uppskattning för sina barndomsskildringar, fast den också fokuserar på en rad viktiga frågor – ”om religionen, om samtidens dubbelmoral och förhållandet mellan män och kvinnor, om «livets mening»”<sup>46</sup>.

Nästa roman, *Doktor Glas*, orsakade omfattande motreaktioner, på grund av de teman han behandlar i boken, medan hans stil och föfattartalang fortfarande prisades högt av de flesta

---

<sup>44</sup> Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg*, Söderbergsällskapet (<http://www.soderbergsallskapet.se/print.asp?id=1>), läst 26/02/2014

<sup>45</sup> Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg*

<sup>46</sup> Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg*

kritiker. På detta sätt fick han rykte om sig som en stridbar och utmanande författare, och det förvånar inte att även hans sista ”traditionella” roman, *Den allvarsamma leken* (1912) fick nedgörande kritik och t.o.m betecknades som ”ett misslyckande” av Söderbergs litteräre huvudmotståndare, Fredrik Böök.

Vad beträffar novellistiken, publicerade Söderberg, som nämnts, sin första novell i *Dagens Nyheter* före 20-års åldern. Under loppet av hans författarkarriär utgav han sex novellsamlingar. Den mest kända är dock hans första – *Historietter* (1898), som har blivit till en klassiker inom den svenska novellkonsten, enligt Holmbäck. Det som skilde denna samling från många andra var dess ”personliga stil, växling mellan skämt och tragedi, mellan absurt och vardagligt, mellan symbolism och realism”<sup>47</sup>. Novellen ”Pälsen” har filmatiserats.

Söderberg var också en skicklig dramatiker; han har skrivit tre pjäser: *Gertrud* (1906), *Aftonstjärnan* (1912) och *Ödestimmen* (1922). *Gertrud* är det mest kända och mest spelade av hans teaterverk, inte bara på teaterscenen utan också i form av adaptationer för TV-teater och radio.

Till slut är det viktigt att också nämna Söderbergs religionshistoriska och religionskritiska verk, varav det första var en roman – *Skilda vägar* (1889) som fokuserar på religiös konflikt mellan en troende och en ateist. Han skrev tillsammans fem böcker som, på ett eller annat sätt, handlar om religionen, ett tema som också ofta diskuteras i hans andra verk. De mest kända av dessa verk är *Hjärtats oro* (1909) och *Jesus Barabbas* (1928).

Söderbergs verk mötte alltså starka positiva eller negativa reaktioner från samtida kritiker och läsare. *Doktor Glas* är bara ett bland de verk som har varit omstridda, och romanen är kanske den enda som fortfarande väcker starka reaktioner. Men *Doktor Glas* är varken den första eller den enda Söderbergs bok som inspirerat senare författare genom att användas som hypotext i förhållande till nya texter. Gun-Britt Sundströms roman *För Lydia* (1978) baseras nämligen på romanen *Den allvarsamma leken* och går i ”dialog” med den, genom att erbjuda historien om en av bikaakterna i primärtexten. Detta tyder på att de teman som Söderberg behandlar i sin diktning fortfarande uppfattas som aktuella.

Ett av Hjalmar Söderbergs välkända begrepp är *tankebok*. I genren tankebok försöker han lyfta fram och diskutera viktiga och brinnande teman och erbjuda olika synpunkter, utan att

---

<sup>47</sup> Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg*

därför bli uppfattad som alltför programmarisk. Enligt honom själv, tyckte han sig lyckats skriva en sådan bok, när han skrev *Doktor Glas*, som Lars O Lundgren också nämner.<sup>48</sup>

Romanen omfattar endast ca 170 sidor. Av rubriken får man veta att den troligen har en läkare som huvudkaraktär; man ser att olika avsnitt har märkts med datum, vilket betyder att den är en dagboksroman, något som i sin tur tyder på en subjektiv jag-berättare; datumangivelserna är dock inte regelbundna, vilket visar att dagboken inte har förts varje dag – läsarna får därför bara vissa av huvudkaraktärens subjektiva världsbetraktningar; berättelsen utsträcker sig slutligen över en 4-månaders period, under en sommar i Sveriges huvudstad. Angående denna form har Lars O Lundgren bl.a. skrivit följande:

En dagboksroman kan sägas vara ett skönlitterärt arbete där författaren efterbildar stildrag och grepp som utmärker en dagbok. Till skillnad mot en *autentisk* dagbok är dagboksroman en *fiktiv* skapelse. Medan dagboken i princip inte är avsedd och tänkt att offentliggöras är dagboksromanen tvärtom just avsedd för offentligheten och publicering. Jaget i en dagbok har en annan relation till sin upphovsman än jaget i en dagboksroman. [...] I den senare är ju jaget en fiktiv gestalt, som inte kan identifieras med upphovsmannen – författaren.<sup>49</sup>

Romanen har vidare olika nivåer, något som noterats av A. G. Gabrielsen i avhandlingen *Hjalmar Söderbergs Doktor Glas. En litterær analyse* (1966):

Den handler ytre sett om hovedpersonens opplevelser i Stockholm i løpet av fire sommermåned. På det inre plan er den en etisk diskusjon om et mords berettigelse under spesielle omstendigheter, samtidig som den git plass for refleksjoner og kommentarer over en rekke spørsmål. Men dypest sett handler boka om frustrert kjærlighet og om et handlingsudyktig menneskes tragiske resignasjon.<sup>50</sup>

Jag är enig med hans iakttagelser av yttre och inre planer i boken, men jag föredrar att gruppera de olika nivåerna i en annan ordning. Jag väljer även att tolka romanen enligt Söderbergs egen idé – som en tankebok. Med denna utgångspunkt grupperas romanens planer eller nivåer på följande sätt: 1. Huvudkaraktärens upplevelser under en sommar i Stockholm, 2. boken med drag av deckarromanen, 3. historia om misslyckad kärlek och kärlekslöst liv, 4. tankeboken, dvs. en litterär diskussion om teman som religion vs. vetenskap, samhällsmoral, eutanasi, abort, mord och rätten att under bestämda omständigheter mörda en annan person.

---

<sup>48</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 38, Carlssons, Stockholm, 1987

<sup>49</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 16

<sup>50</sup> Gabrielsen, A.G - *Hjalmar Söderbergs Doktor Glas. En litterær analyse*, s 9, Universitetet i Oslo, 1966

Lundgren är tillsammans med Maria Wahlström, en av få forskare som analyserat *Doktor Glas* just som en dagboksroman. Han pekar här på det lite ologiska att huvudkaraktären presenterar sig själv i den första anteckningen, något som sällan eller aldrig inträffar i verkliga dagböcker, eftersom det skrivande subjektet ju redan vet vem det själv är. På detta sätt avslöjar Söderberg att det i själva verket handlar om en roman som getts formen av dagbok:

Redan i den första anteckningen presenterar Glas sig själv med angivande av namn, ålder och yrke. I en autentisk dagbok torde detta inte vara särskilt vanligt; där framkommer sådana uppgifter på annat sätt än genom direkt påpekande i texten. I en dagboksroman måste emellertid den författare som finns bakom berättarjaget lösa problemet att klargöra vem det är som tänks föra pennen. Inte sällan sker denna presentation i upptakten, som i *Doktor Glas*, där jagets namn och borgerliga identitet på ett ganska självfallet sätt blir avslöjade.<sup>51</sup>

Vidare pekar Lundgren på den speciella roll dagboken har som uttrycksform i romanen; eftersom den påverkar händelseförloppet kan man säga att själva *dagboken* fungerar som en extrakaraktär i romanen:

Vid ett tillfälle går han tillbaka i sina lappar och påminner sig själv att han för några veckor sedan skrev att han var villig att offra (sic!) allt för en stor handling. Här infinner sig den speciella situationen att dagboken bidrar till att påverka det skeende som berättas på sidorna – den ingriper så att säga i handlingen.<sup>52</sup>

Både Lundgren och Wahlström analyserar också anteckningarnas frekvens, dvs. hur ofta dagboksanteckningarna förekommer i romanen. De drar slutsatsen att frekvensen kan tolkas som ett uttryck för huvudkaraktärens sinnestillstånd – ju oftare Glas skriver desto högre grad av spänning innehåller framställningen. Wahlström skriver:

På samma sätt kan alltså Glas sinnestillstånd avläsas genom anteckningarnas frekvens och längd, och ett exempel är den utplanande anteckningsfrekvensen i slutet av romanen som Lundgren kopplar samman med Glas uttröttade tillstånd och en sorts nedstämdhet. I anslutning till pastorns begravning tycks stämningläget vara det motsatta och kan beskrivas som upprymt, i det närmaste euforiskt, vilket kan avläsas genom den mycket långa anteckningen samma dag.<sup>53</sup>

---

<sup>51</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 20

<sup>52</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 22

<sup>53</sup> Wahlström, Maria - *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen*, s 157, Ellerströms, Stockholm, 2012

Detta kan bekräftas med hjälp av den så kallade *Kurvan över händelsesutvecklingen i Doktor Glas* som Söderberg själv ritat och som man idag finner i Göteborgs universitetsbibliotek. Det framgår av detta schema att Söderberg tänkt sig fem ”stigningar” i kurvan: 19/6, 2/7, 6-7/7, 7/8 och 22/8.<sup>54</sup> Anteckningen från 22. augusti är märkt med ett korstecken i schemat, vilket väl markerar att det är dagen då doktor Glas avliver pastor Gregorius. Därefter sjunker kurvan märkbart, tills den återkommer i samma position som i början av boken, den 7 oktober. Det är också viktigt att lägga märke till de andra händelser som inträffar vid dessa datum. De visar att Wahlströms och Lundgrens gemensamma slutsats stämmer: det första besöket från fru Gregorius (19/6), Helgas andra besök (2/7), Dröm om Gregorius död (6-7/7), Inre dialog om viljan (7/8). Kurvan inte bara stiger utan är den som regel följd av en större frekvens i skrivandet runt dessa viktiga datum, till skillnad från, t.ex. övergången mellan 17/7 och 24/7 där Glas håller sig från dagboken i en hel vecka, troligen på grund av att det inte har inträffat några mer meningsfulla händelser.

På samma sätt som en ökad frekvens har en viktig betydelse är det också förminskad frekvens i anteckningarna och ”tomma rum” i dagboken som kan analyseras något symboliskt, speciellt mot slutet av romanen. Sedan Gregorius har dött skriver doktor Glas mer sällan, för att till slut göra romanens längsta paus mellan anteckningarna, nämligen i hela 29 dagar. Detta uttrycker den starka tomhet han känner efter att ha mördat pastorn – han har utfört sin handling, men den har inte blivit till en stor handling som han önskade sig. Pastorn är borta och Helga är fri, men hennes förhållande med Recke är (olyckligt) avslutat och hon är ensam. Händelseförloppet har inte heller inneburit någon upprättelse för doktor Glas – den mest hatade personen i hans liv finns inte längre, han har förverkligat sina drömmar, men detta har inte bidragit positivt till hans annars tomma, ensamma och olyckliga liv. Den sista anteckningen, den 7 oktober, är en av de kortaste i romanen och visar att han inte heller efter två månader efter mordet har funnit en mening med livet – allt har förblivit precis detsamma som i början av boken. Romanen avslutar med följande ord: ”Och snart kommer den, snön. Man känner den i luften. Den skall vara välkommen. Låt den komma. Låt den falla.”<sup>55</sup> Symboliskt kan detta analyseras som en motsättning till den heta sommaren och ett resignerat och uppgivet slut på en annars ganska upphetsad roman, men också som doktor Glas önsknings om sin egen död. Han inser att inget

---

<sup>54</sup> Se sidan 31

<sup>55</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 169, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1958

kan hjälpa honom förbättra sitt liv, till och med om han utför en så stor handling som mord, så han önskar sig ett slut på det hela. Inte därför att han ångrar sin handling, utan framför allt därför att denna handling följer har besvikit hans förväntningar.

*Doktor Glas* kan också läsas som en kriminalroman. Men medan det nästan inte finns några vetenskapliga studier som fokuseras på denna nivå, har flera däremot analyserat romanen med utgångspunkten i dess kärleksproblematik. Tone A.S. Varner har även skrivit en masteravhandling om detta tema, medan Margaret Atwood i sin artikel *Death and the Maiden* jämför Söderbergs roman med de gamla romantiska sagorna:

In romances, such deeds often involve a knight, a troll and a captive maiden who must be rescued, and this is the sort of situation fate serves up to Doctor Glas. The troll is a flesh-creepingly loathsome and morally repulsive pastor called Gregorius, whom Glas hates even before he finds he has good reason for his hatred. The maiden in captivity is his young and beautiful wife Helga, who confides to Doctor Glas that she has married Gregorius out of mistaken religious notions, and can no longer stand his sexual attentions.<sup>56</sup>

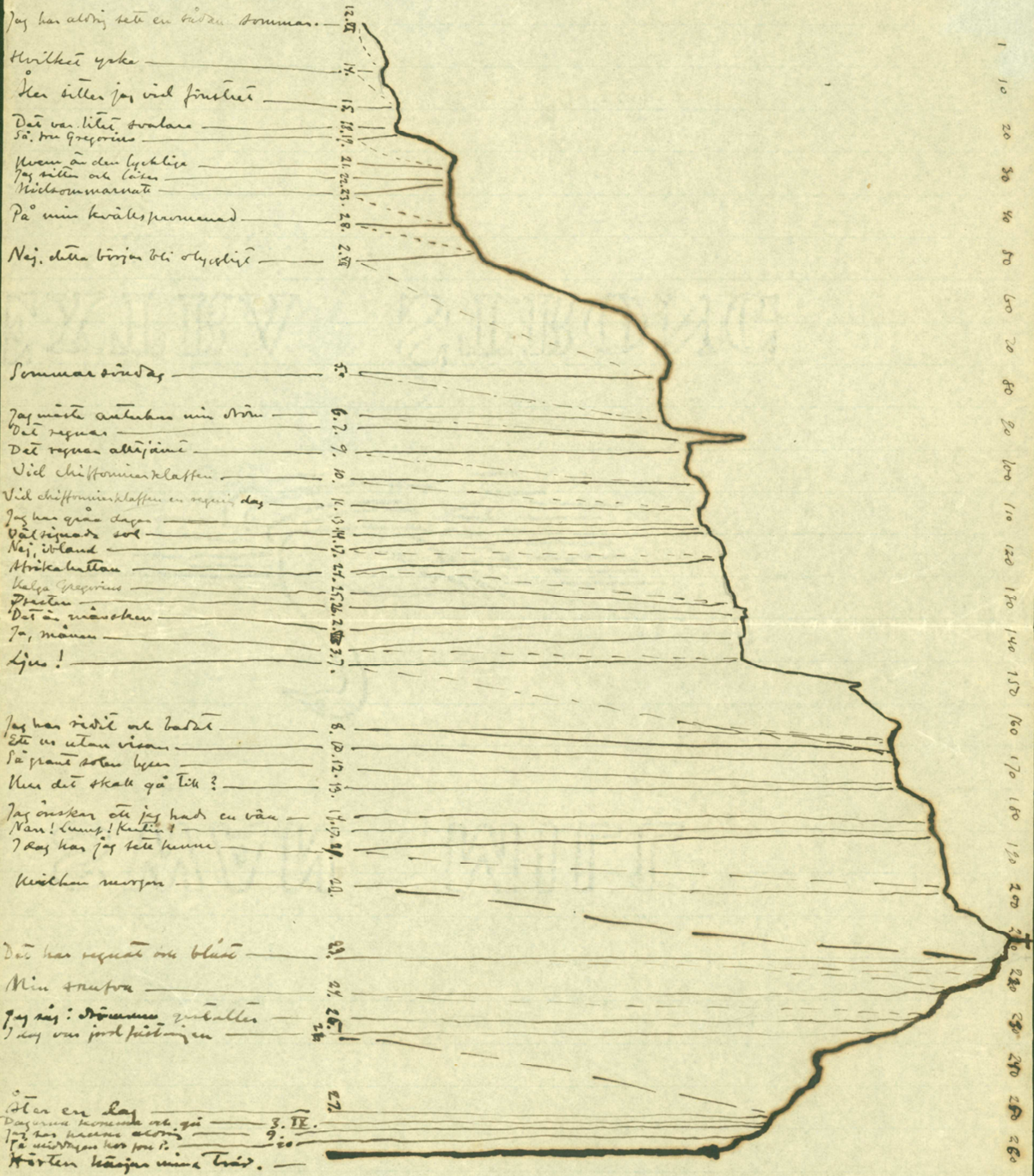
På den sista, djupare plan är det nästan bara Lundgren och delvis Andreas Hagman som koncentrerar sina analyser, även om flera andra forskare nämner dessa teman i romanen. Eftersom det var just dessa teman som framkallade samtidskritikens starka reaktion, och som senare har påverkat och inspirerat moderna författare att skriva sina nya versioner av berättelsen, anser jag det viktigt att ta min utgångspunkt i dessa romanens ”djupare” betydelser.

Min analys kommer därför att framför allt baseras på denna nivå i romanen, men jag kommer också att ta hänsyn till andra möjliga tolkningar och på detta sätt försöka visa att, fast själva romanen inte är omfattande, det handlar om en komplex och mångsidig roman som fortfarande väcker intresse hos både publiken och den litterära världen.

---

<sup>56</sup> Atwood, Margaret – *Death and the Maiden*, The Guardian, 26.02.2002. – läst 27/02/2014 (<http://www.theguardian.com/books/2002/oct/26/classics.margaretatwood>)





Kurvan över händelsesutvecklingen i Doktor Glas, Universitetsbiblioteket i Göteborg

På samma sätt som romanen *Doktor Glas* kan betraktas som en roman med flera möjliga tolkningsnivåer, är det möjligt att utskilja olika nivåer av *tankebokens* teman. Medan romanens teman kan placeras inom tre kategorier: 1. samhällsmoralen (till exempel tankar kring det intima livet, äktenskapet, och prostitution), 2. frågan om rätten att under bestämda omständigheter mörda en annan person (inkl. tankar kring eutanasi och abort) och 3. konflikten mellan religion och vetenskap, kan tankebokens teman formuleras i termen av författarens ideologi.

Frågan om samhällsmoralen med hållningen till rätten till mord under särskilda omständigheter, samt inställningen till eutanasi och abort kan alla sägas ingå debatten om moderniteten och religion, dvs. den stora konflikten i boken: vetenskap vs. religion. Om vi omsätter denna konflikt på karaktärplanet, ser vi att doktor Glas representerar vetenskapen, medan hans antagonist, pastor Gregorius, representerar religionen. Detta understryker även Andreas Hagman i sin uppsats: ”utom alla tvivel [...] är [det] Söderbergs aversion mot kristendom och kyrka som tar sig uttryck i romanen”.<sup>57</sup> Även Claes Ahlund nämner denna konflikt i sitt kapitel ”*Tanken är en syra som fräter*”: *Hjalmar Söderbergs Doktor Glas* när han diskuterar ”kierkegaardiska” drag hos Glas: “[...] den analytisk utvecklade individualiteten – representativ för en tid där tron på Gud har ersatts av tron på Intellect.”<sup>58</sup> Det är då viktigt att symboliskt analysera romanens slut – vetenskapen mördar religion, dvs. vinner över den i den moderna tiden, genom att vetenskapens representant, läkaren Glas mördar religionens företrädare, pastorn Gregorius. Men, vad händer efteråt? Segern är ett faktum, men slutet är inte lyckligt, utan tvärtom. På ett filosofiskt plan skulle man kunna dra en slutsats om att vetenskapen som sådan har som ett av sina mål att kritisera och motstå religionen, samt konstant erbjuda nya bevis för sina påståenden. Om religion inte funnits skulle också vetenskapens arbete bli mållöst, lika mållöst som Tyko Glas liv den 7 oktober.

*Tankeboken* utgör den ”ideologiska” sidan av Söderbergs roman, men den skulle inte kunna meddela alla dessa viktiga teman och åsikter om det inte vore för alla karaktärer i boken. Samtidigt är karaktärerna, i alla fall de tre viktigaste – läkaren Tyko Gabriel Glas, pastor Gregorius och hans fru Helga – just de som alla fyra böcker som behandlas i denna studie

---

<sup>57</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 6, Örebro universitet, 2006

<sup>58</sup> Ahlund, Claes – ”Tanken är en syra som fräter: Hjalmar Söderbergs Doktor Glas” i *Medusas huvud. Dekadensens tematik i svensk sekelskiftesprosa*, s 166, Uppsala Universitet, Uppsala, 1994



gemensamt fokuserar på. Därför ska jag här först ge en kortare översikt, samt en analys av dessa tre karaktärer, med hänsyn till hur Hjalmar Söderberg ursprungligen presenterat dem i sin roman.

Som jag nämnt och vilket även Tom Geddes påpekar i *Hj. Söderberg: Doktor Glas*, är Tyko Glas karaktär den enda som kan betraktas som fullständig därför att vi som läsare har möjlighet att skapa en mer objektiv bild av honom. Eftersom läsaren hela tiden ser alla de andra karaktärerna genom Glas är de egentligen hans upplevelser och åsikter om dem:

Thus none of the other characters is presented fully; we are only shown those aspects that Dr. Glas sees. The two major secondary characters, Gregorius and his wife, have for Dr. Glas (and thus for the reader) no real existence in their own right. They serve only as embodiments of his problems.<sup>59</sup>

Man kan också påstå att Glas är den enda karaktären som inte är uppbyggd endast som en typ, utan som genom sin skrivning presenterar sig som en komplex och flersidig natur, genom att kommunicera sina djupaste tankar, som hos läsarna skapar intrycket av en verklig person.<sup>60</sup> Jagberättelsen bidrar till detta. Det finns tre aspekter i huvudkaraktären som är viktiga att förhålla sig till och som flertalet forskare mer eller mindre enhälligt lyfter fram: den psykologiska, den filosofiska och den hypertextuella (dvs. Glas karaktär i jämförelse med liknande litterära karaktärer, framför allt Dostevskijs Raskolnikov i romanen *Brott och straff* (1866) ).

Som vi får veta i själva början av boken är Tyko Gabriel Glas en ”medicine licentiat” som ”vid fyllda trettio år aldrig har varit när en kvinna”<sup>61</sup>. Det är två saker som man bör lägga märke till i denna korta presentation Glas gör av sig själv – att han är 33 år gammal och att han aldrig varit när en kvinna tydligen är ganska viktigt för honom och för hans självbild. Hans ålder hade annars inte varit speciellt viktigt om den inte burit på en del symboliskt värde; nämligen, om vi tar hänsyn till att Glas är en representant för naturvetenskap och en tydlig religionsmotståndare kan det te sig ironiskt att han skulle vara lika gammal som Jesus ansågs vara när han dog. Ingen annan forskare har noterat ironin i detta, även om Holmbäck påpekar i boken *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv* att Söderberg själv var 33 år gammal då han gav ut boken.<sup>62</sup>

---

<sup>59</sup> Geddes, Tom – *Studies in Swedish literature No. 3. Hj. Söderberg: Doktor Glas*, s 22, University Of Hull, Hull 1975

<sup>60</sup> Det skulle vara möjligt att diskutera om kanske just detta var en orsak till att så många litteraturkritiker från början av 1900-talet och senare har förstått Tyko Glas åsikter och meningar som författarens egna, som till exempel Paul Bjerre i sin kritik av romanen.

<sup>61</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 13

<sup>62</sup> Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv*, s 236

Vid en analys av karaktären Glas framgår följande grundegenskaper hos honom: han är väldigt ensam och har nästan inga riktiga vänner; han önskar sig den stora kärleken men avskyr det kroppsliga. Han är tydligt kritisk mot prästerskapet, kyrkan och religionen och har väldigt ”moderna” åsikter om eutanasi, abort och generell samhällsmoral. Han har inga önskningar om att avancera inom sitt yrke längre och fast han är en läkare är han ”klinisk” och betraktar andra människor från avstånd. Hans förhållande med föräldrarna var komplext – han är väldigt positiv mot sin mor, men avhållsam eller rent negativ mot sin far och vissa barndoms- och ungdomsminnen påverkar honom fortfarande ganska starkt. Han är missnöjd med sitt utseende men är ganska stolt över sin intellekt, och hans kunskap av filosofi, litteratur och konst påverkar till en stor grad hans åsikter om livet. Han gör allt för att utföra en handling men blir besviken när den inte ger honom det han förväntat sig.

Det framkommer tydligt av dessa korta karaktärsdrag att Glas medvetet intar *åskådarrollen* i sitt liv. I sin bok *Tankevaser. Om norsk 1990-tallslitteratur* (2003) skriver Per Thomas Andersen följande om denna roll, som först uppstod i litteraturen under *fin de siècle*:

Den andre strategien er *tilskuermodellen*, betraktningssmodellen eller tilbaketrekningssmodellen. Den går ut på at man bebor sitt liv ved å finne en plass utenfor den nivellerte verden der man kan betrakte den, reflektere over den, analysere den – og ganske ofte fordømme den. Det er analytikerens, ekspertens, kikkerens, misantropens eller melankolikerens modell. Tilskueren vil ikke delta i det triste spillet på scenen, fordi han har gjennomskuet det. Han rammes av en grunnleggende tapsopplevelse, lammes av livslede, ofte også av kjedsomhet. Hans strategi er å stå utenfor, over eller ved siden av verden. Tilskueren er hjernehelten. Det vil si at han trekker seg inn i sitt eget indre og dyrker sin egen cerebrale virkelighet. Han er intellektualist eller en reflektant, eller en sensualist av mimose-typen, dvs. en som lukker seg ved berøring med virkeligheten, men som kan oppleve de fineste sensuelle nyanser på avstand, som kikker. Kontaktløshet og frakopling er et grunn tema, sammen med skismaet mellom den indre og den ytre verden.<sup>63</sup>

Med utgångspunkt från denna ”karaktäristik” kan konstateras att Tyko Glas representerar en typisk litterär karaktär från perioden runt sekelskiftet/början av 1900-talet: ”Dr. Glas represents an attitude of pessimism and resignation which is typical of Swedish *fin-de-siècle* literature. He is not a man of action but a passive observer of life”.<sup>64</sup>

Fast det är ganska tydligt från dagboksanteckningarna vilken roll Glas intar i livet, är det speciellt två av de meningar som han skriver ner (och upprepar) som tyder på hans position: ”Liv, jag förstår dig inte” och ”Mig gick livet förbi”. Han betraktar alltså livet utifrån, kliniskt

<sup>63</sup> Andresen, Per Thomas – *Tankevaser. Om norsk 1990-tallslitteratur*, s 37-38, Universitetsforlaget, Oslo, 2003

<sup>64</sup> Geddes, Tom – *Studies in Swedish literature No. 3. Hj. Söderberg: Doktor Glas*, s 3

och vetenskapligt, till skillnad från alla andra som deltar i det, vilken också kan delvis förklara hans ständiga ensamhet och brist på kontakt med andra människor.

Den psykologiska sidan av Glas karaktär är det som flera forskare fokuserar på, men framför allt kommer den fram i Gabrielsens och Geddes analyser. Med *den psykologiska sidan* menar jag främst de analyser av Glas karaktär som särskilt utgår från en psykoanalytisk infallsvinkel, vilket innebär att hans karaktär och utveckling tolkas med hänsyn till hans barndoms- och ungdomsår samt förhållandet med föräldrarna. Fast Söderberg i boken antyder att många av Glas egenskaper har påverkats av allt som han tidigare i livet upplevt, ligger det också en stor fara vid en sådan metod – risken blir att gå för långt i analysen och behandla den litterära karaktären som om det handlade om en verklig person.<sup>65</sup> Gabrielsen påstår att, sedan Glas under barndomen brukade drömma sig bort från verkligheten till en perfekt fantasivärld, utvecklades den vanan nästan till ett livssätt – Glas lider av en djup inre konflikt som vuxen, vilken ”färgar” hela hans person: ”På den ene sidan har han sin trang til sannhet, sin ærlige forskervilje, sitt behov for å holde alle ting «upp i ljuset och se efter vad det är». På den annen side har han sin redsel for hva denne sannhetssøken kan forårsake av ødeleggelser for den drømte verden som han er så bundet til.”<sup>66</sup> Denna egenskap hos Glas framgår ganska tydligt från hans dagboksanteckningar, fast han kanske inte lever i en annan värld utan betraktar världen utifrån och på så sätt förblir “immun” mot allt som “vanliga” människor annars upplever i livet.

Vidare söker Gabrielsen förstå huvudkaraktären med hjälp av flera olika kategorier – som hur hans barndom påverkat honom, samt hans relation till natur, religion, moral, kärlek och inte minst – de två kvinnorna i hans liv. Alla dessa relationer betraktar Gabrielsen med utgångspunkt i Glas barndom och ungdom, dvs. han tolkar hela karaktären som en produkt av barndoms- och ungdomsminnen, samt förhållandet med föräldrarna och brodern. Vissa punkter kan man vara enig om i en romananalys eftersom de finns inskrivna i den litterära texten. Det gäller punkterna som t.ex. att hans förhållande med modern beskrivs som centralt i hans liv och därför har påverkat honom, samt att hans första kärlekshistoria har format hans åsikter om kärleken generellt och lett honom till att vara rädd för den, dvs. en fruktan för att den älskade personen kan försvinna eller dö om kärleken uppfyllas. Samtidigt framstår det som något överdrivet att förknippa alla karaktärsdrag och värderingar med föräldrarna, speciellt vad det gäller åsikter om

---

<sup>65</sup> Gabrielsen är ganska nära detta i sin analys, när han nästan ”diagnostiserar” Glas genom att nämna Oedipuskomplex och neuros som drag av Glas karaktär.

<sup>66</sup> Gabrielsen, Arnulf – *Hjalmar Söderbergs Doktor Glas. En litterær analyse*, s 21, Universitetet i Oslo, 1966

moral och religion, samt förhållande till naturen. Speciellt försiktig bör man vara i förhållande till oedipuskomplexet – även om Söderberg i romanen ger vissa antydningar om att Glas förhållande med fadern är förknippad med hans avsky för Gregorius. Som en litterär karaktär kan han inte lida av detta komplex eftersom han är en produkt av författarens fantasi och talang. Det är viktigt att ständigt påpeka detta, sedan dagboksformatet, som redan nämnt, ger ett intryck av ett intimt förhållande med berättaren som i så fall blir ganska verklig i läsarens ögon. Samma sak nämner också Geddes i sin analys<sup>67</sup>, fast han ger inte lika mycket plats till den psykoanalytiska infallsvinkeln som Gabrielsen, utan koncentrerar sig mer på den filosofiska sidan, som jag kommer tillbaka till lite senare.

Ebbe Linde använder psykoanalys i sin bidrag om Söderberg i *Författarnas litteraturhistoria* (1978). Han koncentrerar sig på symboler i *Doktor Glas*, med speciell hänsyn till Glas drömmar:

Alltså, i grova och plumpa ord: Helga Gregorius är den omedelbara livsglädjen, som kristendomen förtrycker, och mordet står som symboliskt uttryck för Söderbergs konsekventa kamp mot religionen – en kamp, som han icke ångrar, men som dock ej lett till livsglädjens drömda uppblomstring, och som han inser ej kan göra det.<sup>68</sup>

Linde ger också en symbolisk tolkning av personnamnen i romanen; Gregorius representerar kyrkan, medan Glas tolkas som "genomskinligheten, tomheten, renheten, logikens symbol".<sup>69</sup> En liknande namnanalys gör också Margaret Atwood:

His name too is threefold. Tyko refers to the great Danish astronomer Tycho Brahe, who kept his eyes on the stars, far away from the earthiness of the earth. Gabriel is the name of the Annunciation, proclaimer of the Holy Birth, who is also credited with being the Destroying Angel, sent to wipe out Sodom and Sennacharib, and thought to be the angel of the Last Judgment as well. Thus it's a good name for a medical practitioner, who holds the keys to life and death, but also a good name for Dr Glas, who must decide whether or not to take judgment into his own hands. And Glas is glass: like the diary form itself it's a reflecting surface, a mirror in which one sees oneself. It's hard and impermeable, but easily shattered; and, from certain angles, it's transparent.<sup>70</sup>

Den sida av huvudkaraktären jag kallar "filosofisk" är den som flertalet av tidigare forskare nämner i sina analyser, kanske för att den framkommer ganska tydlig. Alla de viktiga teman som

---

<sup>67</sup> Geddes, Tom – *Studies in Swedish literature No. 3. Hj. Söderberg: Doktor Glas*, s 16-18

<sup>68</sup> Linde, Ebbe – "Hjalmar Söderberg" i *Författarnas litteraturhistoria. Den andra boken*, red. Ardelius, Lars och Rydström, Gunnar, s 256, Föfattarförlaget, Stockholm, 1978

<sup>69</sup> Linde, Ebbe – "Hjalmar Söderberg" i *Författarnas litteraturhistoria. Den andra boken*, s 261

<sup>70</sup> Atwood, Margaret – *Death and the Maiden*

Söderberg diskuterar och vill lyfta fram i sin roman presenteras genom huvudkaraktären. Därför är det logiskt att alla dessa teman också måste vara hans egna åsikter och tankar. Särskilt centralt är Glas förhållande till Schopenhauers och Nietzsches idéer, samt till darwinismen. Flera forskare klassificerar Tyko Glas som ett uttryck för Nietzsches *övermänniskomodell*.<sup>71</sup> Schopenhauer nämns explicit av Glas själv, då han berättar en ”urban legend” om Schopenhauer där denne slog en man bara på grund av att han inte tyckte om hans utseende. Han använder denna berättelse som en bekräftelse på att det är tillåtet att känna avsky för någon endast pga hans eller hennes yttre, men avslutar med: ”Nå, jag är nu ingen Schopenhauer” vilket tyder på att han högt respekterar den tyske filosofen.<sup>72</sup> Som Geddes nämner, är ”central concern of Schopenhauer’s philosophy [...] the problem of free will and determinism, and the place of the individual will in ethical behaviour”.<sup>73</sup> Med hänsyn till att den centrala delen av romanen intas av Glas inre dialog mellan hans två ”sidor”, just om viljan och viljans frihet, kan man sluta sig till att Schopenhauers idéer har haft en stor inverkan på Söderberg och därför också på utformningen av huvudkaraktären.

Vad gäller Nietzsche nämns inte hans namn i dagboken, men som Lundgren påpekar är det känt att Söderberg har fördjupat sig i flera av hans verk och att Nietzsches idéer var honom välkända.<sup>74</sup> Nietzsches idéer kommer implicit till uttryck på flera sätt; för det första, ligger de nog bakom Glas åsikter om religion. Fast Glas, till skillnad från filosofen aldrig öppet förnekar gud och hans påstående om att ”gud är död”, är han väldigt kritisk mot religion som sådan och kyrkan som institution, vilka han ser som samhällets stora hycklare. För det andra kan hans karaktär i sin helhet tolkas som ett uttryck av Nietzsches övermänniska och det finns flera bevis på detta. Lundgrens åsikt om detta tema är att Glas inte är framställd som en övermänniska, utan snarare att ”Nietzsches tankar om övermänniskan verkat direkt impulsgivande på Söderberg då han utformade sin diktade gestalt Glas.”<sup>75</sup> Geddes pekar också på förbindelsen mellan karaktären Glas och Nietzsches idéer om *Übermensch* samt *viljan till makt*. Geddes hävdar att fast Söderberg inte drar några explicit uttryckta paralleller mellan Schopenhauers och Nietzsches filosofi å den

---

<sup>71</sup> Bland andra, nämner Lars O Lundgren och Tom Geddes ”övermänniskan” som en möjlig modell enligt vilken Söderberg skapade sin huvudkaraktär.

<sup>72</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 9

<sup>73</sup> Geddes, Tom – *Studies in Swedish literature No. 3. Hj. Söderberg: Doktor Glas*, s 4-5

<sup>74</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 100

<sup>75</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 101

ena sidan och Glas filosofi å den andra, är det tydligt att de båda i hög grad har påverkat författaren.<sup>76</sup>

Det finns flera belägg i texten för att Glas karaktär har flera *övermänniskodrag*. För det första, fast han betraktar världen utifrån, betraktar han också andra människor delvis *ovanifrån*, som om han vore en bättre eller viktigare person än dem. Hans förhållande till naturen är ett annat exempel på övermänniskofilosofi, eftersom han tydligt anser sig vara viktigare och större än naturen, speciellt när han pratar om sitt drömmehus. Istället för att acceptera naturen som den egentligen är, drömmer han om att kunna anpassa den sina egna behov.<sup>77</sup>

Vad det gäller darwinismen är situationen inte lika klar. Å ena sidan har vi själva Glas som berättar en historia från sina ungdomsår, från en tid då han absolut inte kunde acceptera idén om evolutionsteori. Å den andra sidan är hans egna tankar ändå präglade av darwinismen, speciellt vad gäller hans åsikter om eutanasi och abort, där en "survival of the fittest"-filosofi kommer till klart uttryck. Samtidigt är detta också en "övermänniskoåsiikt" – att alla som inte är lika duktiga eller kapabla som majoriteten ska tas bort, vilket är kanske den mest skrämmande tanke i hela boken.

Den sista sidan av Glas kan betecknas som *hypertextuella*, därför att det är tydligt att Söderberg hade flera litterära förebilder när han utformade romanens huvudkaraktär. En av dem som många andra forskare nämner, liksom även Glas själv i romanen, är Raskolnikov, huvudkaraktären i Dostoevskijs roman *Brott och straff*. Särskilt Bo Bergman betonar denna förebild i sin bok *Hjalmar Söderberg* (2011) och säger följande:

Både han och doktor Glas har satt sig över den officiella moralen. De erkänner endast sin egen. [...] Hemligt betraktar de två sig som övermänniskor med ödet som uppdragsgivare, och i själva verket har de hönans kritcirkel omkring sig. De kommer inte loss ur sina fiktioner. De ser sin gärning, men de ser inte längre än den.<sup>78</sup>

Vidare kritiserar Bergman Söderberg för att ha satt punkt i romanen för tidigt, utan att ha givit läsarpubliken en "riktig" avslutning, där huvudpersonens visar ånger sitt brott, som hos Dostoevskij. Denna uppfattning kan säkert diskuteras, men enligt min mening ligger en del av romanens värde just i det att Glas inte ångrar mordet självt, utan, om han överhuvudtaget ångrar något, handlingen som svikit honom. På detta sätt förblir han trogen till sin livsfilosofi som han

<sup>76</sup> Geddes, Tom – *Studies in Swedish literature No. 3. Hj. Söderberg: Doktor Glas*, s 5

<sup>77</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 60-61

<sup>78</sup> Bergman, Bo – *Hjalmar Söderberg*, s 91, Minnesbiblioteket, Stockholm, 2011

utvecklat genom hela romanen. Något annat slut skulle innebära att Söderberg gör ett avstånd från den gestalt han givit sin huvudkaraktär och skulle göra den hela boken mindre trovärdig och betydelsefull som idéroman.

Som redan nämnt är andra karaktärer i *Doktor Glas* förhållandevis subjektivt presenterade, dvs. deras skildringar är produkter av huvudkaraktärens subjektiva upplevelser av dem, vilket betyder att karaktäranalysen ofta inte har nog med ”data” för att vara fullständig. Samtidigt är några av dem – och här menar jag framför allt Gregorius – typer, dvs. deras karaktärer är inte utvecklade utan de har en viss roll i boken och vi som läsare får inte veta mer om dem än det som är nödvändigt för berättelsen. Just pga detta var det möjligt för andra författare att utvidga dessa karaktärer och presentera alternativa historier och deras bakhistorier, men detta tema kommer jag tillbaka till i nästa kapitel. Pastor Gregorius beskrivs på följande sätt i romanen:

[...] jag [fick] plötsligt [...] se honom stå bredvid mig med armarna på bro räcket liksom jag och huvudet på sned – i alldeles samma attityd som för tjugu år sen i Jakobs kyrka, då jag satt i familjebänken vid min salig mors sida och för första gången såg denna förskräkliga fysiologi skjuta upp i predikstolen som en otäck svamp och klämma i med sitt abba, käre fader. Samma feta, grådaskiga ansikte, samma smutsgula polisonger, litet gråa nu kanske, och samma outgrundligt gemena blick bakom glasögonen.<sup>79</sup>

Denna beskrivning är det första vi får höra om pastorn och redan från själva början kan man se att det handlar om en väldigt subjektiv beskrivning och att, som Andreas Hagman påstår, ”ingalunda är meningen att man som läsare ska känna medkänsla med denna karaktär vars blotta närvaro framkallar känslor av äckel hos doktor Glas”.<sup>80</sup> I likhet med Margaret Atwood, förknippar Lars O Lundgren denna berättelse med de gamla sagor om jungfrun och riddaren, vilka inte hade varit kompletta om det inte fanns ett troll eller en drake i den. Pastor Gregorius roll är just detta – att vara ett troll, en äcklig och motbjudande karaktär som ingen av läsarna kommer att känna medkänsla för, och därför kommer de inte att fördöma hans mord senare i boken. Denna beskrivning också tyder på att Glas avsky för pastorn är äldre än hans kunnskap om Gregorius och Helgas misslyckade äktenskap, vilket till en grad ifrågasätter hans motiv för att mörda honom. Det som de flesta forskare påpekar, särskilt de som använder psykoanalysen som metod, är att Gregorius kanske kan förstås som en symbol för Glas far och att hans avsky, speciellt den fysiska, stammar från hans förhållande med fadern. Medan Gabrielsen, som nämnt,

---

<sup>79</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 10

<sup>80</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 12

baserar i stort sett sin hela analys på Glas förhållande med föräldrarna, är Geddes och Lundgren lite mer försiktiga med sådana jämförelser, fast de ändå nämner att det att Gregorius symboliserar Glas far kommer ganska tydligt ut av texten. Geddes skriver:

Dr. Glas's basic emotion towards his own father is physical repulsion, which is precisely his feeling for Gregorius. Gregorius is himself a father-figure in the novel. Not only is he in religious terms a father to his congregation, but Dr. Glas was a child when he first saw him, and thus must have identified him with the parental generation. [...] It seems, then, possible that Dr. Glas may be projecting his father-hatred on to Gregorius, and that this gives a further reason for his vehement loathing of the priest. Killing a figure he identifies with his father would also be consistent with an Oedipus complex.<sup>81</sup>

Lundgren är däremot lite mer avhållsam angående oedipuskomplexet. Han säger följande, på tal om Geddes analys: "Att lägga en sådan tolkningsmodell på texten är väl inte direkt orimligt, även om Hjalmar Söderberg enligt egen uppgift inte kände vare sig Freud eller hans *Traumdeutung* då han arbetade med *Doktor Glas*."<sup>82</sup> Min åsikt kring denna fråga är att, fast det är tydligt från själva texten att Glas förhållande till Gregorius till en del är påverkad av hans förhållande med fadern, borde man vara försiktigt med att "stämpla" en bokkaraktär med ett verkligt komplex som oedipuskomplexet. Om man inte tar ett visst avstånd från själva texten kan man lätt betrakta den och alla karaktärer ganska subjektivt vilket i sin tur gör en bra och objektiv analys omöjlig.

Å andra sidan har Gregorius karaktär, i likhet med Glas, en annan nivå, nämligen den filosofiska eller ideologiska nivån. På samma sätt som Glas kan betraktas som en symbol och representant för vetenskapen, kan Gregorius ses som en representant för kyrkan och religion som institution. Samtidigt, efter att Glas får höra om Gregorius och Helgas äktenskap, blir Gregorius ännu mer negativ i hans ögon, eftersom han blir en representant för ett fenomen som Glas särskilt är negativ emot, nämligen det lutherska äktenskapet. Lundgren är också enig om detta när han skriver:

Ett viktigt inslag i den avsky Glas känner inför honom har sin grund i det våld Gregorius brukar för att tillägna sig sina "rättigheter". I läkarens uppfattning framstår han som både våldtäktsman och hycklare. [...] I dennes gestalt fokuseras läkarens negativa inställning till kyrkan och kristendomen och hans rädsla för driftlivet. En skärningspunkt blir alltså pastorns andlige lärofader Luther. Den 'lutherska' ståndpunkten, som inom äktenskapets ram vill socialisera sexualdriften, blir Glas förhatlig.<sup>83</sup>

<sup>81</sup> Geddes, Tom – *Studies in Swedish literature No. 3. Hj. Söderberg: Doktor Glas*, s 17

<sup>82</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 69

<sup>83</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 68-69



På detta sätt inser vi att Glas hat mot Gregorius, och hans negativa bild av pastorn, är ändå mångsidig och inte endast baseras på hans förhållande med fadern, som vissa forskare som t.ex. Gabrielsen antyder. Snarare handlar det om en blandning av det som Gregorius representerar för Glas – som en präst och lutheran, som en (möjlig) rival i kärleksspelet, som en person som hotar Glas ”kärleksobjekt”, och slutligen, som en fadersfigur. Till slut är det endast möjligt att konkludera det som redan nämnts – att Gregorius karaktär inte hade någon ”chans” att bli betraktad av läsarna på ett annat sätt än ett negativt, och med detta utspelar hans karaktär sin roll till fullo. När han mördas känner läsaren ingen sorg utan blir till och med glad att Glas äntligen har genomfört sin stora handling. Gregorius är en sjukdom, en tumör och den ska bort: ”Din plikt som läkare är att hjälpa den som kan och bör hjälpas, och att skära bort det ruttna köttet som fördärvar det friska”<sup>84</sup>, sluter sig Tyko Glas i sin dagbok.

Fast Helgas karaktär kan sägas ha fått lite mer plats i romanen och är lite mer utvecklad än Gregorius, har hon ändå en typiserad karaktärsroll i boken och kan inte betraktas som en fullbordad karaktär. Man kan säga att hon påverkar händelseförloppet ganska mycket, men bara därför att Glas väljer att tillåta situationen utvecklas på detta sätt, så hon förblir en passiv deltagare i situationen. Samtidigt är hennes roll ideologiskt motsägelsefull, så att säga. Å ena sidan visar Söderberg några tämligen progressiva åsikter om äktenskapet genom hennes karaktär, genom att tillåta henne ha en älskare och vara öppen om sin sexualitet, vilket inte var vanligt varken i litteraturen eller i samhället vid sekelskiftet. Å andra sidan har hon rollen, eller snarare – flera roller som männens objekt: för Glas är hon en jungfruideal och ett älskad objekt, för Gregorius är hon nästan en trofé, medan för Klas Recke är hon en leksak som kan kastas bort när den inte längre är intressant. ”Jag är gjord att trampas på”<sup>85</sup>, säger hon själv till Glas den 2 juli, och man kan påstå att denna mening förklarar en stor del av både Helgas karaktär och förhållanden hon har med andra karaktärer i romanen. Det som vi får veta om hennes utseende från Glas anteckningar tyder på att hon upplevs av honom som en ren, oskyldig och öm kvinna, nästan som en ängel, vilket betyder att hon framstår som den typiska idealiserade jungfrubilden i romanen och inte som en verklig person. Glas blir såpass ”förtrollad” av henne att hennes bild inte förändras när han får veta om hennes kärleksaffär med Recke och därför inser att hon också

---

<sup>84</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 106

<sup>85</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 40

har en sexuell sida. Det som är ännu mer intressant är att hon inte slutar vara en ”kvinnoblomma” i hans ögon till och med när hon berättar om att hon är gravid, vilket är delvis inkonsekvent med Glas åsikter om graviditet och födseln. Detta bekräftar hennes fasta roll – i Glas värld är hon en perfekt kvinna som ska avgudas från avstånd och som inte kan smutas, vad än som händer. Detta är Wahlström enig om när hon skriver:

Doktors beskrivning av Helga Gregorius yttre präglas av schablonbilder på jungfrulighet och oskuldfullhet. Han kallar henne ”den lilla kvinnoblomman med det ljusa silkeshåret” (43), hon sitter ”blommande röd under det stora gula håret. Jungfru Sammetskind.” (48) Hennes känslouttryck är begränsade till att rodna och gråta.<sup>86</sup>

Han är därför beredd på att göra allt för att göra henne lycklig och hjälpa henne ha det livet hon önskar sig. Det är också viktigt att påminna om att Helga framställs som ett ”offer” för religion, nämligen att det är religionen som lurade henne in i äktenskapet med Gregorius. Därför var Glas ännu mer bestämd att ”rädda” och ”hämnas” henne. Geddes hävdar att det nästan var bara Glas kärlek för fru Gregorius som motiverat honom till mordet, vilket nog delvis kan stämma. Det är självklart att kärleken var en direkt ”avtryckare”, men jag är inte enig om att den var den enda orsaken. Som redan diskuterat, var Gregorius en mycket avskydd karaktär i Glas ögon från förr och mordet kan också sägas passa in i Glas åsikter om religionen, moralen och ”rätten att dö (och döda)”. Wahlström jämför i sin analys Helga med Söderbergs två andra kända karaktärer, Gertrud och Lydia. Hon hittar drag av *femme fatale* hos Helga, i det hon, i likhet med Geddes, tolkar Helgas karaktär som orsaken till Gregorius mord:

Helga är inte endast en trolös hustru, hon är ju också den faktiska orsaken till att pastorn mördas. Även om mordet sker henne ovetande, har hon redan inledningsvis, på ett symboliskt plan, genomfört just ett slags kastrationsakt genom att övertala doktor Glas att ljuga för pastorn om hans hjärtbesvär, och på det sättet få honom att avstå från sexuellt umgänge med henne. Den *femme fatale*-roll som Helga Gregorius spelar är således särskilt utpräglad och får än värre konsekvenser (ett mord) än vad Gertruds och Lydias handlande får (kärlekslidande, en splittrad familj och en älskares självmord).<sup>87</sup>

Ylva Hartman Magnusson kastar i sin uppsats *Skuggan som ville bli man. En queerteoretisk analys av manligt begär i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas* ett annat ljus på utvecklingen, med hänsyn till Eve Kosofsky Sedgwick's teori: ”Den handling som Glas önskar genomföra, den steg som skall göra honom till en människa, kan alltså förstås som en ambition att träda in i människans

---

<sup>86</sup> Wahlström, Maria – *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen*, s171

<sup>87</sup> Wahlström, Maria – *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen*, s171

krets med hjälp av Helga.”<sup>88</sup> Med andra ord påstår hon att Glas genomför sin stora handling inte bara för att filosofiskt ge en mening till sitt liv men också därför att han önskar att på detta sätt säkra sin plats i den manliga världen. Denna tolkning, fast delvis ensidig, kan säkert diskuteras vidare och jag kommer tillbaka till Hartman Magnussons uppsats lite senare i analysen, när jag analyserar Reckes karaktär.

Vad gäller Gregorius förhållande med Helga, har jag redan nämnt att hon nästan framstår som en trofé för honom, men också som ett instrument. Till att börja med var Gregorius vän till hennes föräldrar och eftersom han också är en präst betyder allt detta att i hennes ögon har han alltid haft en viss makt och respekt. Samtidigt har han *valt* henne till sin hustru, i en period då hon var speciellt sårbar och tillägnad religionen, vilket gjorde det nästan omöjligt för henne att tacka nej till hans frieri. På detta sätt fick han en yngre och vacker hustru som han var stolt över, men som han också ansåg som ett instrument, dvs. som en som kommer att kunna ge honom barn. Hans åsikter om äktenskapet är gammaldags och han tycker att han som mannen har vissa ”rättigheter” i äktenskapet, vilket gör det möjligt för honom att genomföra sina kroppsliga behov till och med om de är emot hennes vilja. I likhet med Glas ser han henne inte som en hel person, men inte heller som en perfekt kvinnobild; han ser henne endast som *sin* och som en barnproducerande ”maskin”. När barn uteblir, stoppar han inte. Hon är hans ägodel och barn är hans mål, och det ska nås på vilket pris som helst.

Till skillnad från Gregorius, ser Recke Helga inte som sin egendom, till och med då hon riskerar allt för att kunna vara med honom. Som det redan är tydligt relativt tidigt i boken är det ganska klart för andra karaktärer (här menar jag Birck och Markel) att förhållandet mellan Helga och Recke inte kommer att vara väldigt länge. Som Markel själv säger: ”Jag är säker om att den lymmeln har något särskilt för sig. Jag har hört sägas att han slår för en liten flicka med pengar. Ja, ja, det måste väl gå den vägen till sist, han har skulder som en tronföljare. Han är i procenthänder.”<sup>89</sup>

Fast Helga hade stora förväntningar på Recke och hoppades på att de skulle åka tillsammans till Amerika, hade Recke andra planer. För honom är hon bara en leksak, en tidsfördriv innan något bättre kommer, helst någon ”flicka med pengar”. Som en ”ärelysten” person har Recke inga problem med att ”trampa på” någon annan för att nå det han i detta moment vill; det är bara

---

<sup>88</sup> Hartman Magnusson, *Ylva - Skuggan som ville bli man. En queerteoretisk analys av manligt begär i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 20, Lunds Universitet, 2010

<sup>89</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 87

en slump att i detta fall handlar det om Helga. Som Markel märker, efter att de fick veta om Reckes förlovnings med fröken Lewinson: ”Klas Recke är en fin man. Du kan vara lugn för att han sköter om att han först blir lidelsefullt förälskad i henne, och sedan gifter han sig av kärlek. Det där kommer han att göra så bra, att pengarna nästan bli en överraskning för honom.”<sup>90</sup> Helga, liksom fröken Lewinson eller vilken som helst annan möjlig kvinna, är utbytbar och har något värde så länge hon spelar en viss roll. Det är inte tydligt från själva romanen om Helga har berättat för Recke att hon är med barn, men oavsett ser det ut som att hennes öde inte hade varit förändrad till och med om hon gjorde det.

Till slut är det viktigt att lägga märke till att, fast Söderberg, som redan sagt, har givit Helgas karaktär en del moderna drag i det att hon är medveten om sin egen sexualitet, har en älskare och försöker motstå sin delvis våldsamma make, kretsar hennes liv ständigt runt män. Hon förväntar sig något från dem alla och därför blir hon aldrig självständig på riktigt. Först var det Gregorius, som hon förväntades av att ge henne religiöst stöd och vara på något sätt hennes beskyddare mot synd. Den andre mannen i hennes liv är Recke som hon hoppades kunna ge henne den verkliga kärleken, både den andliga och den kroppsliga, samt ge henne en ny början på livet. Och till slut är det Glas som hon vänder mot för hjälp, för att hennes drömmar om livet med Recke skulle kunna förverkligas. I slutet av romanen är hon fri från Gregorius, men också utan Recke, ensam och gravid och utan någon plan om vidare liv. Hennes berättelse kan faktiskt förstås som en skarp kritik av samhället – om en kvinna väljer en alternativ väg i livet och lyssnar på sina egna önsknings utan att följa normer, slutar hon ensam och sviken av alla män i sitt liv. Detta är tydligt i dagboksanteckningen från 28. augusti: ”Kära, det här är ditt eget. Det här måste du gå igenom själv. Här kan jag inte hjälpa dig, och om jag också kunde så ville jag inte. Här måste du vara stark. Och jag tänkte vidare: Det är gott att du är fri och din egen nu. Så kommer du lättare igenom det.”<sup>91</sup>

En karaktär till som bör analyseras är Klas Recke. Fast han uppträder inte i alla böcker som denna avhandling fokuserar på, har Helena Sigander till en stor grad ”lånat” hans karaktärsdrag från *Doktor Glas* när hon skapade Helgas älskare i *Dosan*, Fritz Recke. Också är Recke viktig som en motpol till Tyko Glas karaktär och därför kan man, genom att fördjupa sig in i hans karaktär, samtidigt få veta något mer om huvudkaraktären. Lundgren menar däremot att ”Recke

---

<sup>90</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 160

<sup>91</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 160

ses som Gregorius i siluett” eftersom båda karaktärer förblir helt tysta i romanen och är stort sett ” ’platta’ figurer, inte ’runda’ ”.<sup>92</sup> Jag har redan nämnt några huvuddrag av Reckes karaktär i avsnittet om Helga, men det som också är viktigt att analysera är Glas förhållande till Recke, som speciellt undersöks av Wahlström och Hartman Magnusson.

Jag har knappt sett en vackrare man. Kalla, ljusgrå ögon, men i en inramning som gör dem drömmande och djupa. Alldeles raka och horisontala ögonbryn, som gå långt bortåt tinningarna; en marmorvit panna, ett mörkt och rikt hår. Men i ansiktets nedre hälft är munnen det enda som är fullkomligt vackert, eljest finns där några små bisarrerier, en oregelbunden näsa, en mörk och liksom förbränd hy, kort sagt allt som behövs för att rädda honom från det slags felfri skönhet, som mest väcker löje. Hur ser den mannen inuti? Det vet jag så gott som ingenting om. Jag vet bara att han galler för att vara ett mycket gott huvud, ur vanlig karriärsynpunkt sett, och jag tror mig minnas, att jag oftare har sett honom i sällskap med hans överordnade i departemanget, där han tjänstgör, än med hans jämnåriga kamrater. [...] Men när jag ser en man sådan som han därborta, känner jag en bitter avund längst inne. [...] Men honom har kvinnornas kärlek ända från början fallit till som en naturlig rätt, aldrig har han stått i valet mellan hunger och ruttet kött. Jag tror knappt heller att han någonsin har hunnit med att tänka särdeles mycket, aldrig har han fått tid att låta reflexionen drypa gift i sitt vin. Han är lycklig, och honom avundas jag.<sup>93</sup>

Wahlström märker gott att ”för att vara en del av romanens staffage beskrivs Reckes utseende utomordentligt omsorgsfullt”<sup>94</sup>, vilket kan leda en att tolka Glas förhållande till Recke som något större än bara avundsjuka. Hartman Magnusson gör just det när hon påstår att Glas försöker träda in i männens, dvs. Reckes värld genom att dela intresse för Helga med honom: ”Att dela sexuellt territorium med andra män är ett sätt att delta i mäns makt över kvinnor samt komma närmare de män som anses stå högt i hierarkin.”<sup>95</sup> Wahlström nämner också att ”det är möjligt att det bakom ett homosocialt begär kan finnas en erotisk laddning<sup>96</sup>”, men avviser denna tolkning pga brist på bevis av ett sådant förhållande. Det som är däremot tydligt och kan med säkerhet påstås är att Recke påminner Glas om honom själv som ung eftersom Recke är ärelysten, vilket Glas inte längre är. En viktig faktor för Glas avundsjuka är också Reckes skönhet och hans framgång med kvinnor – båda drag är det som Glas önskar sig men kan inte ha eller förändra. Därför blir det lätt att förstå varför Glas inte är emot Helgas kärleksaffär med Recke och varför han inte är svartsjuk – han är medveten om att Helga aldrig skulle ha valt honom, till och med om Recke inte var med i bilden. Därför väljer han att ”heja på” och hjälpa någon som är väldigt lik honom själv, fast

<sup>92</sup> Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte. Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 67

<sup>93</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 35-36

<sup>94</sup> Wahlström, Maria – *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen*, s 179

<sup>95</sup> Hartman Magnusson, Ylva - *Skuggan som ville bli man. En queerteoretisk analys av manligt begär i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 20

<sup>96</sup> Wahlström, Maria – *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen*, s 180

ännu bättre. På detta sätt tror han att han möjliggör för Helga att, så att säga, få det bästa av båda världar.

Vidare i avhandlingen kommer denna analys att användas som bas för jämförelsesanalyser av *Doktor Glas* och de andra tre romaner – *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan*. I analyserna kommer jag framför allt koncentrera mig på två viktiga punkter: 1. tankebokens efterträdare – har Ohlsson, Ekman och Sigander följt Söderbergs tradition och skrivit böcker som har ett visst ideologiskt/filosofiskt budskap? och 2. på vilket sätt har dessa författare använt Söderbergs karaktärer när de utvecklade karaktärerna i sina böcker – vad är förändrat och vad har stannat detsamma? Jag kommer även att försöka utforska på vilket sätt dessa tre romaner påverkar läsningen av *Doktor Glas*, ifall de gör det.

## 5. ”Gud, jag förstår dig inte”

Bengt Ohlsson (f. 1963) anses vara en av Sveriges bästa samtida författare och krönikörer. Han debuterade 1984 med romanen *Dö som en man, sa jag*, vilken han har skrivit under sitt sista år i gymnasiet. Efter att hans debutroman fick väldigt bra kritiker, gav han ut fyra romaner - *Rida på en gris* (1985), *Jazz är farligt* (1988), *Solo* (1992) och *Den där lilla stunden av närhet* (1994), som kan sägas fokusera på människopsykets mörka sidor. I *Den där lilla stunden av närhet* försökte Ohlsson ”leva sig in i en våldtäktsmans psyke”.<sup>97</sup> Dessa fyra romaner fick inte lika mycket ros av kritikerna som den första. Ohlssons verkliga genombrott kom ett par år senare, nämligen i 2000 med romanen *Se till mig som liten är*. Den beskrivs av hans förlag med följande ord: ”en bred och träffsäker uppväxtskildring i stockholmsmiljö och ett nästan plågsamt övertygande skilsmässodrama”.<sup>98</sup>

Romanen som jag fokuserar på i denna masteravhandling, *Gregorius*, kom ut 2004 och Ohlsson fick detta års skönlitterära Augustipris för den. Han nominerades till samma pris igen, sju år senare, för romanen *Rekviem för John Cummings* (2011). Hans nyaste roman, *Swing*, kom ut i år och ”är en komisk, ömsint och gripande berättelse om våra krav på spänning och fantasi i sexlivet i en tid där porr kallas erotica och man kan köpa dildos på apoteket.”<sup>99</sup>

Ohlsson har också skrivit två pjäser, *Kode* (2000) och *Jag Bengt Ohlsson* (2013), samt ett manus, *Nigger* (1990) som blev en tv-film i regi av Stig Larsson.

Sedan 1988 har han skrivit krönikor för DN:s fredagsbilaga ”På stan”. Han har också givit ut två krönikesamlingar – *Det måste vara något fel på mig* (1996) och *benke@swipnet.se* (2005).

I förordet till den engelska utgåvan av *Gregorius*, skriver Margareth Atwood följande:

Novels that snatch characters from other novels or stories and re-tell events from their point of view can give a reader the uneasy feeling that a previous author’s work has been violated. Nonetheless, such books now constitute almost a separate genre. The earliest attempts [...] were often satiric, but the twentieth and twenty-first centuries, with their interest in the scorned, the marginalized, and the voiceless, have approached this task with more seriousness.<sup>100</sup>

---

<sup>97</sup> Albert Bonniers Förlag om Bengt Ohlsson, <http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/O/Bengt-Ohlsson/>, läst 14/04/2014

<sup>98</sup> Albert Bonniers Förlag om Bengt Ohlsson

<sup>99</sup> Albert Bonniers Förlag om Ohlssons roman *Swing*, <http://www.albertbonniersforlag.se/Bocker/Svensk-skonlitteratur/S/Swing/>, läst 14/04/2014

<sup>100</sup> Atwood, Margareth – “Preface” i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, översattad till engelska av Silvester Mazzarella, s ix, Portobello Books, London, 2007

Bengt Ohlsson är inte den första författaren som bestämde sig för att ”skriva tillbaka” till ett välkänd litterärt verk, som vi redan sett i teorikapitlet när jag presenterade Peter Widdowson och hans begrepp *re-visionary fiction*. Ohlsson är inte heller den enda svenska författaren som gjort detta – Gun-Britt Sundströms roman *För Lydia* (1978) står i dialog med ett annat av Söderbergs verk, *Den allvarsamma leken* (1912). Å andra sidan är det ändå något speciellt med *Gregorius*: den är nämligen den första romanen i en rad av svenska samtida *re-visionary* romaner som, på var sitt sätt, skriver tillbaka till *Doktor Glas*. Fast *re-visionary fiction*-böcker skrivs över hela världen är romanerna denna avhandling fokuserar på troligen det enda exemplet inom nordisk litteratur, och kanske också världslitteratur, på fenomenet att tre olika författare under mindre än 10 år skriver tillbaka till en och samma roman.

Varför bestämmer man sig att skriva en sådan bok? Bengt Ohlsson själv har försökt svara på denna fråga i efterordet till den engelska utgåvan av *Gregorius*:

*Doctor Glas*, for me, is the novel I return to when I periodically lose faith in literature. [...] But suddenly something moved in me: what if the Pastor was telling the truth? What if he actually does long to be a father before he dies. He is approaching his sixties. This is his second childless marriage. He is worried about his health. What if being childless is the bane of his life? That thought was the starting point. That was when my curiosity awakened. I began to break away from Dr Glas's magic circle. [...] I imagined that my novel would be a movement in the opposite direction, and that piece by piece I would succeed in making him [Gregorius] more human, making him one of us.<sup>101</sup>

Han analyserar också i samma avsnitt ”metoden” Tyko Glas använder för att göra Gregorius karaktär ensidigt negativ och göra det lättare för läsarna att acceptera hans mord senare i boken. Denna metod förknippar Ohlsson med metoder som nazisterna använde i Nederländerna för att, under en längre period, överbevisa resten av befolkningen att judarna är dem olika och faktiskt är mindre värdiga individer.

How do you prepare yourself to commit murder? If you wish to avoid going under yourself, you have to ensure a certain distance from the victim. You must see to it that the victim appears different, a different kind of human being. Then you must make him a little less human than the rest of us. To succeed, you must take one small step at a time. The Nazis were good at this. [...] Dr Glas uses exactly the same methods. Pastor Gregorius is not like us. Everyone dislikes him. [...] And Dr Glas gradually strips the Pastor of every trace of humanity, one piece at the time.<sup>102</sup>

---

<sup>101</sup> Ohlsson, Bengt – ”Afterword” i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 420-422

<sup>102</sup> Ohlsson, Bengt – ”Afterword” i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 421-422



Det var troligen just denna metod och detta ensidiga resultat som påverkade Ohlsson att dikta fram en annan Gregorishistoria än den vi känner från Söderberg. Jag kommer i detta kapitel fokusera på resultatet av denna ”re-writing” och försöka ge en jämförelsesanalys av Ohlssons roman och den primära texten, *Doktor Glas*. I slutet av sitt efterord skriver Ohlsson:

I often played with the thought that I was writing in order to save the Pastor’s life. That Dr Glas was reading over my shoulder and that if I only succeeded in making Gregorius human enough he might abstain from offering him that tablet. [...] But the doctor still offered him the tablet. I was sad for several weeks. I had created life, and the doctor had snuffed it out. But for every new reader the Pastor comes to life again. I don’t know how it happens.<sup>103</sup>

Här kommer Ohlsson till ett viktigt tema och det är just slutet av *Gregorius*. Han hävdar själv att han ”lekte” med tanken att sluta boken utan att mörda prästen, men fast han egentligen tillät Glas att mörda Gregorius är slutet inte tydligt nog. För att en läsare skulle kunna förstå slutet är det i så fall nödvändigt för den att ha en del förkunskap om Söderbergs roman. På detta sätt ifrågasätts *Gregorius* självständighet som roman – är det egentligen möjligt att läsa den utan att ha läst *Doktor Glas* på förhand eller kan man uppfatta den som en helhet i sig själv? *Gregorius* slutar med följande rader:

När han sträcker fram asken och erbjuder mig ett piller tackar jag och tar emot, och först när jag för det mot munnen slås jag av det ironiska i situationen. Att jag tar emot hjärtmedicin av honom, när jag egentligen hade velat berätta för honom att doktor Lidin inte upptäckte något fel på mitt hjärta. Men jag antar att det är en reflex. Man möter någon som man vill anförtro sig åt, man blir erbjuden någonting, och man tar emot det, i hopp om att det är ett litet men betydelsefullt steg på den långa vägen, från en människa till en annan. Jag sväljer pillret. Vattnet smakar sött och friskt. Jag känner mig redan bättre till mods. Som om jag har tagit just ett litet betydelsefullt steg. Snart kanske jag öppnar munnen och ställer de där frågorna.<sup>104</sup>

Till skillnad från i samma scen i *Doktor Glas*, där det tydligt framkommer att Gregorius dör efter att han tar pillret från Glas, är situationen helt annorlunda i detta fall. Om man inte läst *Doktor Glas* tidigare kan man inte ens gissa att pastorn kommer till att dö. Detsamma påpekar Andreas Hagman när han skriver:

Berättartekniskt finns det egentligen ingenting som tyder på att pastorn ska dö i Ohlssons roman. [...] Om man inte vet hur Doktor Glas slutar så skulle slutet på *Gregorius* kunna läsas som att pastorn sitter och berättar vad som utspelade sig en varm sommar några år tidigare. För att slutet ska uppfattas som tvetydigt

<sup>103</sup> Ohlsson, Bengt – ”Afterword” i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 422

<sup>104</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 423, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 2004

så måste man sitta inne med förkunskaper om vilket öde som pastorn går till mötes i Söderbergs roman. Men några ledtrådar som säger att pastorn kommer att dö ges inte i Ohlssons roman.<sup>105</sup>

Jag kommer att analysera Ohlssons roman med hänsyn till två viktiga punkter: 1. *Tankeboken*, dvs. jag kommer att undersöka om Ohlsson har fortsatt Söderbergs tradition genom att skriva en bok med ideologiskt/filosofiskt budskap och 2. karaktärsanalys – på vilket sätt använder och utvecklar Ohlsson karaktärer han ”lånat” från *Doktor Glas*. Men, som vi redan sett, är det nästan omöjligt att läsa och fullständigt förstå *Gregorius* utan förkunskaper om *Doktor Glas*. Därför kommer jag också att försöka undersöka på vilka sätt Ohlssons roman och ”den nye” Gregorius påverkar den ursprungliga historien, i fall den gör det.

Innan jag fördjupar mig i den ”verkliga” intertextualiteten, dvs. en jämförande analys av karaktärer och händelseförlopp i *Gregorius* och *Doktor Glas*, är det viktigt att först ”positionera” Ohlssons roman. Med *positionera* menar jag framför allt att fastställa *Gregorius* med hänsyn till Söderbergs begrepp *tankebok* och se om det överhuvudtaget finns något budskap som denna roman försöker kommunicera till sina läsare, i ”bakgrunden” av huvudberättelsen. Det finns två sätt att tolka ”buskapet” på – det första är om vi betraktar *Gregorius* som en självständig roman och det andra är om vi förstår den som *Doktor Glas* efterträdare, dvs. om vi räknar med den i ett större *Doktor Glas*-universum.

I det första fallet, oberoende av Söderbergs roman, kan man inte hävda att *Gregorius* ger något mer betydelsefullt budskap eller diskuterar någon filosofisk idé. För att upprepa Hagmans bedömning – om man inte hade någon tidigare kunskap om *Doktor Glas*, skulle *Gregorius* kunna tolkas som ”att pastorn sitter och berättar vad som utspelade sig en varm sommar några år tidigare.” Med andra ord, om läsaren inte känner till Gregorius som han porträtterades av Söderberg, förblir Ohlssons försök att ”rädda” prästen i stort sätt misslyckad eftersom prästen i fråga i så fall inte har någonting att bli ”räddad” från. En sådan läsning är självklart möjlig men det är ändå tydligt att läsaren på så sätt förbiser en stor del av läsarupplevelsen, samt möjligheten att förstå Ohlssons avsikt med romanen och dess egentliga budskap. Hans roman i detta fall handlar om en präst vid namnet Gregorius, hans bakgrund och barndomupplevelser, samt hans misslyckade sökande efter kärlek och familjelycka. Som jag redan nämnt, kan man inte ens ana att huvudkaraktären mördas i slutet av boken, vilket påverkar hur läsaren förstår slutet –

---

<sup>105</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 19

berättelsen slutar utan att vi har fått veta något om varken situationen med Helga eller med Anna. Det enda man kan konkludera är att Ohlsson lämnar det stora tomrummet för att tillåta sina läsare välja vilken väg Gregorius kommer att ta i framtiden. Ett sådant slut kan vara intressant i vissa fall men, enligt min mening, i *Gregorius* fall gör det själva romanen svagare och mindre förståelig för läsarpubliken.

Å andra sidan när man tolkar *Gregorius* som Söderbergs *Doktor Glas* från ett annat perspektiv är budskapet mycket tydligare och mer komplext och kan tolkas på två nivåer. Den första nivån nämner Ohlsson själv i de redan citerade avsnitten – genom att skriva historien på nytt, från Gregorius perspektiv, försökte han göra hans karaktär mänskligare, varmare och närmare läsarpubliken än den Söderberg skapade i sin roman. Genom att utveckla pastorns bakgrundshistoria, dvs. hans barndom och förhållande med föräldrarna, hans och Helgas kärlekshistoria och händelser som inträffade under hans vistelse i Porla, presenterar Ohlsson en helt annan Gregorius – han är inte längre bara ett negativt ”troll” utan blir en karaktär som man kan känna medlidande med. Speciellt när man läser hur han ser på sig själv och hur missnöjd han är med både sitt utseende, sig själv som person och sitt liv: ”Jag avskyr min kropp, det har jag alltid gjort. Under några välsignande ögonblick tillsammans med henne lyckades jag glömma det, och i hettan från hennes förälskade blickar kunde jag till och med känna mig vacker, och jag antar att detsamma gäller för henne.”<sup>106</sup> Hagman understryker speciellt Gregorius vistelse i Porla som viktig för byggandet av hans karaktär när han påstår:

[...] det är just under pastorns vistelse i Porla som denna sida av honom tydligt växer fram. Det är där som han träffar Anna och deras möte medför att han blir sedd av en annan människa. Genom deras möte blir han åter humaniserad från att i *Doktor Glas* blivit fränkänd sina mänskliga rättigheter.<sup>107</sup>

På detta sätt kan man säga att Ohlsson har lyckats ”hämma” Gregorius, om man väljer att förstå hans roman som en hämnd, fast prästen ändå tar pillret Glas erbjuder honom i slutet av romanen.

Den andra nivån handlar om det filosofiska eller ideologiska perspektivet på både romanerna och huvudkaraktärerna. Om vi påminner oss om *Doktor Glas*-analysen, där jag, bland annat, tolkade dessa två karaktärer som representanter för vetenskapen, resp. religion, blir det ganska naturligt att fortsätta tolka dessa karaktärer på samma sätt också i Ohlssons roman. Man kan i så

---

<sup>106</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 340-341

<sup>107</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 14

fall tolka *Gregorius* och dess slut som ett försök att, inte nödvändigtvis tillåta religionen vinna över vetenskapen, men att visa religionen i ett annat ljus som inte enbart är negativt. På detta sätt kan man säga att Ohlsson också ifrågasätter Söderbergs ursprungliga negativa ställning till religion, eftersom han, genom att visa den (dvs. *Gregorius*) som mer positiv och mer mänsklig, dämpar konflikten som traditionellt finns dem imellan. *Gregorius* förhållande till religion spelar en viktig roll i sådan tolkning därför att man genom detta förhållande också kan inse att det finns några positiva sidor med religionen som fenomenet, något som Söderbergs roman inte visar:

När jag läste ur Den Heliga Skrift försvann allting runt omkring mig. [...] Jag förflyttades till en annan värld. En värld med öknar och herdar och offerdjur. Med rökelse och saffran och guld och silver. En värld där kungar drog i krig och tog sig slavar och fångar. En värld där allt som jag var van vid att möta i form av antydningar, anspelningar och hastiga blickväxlingar, och framför allt den värkande tystnaden som jag växte upp i; tystnaden som svepte in min barndom i ett ändlöst novembermörker... i Bibeln lystes allting upp, starkt och obönhörligt, alla svårigheter med att vara människa; all avundsjuka och oginhet, och all denna förtvivalade längtan efter att få vara ämnad för något stort och vackert, eller åtminstone något meningsfullt...<sup>108</sup>

Utifrån detta kan man konstatera att, fast *Gregorius* inte kan klassificeras som en *tankebok* i Söderbergs förståelse av begreppet, har den fortfarande en del budskap som den kommunicerar till sina läsare, framför allt det att *Gregorius* karaktär inte nödvändigtvis behöver förstås som rent negativ. Med sin roman har Ohlsson lyckats visa att en litterär karaktär, fast fiktionell, kan, precis som människor, betraktas och beskrivas från helt olika perspektiv.

Förutom att ”positionera” Ohlssons roman är det viktigt att klassificera den, dvs. bestämma i vilken intertextuell, eller med Genettes begrepp transtextuell relation den står till den primära texten, *Doktor Glas*. Flera forskare som klassificerar *Gregorius* som pastisch, enligt Genettes teori om hypertextualitet, medan Tone Annika Stokke Varner kallar den för en *adaptation* av *Doktor Glas*. Jag har redan diskuterat denna klassificering i teorikapitlet och konkluderat att, fast *Gregorius* har en stor del egenskaper gemensamt med pastischen, bör den inte endast klassificeras på detta sätt. Det som står centralt i pastischdefinitionen, som vi redan sett, är ”etterlikning av en författers skrivemåte”<sup>109</sup>. För att kunna klassificera *Gregorius* som pastisch skulle det alltså vara nödvändigt att Ohlssons skrivsätt liknar Söderbergs, vilket det i stort sett inte gör. Å ena sidan, om vi tittar på romantypen, den största skillnaden är att *Doktor Glas* är en

<sup>108</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 19

<sup>109</sup> Andersen, Per Thomas – “Forholdet mellom mytiske, episke og dramatiske strukturer i Tor Åge Bringsværds dramatik for voksne”, s 128

dagboksroman medan *Gregorius* är en roman skriven i jag-form. Fast dessa två typer liknar varandra väldigt mycket, kan sägas skapa en lika ”intim” relation till läsaren och erbjuda ett närt perspektiv på huvudkaraktärens tankar, känslor och handlingar, skiljer de sig ganska mycket från varandra. Enligt min uppfattning består den största skillnaden i det att, när det handlar om en dagboksroman, väljer dagboksskrivaren (oftast huvudkaraktären i romanen) vilka händelser, känslor, tankar osv. hen kommer att ”dela” med sina läsare. Detta innebär att berättelsen ofta avbryts och att den inte är objektiv eftersom, som vi sett i *Doktor Glas* fall, huvudkaraktären ofta skriver om händelserna efter att de inträffat. Det betyder att hen redan har haft en vis tid att tänka och bearbeta händelserna vilket betyder att det som läsarna ”får” egentligen är minnen och subjektiva åsikter. Vad gäller romaner i jag-form brukar berättelsen inte avbrytas på samma sätt som i dagboksromanen, samtidigt som läsaren får en känsla av att berättaren beskriver nästan allt som hen upplever, ser, tänker, känner, osv.

Det finns också en del forskare och recensenter som har fokuserat på just stilen i Ohlssons roman och jämfört den med stilen i *Doktor Glas*. Christina Melanders och Martina Skowronska betraktar i sin B-uppsats i svenska *Stiliga herrar. Stilanalyser av Hjalmar Söderbergs Doktor Glas och Bengt Ohlssons Gregorius* (2005) stilen i dessa romaner från ett rent språkligt perspektiv och de koncentrerar sig särskilt på omtal och kontraster i dessa två romaner. I sin analys drar de slutsatsen om att vissa stilskillnader finns och konkluderar följande: ”Skillnaderna mellan de båda romanerna ligger enligt resultatet av vår undersökning i hur och varför dessa stilgrepp används. Mest påtagliga är dessa skillnader när det kommer till omtal och kontraster. Vår tro är att en förklaring till dessa skillnader är romanernas skilda teman.”<sup>110</sup> Espen A. Eik pekar däremot på en annan egenskap hos Ohlssons stil i sin artikel *Ulykke med form og stil* och det är faktumet att, eftersom *Gregorius* är en modern roman skriven i en stil som inspirerats av Söderbergs, språket låter delvis ”konstgjort”. Han skriver följande: ”Ohlsson gjennomfører 1905-pastisjen til fulle. Dette er både bokens styrke og kan også være grunnlag for noen innvendinger. Den gjennomført høylytterære stilen gjør at en del av samtalene fremstår mer som skrivebordsfraser enn sannsynlig samtalepråk.”<sup>111</sup> Varner nämner också stilen i sin analys av

---

<sup>110</sup> Melanders, Christina och Skowronska, Martina - *Stiliga herrar. Stilanalyser av Hjalmar Söderbergs Doktor Glas och Bengt Ohlssons Gregorius*, s 16, Södertörns högskola, 2005

<sup>111</sup> Eik, Espen A. - *Ulykke med form og stil*, Aftenposten, 19/10/2011

([http://www.aftenposten.no/kultur/litteratur/article1181863.ece#.U1jI81V\\_t1a](http://www.aftenposten.no/kultur/litteratur/article1181863.ece#.U1jI81V_t1a)), läst 22/04/2014

*Gregorius* men koncentrerar sig huvudsakligen på ”moderniteten” av teman Ohlsson behandlar i sin roman, vilket tydligt visar att det handlar om en modern roman, trots stilen. Hon skriver:

For å virke overbevisende og gi en følelse av autensitet så har Ohlsson bestrebet seg på å etterligne Söderbergs språk. [...] Et tydelig moderne trekk er imidlertid synet på seksualitet. [...] I *Gregorius* er de intime sekvensene både utførlige og detaljrike. Skrittet fra ”rättigheter” (DG s. 20) og ”i[I] natt tog han mig med våld” (DG s. 49) till ”blind, djurisk vellyst” (s. 216) (sic!) og ”förlösningen” (s. 217) er stor. Ohlsson inkluderer også et ”moderne” tema som pedofili.<sup>112</sup>

Man kan i så fall dra slutsatsen att *Gregorius* inte endast bör klassificeras som en pastisch av *Doktor Glas* eftersom sättet att skriva inte överensstämmer helt. Samtidigt kan den inte heller klassificeras som ett resultat av *transformation*, eftersom man inte kan påstå med säkerhet att Ohlsson berättar samma historia som Söderberg, bara på ett annat sätt. Som jag redan nämnt i teorikapitlet anser jag att både *Gregorius* och *Dosan* är en blandning av *imitation* och *transformation*, fast att en sådan kombination inte är möjlig enligt Genettes system, vid en rigid tillämpning. Hur klassificerar man i så fall denna roman? Theresa Jamieson skriver följande:

*Gregorius* is a fairly faithful re-vision of Doctor Glas, narrated by the persecuted Pastor of Söderberg’s novel. [...] Like many re-visionary novels, it invites us to reconsider the record of events offered by its pre-text. [...] In this sense, Ohlsson’s novel belongs to a tradition of neo-Victorian fictions, beginning with Jean Rhys’s *Wide Sargasso Sea* (1966), which induce the canonical texts of the nineteenth century to speak in new ways to a contemporary audience, by reconstructing the voices of the disenfranchised and peripheral figures of the original work.<sup>113</sup>

*Re-vision, re-visionary fiction, re-writing* – alla dessa begrepp kan användas för att beskriva det som Ohlsson gjort genom att skriva romanen *Gregorius*. Som vi redan sett i teorikapitlet, och som Jamieson också understryker i det ovan citerade, handlar det huvudsakligen om att ”ge röst” till en karaktär som varit tyst eller i bakgrunden i den primära texten. Ohlsson (och som vi senare kommer att se – även Sigander) gör just detta. Även om han inte har som mål att ”rätta” den primära texten, att kämpa mot den eller sätta sin version på dess plats, bidrar han till *Doktor Glas*-universumet genom att komplettera historien med *Gregorius* perspektiv. Man kan också säga att han på detta sätt delvis ifrågasätter handlingarna i *Doktor Glas*, eftersom han erbjuder

---

<sup>112</sup> Stokke Varner, Tone Annika – “Världen är inte god för dem som älska” – *Kærligheten i Doktor Glas*, s39, UiO, 2006

<sup>113</sup> Jamieson, Theresa – “*The Shadow Who Wished to Become a Man*”: *Doctor Glas in the Twenty-First Century*, s 219, Neo-Victorian Studies, University of Hull, 2009/2010

”bevis” på att varje karaktär kan och borde tolkas från olika sidor. På vilket sätt han gör det kommer jag att försöka visa i karaktärsanalysen som förestår.

För att kunna utföra en jämförande analys av karaktärerna i romanerna *Doktor Glas* och *Gregorius* är det först viktigt att bestämma vilka karaktärer som är gemensamma för dessa böcker, samt att sedan bedöma om de är lika viktiga i båda böcker. Framför allt gäller det de tre centrala karaktärerna – Tyko Glas, pastor Gregorius och Helga som båda böcker ”kretsar” kring och som utgör ”grunden” för den intertextuella relationen som dessa två böcker står i. Ohlsson har också lånat en karaktär till, nämligen Klas Recke, trots att han inte får något namn eller egentliga egenskaper i romanen; han är bara en man i skuggan som har ”stulit” Helga från Gregorius och hans karaktär utvecklas inte vidare än detta. Samtidigt har Ohlsson diktat fram några karaktärer som inte finns hos Söderberg, som prästens familj och olika människor som han träffar genom sitt yrke. Emellertid, den karaktär som är mest viktig i *Gregorius* utan att finnas i Söderbergs roman är Anna, kvinnan Gregorius träffat under sin vistelse i hälsobrunnen Porla. Fast jag kommer att koncentrera min analys huvudsakligen på de tre centrala karaktärerna, kommer jag också att nämna och delvis analysera Anna, eftersom hennes karaktär och beteende är väldigt viktiga för förståelsen av Gregorius karaktär.

Som vi redan sett i *Doktor Glas*-analysen har Söderberg skapat Gregorius karaktär som en typ, dvs. han har bara en roll i romanen och den består i att vara negativ och Glas fiende. Det enda vi får veta om honom är bara det som stödjer Glas hat och avsky mot honom – att han är tjock och att hans utseende är motbjudande, att hans idéer om äktenskap är gammaldags och att våldtäkt inte är honom okänt, att han är rädd för sin hälsa och rädd för att dö, osv. Han får, med andra ord, aldrig sin röst hörd på riktigt och vi får aldrig höra hans åsikter, förutom i ett fall – vad gäller nattvarden. Därför är det i stort sett omöjligt att jämföra Gregorius i *Doktor Glas* med den i *Gregorius* eftersom man inte får nog med ”material” från Söderberg för en sådan analys.

Emellertid har flera forskare, framför allt Stokke Varner och Hagman, påpekat att man, istället för att jämföra två Gregorius karaktärer, borde jämföra Glas och Gregorius karaktärer, var och en utifrån ”sin” bok. Hagman skriver om detta:

Samtidigt kan det jämföras med hur Söderberg porträtterar doktor Glas. Båda två blir karaktärer som strävar efter kärleken och lyckan, men av olika anledningar verkar ha svårt att nå den. [...] I mångt och mycket kan man urskilja samma sidor hos de båda karaktärerna. Exempelvis är kärlekstörsten och längtan

efter närhet något som är gemensamt för dem. Samtidigt blir just deras oförmåga att uppnå denna, men att fortsätta drömma om den en annan gemensam nämnare.<sup>114</sup>

Stokke Varner påstår att det faktum att dessa två i utgångspunkter helt motsatta karaktärer liknar varandra, påverkar läsarnas upplevelse av Gregorius: ”I 2004 er Gregorius og Glas mer like enn i *Doktor Glas*, og samtidig helt motsatt av hverandre. Det at Gregorius deler en del følelser og tanker med dagbokens Glas bidrar til at leseren får mer sympati med presten.”<sup>115</sup> Stokke Varner pekar vidare på en rad likheter mellan Söderbergs doktor Glas och Ohlssons Gregorius: för det första anser sig båda vara överlägsna den andre; de har båda dåliga minnen från barndomen och ett dåligt eller komplicerat förhållande med fadern; de tycker båda att de är “noe spesielt, et unntaksmenneske”; de längtar båda efter kärleken men är inte i stånd att uppfylla sina kärleksdrömmar.<sup>116</sup>

Det finns ytterligare två likheter som Stokke Varner inte nämner, nämligen Glas och Gregorius förhållande med Helga samt deras förhållande till sig själva. Vad det gäller Helga, är skillnaden mellan Söderbergs och Ohlssons Gregorius tämligen stor. I *Doktor Glas* betar han sig som om hon vore hans ägodel och enligt det vi får “höra” från fru Gregorius själv, respekterar han inte henne som en människa och kvinna utan är beredd på att “ta” det som han anser som sin rättighet. I så fall skiljer sig relationen Gregorius – Helga ganska mycket från Glas förhållande med henne, dvs. från hans upplevelse och förtrollning av henne. Till skillnad från Söderberg visar Ohlsson ett mer detaljerat förhållande mellan Gregorius och hans fru. Från beskrivningar och pastorns minnen kan vi se att han också var (och fortfarande är) ganska fascinerad och lika förtrollad av Helga som Glas är hos Söderberg. Ohlsson är i stort sett “trogen” Söderbergs karaktärer i det att han inte förändrar deras nyckelegenskaper utan endast fördjupar och utvidgar dem, samt karaktärernas bakgrundshistorier. Därför är Gregorius, fast han tydligt visar så stora känslor för sin fru, lika våldsam mot henne som han är i *Doktor Glas*. Det som skiljer sig i detta fall är att vi får läsa hans tankar kring detta och se hur han förstår och försvarar det han gör mot sin fru. Eftersom hon är hans fru och han har vissa “rättigheter” i äktenskapet som förhoppningsvis kommer leda till ett barn, är sådant beteende tillåtet, fast man kan märka att han

---

<sup>114</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 13

<sup>115</sup> Stokke Varner, Tone Annika – “Världen är inte god för dem som älska” – *Kærligheten i Doktor Glas*, s40

<sup>116</sup> Stokke Varner, Tone Annika – “Världen är inte god för dem som älska” – *Kærligheten i Doktor Glas*, s41



själv inser att det är mot hennes vilja. Så här beskrivs en samlagsscen mellan Gregorius och den sovande Helga:

Fortfarande kränger hon under mig, fortfarande försöker hon vrida sig undan, men hon rör sig ändå ganska mjukt med benen, som i sömnen, hennes varma hud stryker fram och åter över stumpen, och det är som flyktiga smekningar, och stumpen vill in i henne, där det är ännu varmare, stumpen har inte låtit sig avskräckas, och tanken landar i mig med ett fräsande, att detta har blivit stumpens enda syfte. Den hade kunnat skapa liv, den hade kunnat skingra min ensamhet, den hade kunnat fylla mina ödsliga rum med skratt och ljusa röster, med kärleksfulla åtaganden och heliga plikter. Men när jag går mot slutet av min levnad tvingas jag inse att det inte blev något mer än detta. Den darrande stumpen som med några hårda stötar makar sig in i hennes värme och klafsar omkring där inne, fram och åter, i blind, djurisk vällust, utan något annat syfte än den omedelbara tillfredsställelsen [...] och vid något tillfälle vrider sig Helga åt sidan, som om hon är i färd med att resa sig ut sängen, och då tar jag ett bestämt grepp om henne och välter tillbaka henne på rygg, som vore hon en säck potatis, och jag trycker ner henne i sängen, och hon utstöter ett ljud som låter som ett kvavt rop, en uppgiven protest [...]<sup>117</sup>

Margaret Atwood kommenterar denna scen med följande rader:

But what of the marriage was more like a real one at the outset, with mutual desire and mutual satisfaction, and tenderness? Then the story would take quite another turn; and, in the hands of Ohlsson, it does. He doesn't excise the rape – Gregorius feels he's at the mercy of his 'stump', which like many such stumps has a life of its own and leads its owner into dark places against his will – but, with Helga as a fully sexualized wife, the event becomes ambiguous.<sup>118</sup>

Vad gäller deras självbilder finns det många likheter mellan (den ursprungliga) doktor Glas och Ohlssons Gregorius – de är båda ganska missnöjda med sig själva, framför när det kommer till deras eget utseende. Medan Glas nämner det ibland, huvudsakligen i förhållandet till hans misslyckande med kvinnor, samt i jämförelse med Klas Recke, verkar det som att Ohlssons Gregorius är besatt av sitt utseende. Som jag redan nämnt, resulterar det i en dålig självbild, samt dåligt självförtroende hos honom, vilket också Andreas Hagman pekar på:

När han sedan reser hem från Porla så får man en bild uppmålad, där han sitter på tåget, som visar hur djupt förankrad hans kroppsmedvetenhet är. Han har under vistelsen förändrats, kanske är det några tunga stenar som lättat från hans hjärta, han har ju funnit ett nytt hopp i tillvaron. Istället för att säga något i stil med att han känner sig lättare till mods, så uttrycks detta istället genom att han påtalar att han gått ner i vikt.<sup>119</sup>

En viktig skillnad mellan dem ligger dock i deras åsikter om sig själva som personer. Fast de båda är ganska kritiska mot sig själva, kritiserar doktor Glas nästan aldrig sina inre egenskaper

---

<sup>117</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 216-217

<sup>118</sup> Atwood, Margareth – "Preface" i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s xiii

<sup>119</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 14, 17

utan är i stort sett stolt över sin intellekt. Det är just denna stolthetskänsla som lämnar intrycket av att han anser sig själv vara bättre än alla andra han träffar, dvs. en övermänniska. Bara när han beskriver Klas Recke erkänner han att han gärna skulle vilja vara en sådan person, både vad det gäller utseende och personlighet. Speciellt viktigt för honom är, vilket nästan är självklart, hans förhållande med gud. Som vi får veta från hans barndomsminnen känner han att han svikit både sin far och gud när han inte klarade att säga några ord som helst vid faderns dödsbädd. Därför känner han att han inte duger som varken präst eller människa; genom att ha svikit gud i en så viktig stund har han avbrutit "kontakten" med både gud och religionen – "Gud knackar och knackar"<sup>120</sup> men dörren förblir stängd.

Ännu en likhet är deras relation till världen, respektive religionen. Fast det handlar om två olika förhållanden är Glas och Gregorius ställning till dem ganska lika. På samma sätt som Glas har en åskådarposition till världen, känner sig utanför allt som pågår ute i världen och ofta uttrycker den kända meningen "Liv, jag förstår dig inte", har Gregorius också en sådan position till gud och religion. Han känner att han har svikit gud och därför tror att deras relation är avbruten och att det är försent för honom att acceptera guds kärlek. Därför säger han en liknande mening – "Gud, jag förstår dig inte".<sup>121</sup> Relationerna är annorlunda, men deras position är densamma – de förblir utanför.

De flesta som har skrivit om *Gregorius*, speciellt i förbindelse med *Doktor Glas*, nämner hans vistelse i hälsobunnen Porla som särskilt viktig för byggandet av hans karaktär och förändringar som "den nye" Gregorius har undergått jämfört med den i *Doktor Glas*. Även om jag är enig i detta påstående, vill jag peka på två viktiga händelser till som också bidrar till en förändrad upplevelse av karaktären. Först och främs tänker jag på hans och Helgas historia, dvs. hur de träffades och hur deras förhållande utvecklades från att hon var dotter till hans vänner till att hon blev hans fru. För det andra tänker jag på hur Gregorius reagerade när han fick veta att Helga är otrogen mot honom, dvs. det han valde att göra och inte göra efter att han kommit i en sådan situation. Alla dessa viktiga "punkter" bidrar till hans karaktär på olika sätt – episoden i Porla visar hans utveckling samt hans kärlekshistoria med Anna; hans och Helgas bakgrundshistoria visar några sidor hos Gregorius som annars inte skulle komma fram i hans karaktär, nämligen (latent?) pedofili; och till slut – det han väljer att göra/inte göra när han får veta om Helgas

---

<sup>120</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 83

<sup>121</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 113

kärleksaffär bidrar i stort sett till att läsarna får en mer positiv bild av honom och t.o.m sympatiserar med honom.

Episoden i Porla är, alltså, den av delarna i romanen som kan sägas mest "svarar tillbaka till" *Doktor Glas* och därför sätter Ohlssons roman i en tydlig dialog med Söderbergs. På så sätt får läsarna två parallella tidslinjer – det som pågår i Stockholm medan pastorn är i Porla och det som pågår i Porla utan att karaktärerna har kunskap om detta. Om man jämför båda böcker finns det bara en plats som är helt densamma i båda – det handlar just om mötet mellan Glas och Gregorius, när doktorn rekommenderar honom att resa till hälsobunnen: "Det är heller inte bra för pastorn att gå i staden hela denna varma sommar. En badsejour på sex veckor skulle göra pastorn mycket gott; Porla eller Ronneby. Men då måste pastorn naturligtvis resa ensam."<sup>122</sup>

På detta sätt blir transtextualiteten i *Gregorius* inte bara hypertextualitet, utan även intertextualitet, eftersom han direkt citerar ut Söderbergs roman. Andreas Hagman kommenterar detta på följande sätt: "Det Bengt Ohlsson gör är helt enkelt att han utnyttjar tillfällena som Söderberg ger för att utveckla sin berättelse. Då Söderberg antyder ett händelseförlopp så spinner Ohlsson helt sonika vidare på det. Det tydligaste exemplet på detta blir just pastorns vistelse vid Porla."<sup>123</sup>

Det kan också tolkas symboliskt, nämligen som en viss punkt där dessa två romaners "vägar" går bort från varandra och efter vilken de fortsätter att utvecklas parallellt. Hagman understryker betydelse av Porla-episoden när han skriver:

Denna vistelse är det som kan sägas utgöra stommen i Ohlssons roman och den finns knappt omnämnd i Söderberg. Hade det bara varit för de övriga delarna av romanen hade det varit svårt att uttyda vad den vill berätta. Att Ohlsson på detta sätt skapar sig en fiktiv frihet kan ses på olika sätt. Ur en synvinkel så skapar det möjligheter för honom att bygga ut karaktärsbeskrivningen och därmed levandegöra pastorn på ett annat sätt än vad som görs i Söderberg.<sup>124</sup>

Vad är det som händer under hans vistelse i Porla? Pastor Gregorius reser dit övertygad om att hans hjärta är sjukt, efter att han blivit medveten om att hans fru Helga är otrogen. Han vill egentligen inte dit, men reser ändå, eftersom Glas har rekommenderat detta, men också eftersom han är rädd för döden och vill på vilket som helst sätt förbättra sin hälsa. Med andra ord åker han

---

<sup>122</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 56 och Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 248

<sup>123</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 18

<sup>124</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 18

till Porla med dåligt humör, rädd både för sitt liv och sitt äktenskap, utan att ha avklarat något med Helga och utan att kunna förutse hur hela situationen kommer att utvecklas vidare. Så träffar han Anna Hansson, den enda kvinnan i hans liv som var i stånd att visa och bevisa för honom att, som Hagman hävdar, “besvarad kärlek inte alls är omöjlig”.<sup>125</sup> Under långa timmar i sällskap med Anna lyckas han inte bara att hjälpa henne med hennes sorg (som var hans ursprungliga “uppgift”), men också att glömma sina bekymmer och allt det som väntar honom när han kommer tillbaka till Stockholm. Han förändrar också sin självbild; istället för att fokusera på sitt utseende och ålder tillåter han sig själv att njuta av den nya kärleken:

Långsamt reser jag mig och låter kläderna falla. Jag är lika gammal som förut, lika tjock och otymplig. Men nu kan jag tycka att det inte är hela världen. Jag är knappast ensam om det. När man tänker närmare på saken, är det rentav ganska lustigt. [...] Vi kysser varandra. Hon doftar friskt av vind och sol och bräckt vatten. Som om hon nyss har vandrat genom skogar och sjöar, över berg och mossar, långsamt och målmedvetet, tills hon var framme, och nu är hon framme. Jag kysser hennes hals, hennes axlar, hennes bröst. Det finns en smak hos henne som stiger mig åt huvudet och som jag inte kan få nog av.<sup>126</sup>

T.A. Stokke Varner gör en intressant jämförelse med *Doktor Glas* då hon påstår att “på samme måte som Glas fører ett forhør med seg selv om å drepe Gregorius eller ikke, slik analyserer Gregorius kjærligheten til Anna Hansson”.<sup>127</sup> Med andra ord kan man förstå Gregorius relation till Anna och den förväntade konfrontation med Helga som hans stora handling, eller snarare – chansen för handling, vilken han tyvärr inte genomför. Stokke Varner förknippar det med att Gregorius inte är i stånd att acceptera kärleken och låta den komma in i sitt hjärta på grund av den redan nämnda episoden från hans barndom, vid faderns dödsbädd. Hon påstår: “Han sviktet sin far og Gud, og seg selv. Og morens kjærlighet redder ham ikke, heller ikke Anna Hanssons kjærlighet. I så måte er han dømt till å leve et tomt og kærlighetsløst liv, og Glas utfører bare et barmhjertighetsdrap.”<sup>128</sup>

Gregorius tid i Porla är inte bara viktig p.g.a hans förhållande med Anna, men också därför att han får en annan hjärtdiagnos än den som han fick från doktor Glas. I samtal med doktor Lindin får han, till skillnad från Glas åsikter, höra att allt är i ordning med hans hjärta:

---

<sup>125</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 18

<sup>126</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 348

<sup>127</sup> Stokke Varner, Tone Annika – “*Världen är inte god för dem som älska*” – *Kærligheten i Doktor Glas*, s 45

<sup>128</sup> Stokke Varner, Tone Annika – “*Världen är inte god för dem som älska*” – *Kærligheten i Doktor Glas*, s 46

Jag kan naturligtvis inte uttala mig om er hustru, säger han efter en stund. Men vad pastorn beträffar är jag... för att uttrycka sig försiktigt... av en annan åsikt än er doktor Glas. För det första kan jag som sagt inte höra något anmärkningsvärt i era hjärtljud. Och även om så hade varit fallet, hade jag givit er helt andra ordinationer.<sup>129</sup>

Det faktum att han efter det ändå tar emot det piller som doktor Glas erbjuder honom, tillför hans karaktär några egenskaper som han ”ursprungligen” inte kunde förknippas med. Han tror så mycket på Glas att han inte ens tänker innan han tar pillret, och fast han vet att hans hjärta är friskt, tolkar han inte Glas beteende som tvivelaktigt. Han är tydligen inte i stånd att ”läsa” människor på ett sätt som skulle möjliggöra honom att se igenom och upptäcka deras onda avsikter. Han är naiv och snäll och har oändligt förtroende för doktor Glas, vilket påverkar läsaren att ömka honom i slutet av boken (i fall läsaren har förkunskaper från *Doktor Glas*).

Gregorius och Helgas förhistoria är också viktig för att man skulle kunna förstå pastorns karaktär. Som vi får se från hans minnen, var Gregorius vänmed Helgas föräldrar och träffade henne när hon var tio eller elva år gammal, och medan han dessutom fortfarande var gift med sin första fru, Lydia. Genom hans beskrivningar får vi veta att Helga var ett otroligt duktigt och muntert barn, som alltid ville veta mer om både världen och religionen och brukade ha långa samtal med pastorn. Vi får också veta hur fascinerad Gregorius blev av henne, så mycket att han även drömde om att få adoptera henne en dag:

Helga fanns med mig när jag gick till sängs och när jag åt frukost... ja, det är meningslöst att rada upp alla tillfällen som hon dök upp i mina tankar. Helga fanns med mig under dygnets alla timmar. [...] Det uppslukande och, jag tvekar inte inför att använda ordet ”religiösa”, med dessa fantasier var att jag kände hur något inom mig fylldes ut och togs i anspråk, som om jag vore en varmluftsbalong som för första gången får erfara hur det är att fyllas, helt och hållet, så att varje veck rätas ut, av en vilja att göra gott och vilja väl, att beskydda, hålla av och offra sitt liv för någon annan, om så skulle behövas. Kärlek, helt enkelt. [...] Ibland fantiserade jag om att Birger och Eva förolyckades på något sätt, och att jag förrättade jordfästningen, och att det då, om inte förr, tedde sig som en lyckad lösning att Lydia och jag adopterade flickan, eftersom alla kunde intyga hur nära vänner vi var till familjen.<sup>130</sup>

Hans förhållande till och beteende mot henne förändrades en dag då han fick se henne titta på sig själv naken i spegeln. Just då var hon tolv och har just upptäckt de stora och för henne chockerande förändringarna av kroppen. Av en ren slump befinner han sig i huset samtidigt som Helga och hittar fram till rummet som Helga befinner sig i, men ändå väljer han att stanna och betrakta henne från ett säkert avstånd. Man skulle kunna påstå att det var just denna händelse

---

<sup>129</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 264

<sup>130</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 46-47

som ledde till att deras förhållande senare förändrades från ett ”far – barn”-förhållande till ett kärleksförhållande.

Dörren till sovrummet stod på glänt. Jag stannade någon meter från dörröppningen, och där blev jag stående. I den äggformade spegeln till ett vackert utsnidad klädskåp såg jag Helga. Hon var naken. Hon kände på sina bröst, med båda händerna. Klämde försiktigt uppifrån och ner. Hennes ögon var halvslutna. Hon hade ett uttryck av stor koncentration, och kanske också ett drag av svårmod. Det som jag såg i spegeln var en fullvuxen kvinna. Ändå var Helga bara tolv år, lite drygt. Jag undrade hur hon hade lyckats hålla den där kvinnokroppen dold för oss så länge. [...] Jag vet inte hur länge jag stod där. Men jag har aldrig stått inför en syn som har haft en mer hypnotisk inverkan på mig.<sup>131</sup>

Det är tydligt att, fast Gregoris hävdar att han inte kan ”minnas att [han] kände ens en tillstymmelse till begär eller åtrå” det just är då som hans bild av Helga förändrades fullständigt – från att se henne som en potentiell dotter ser han nu henne som en kvinna och en potentiell hustru. Det är lite oklart varför Ohlsson valde att införa dessa spår av pedofili i Gregorius karaktär och på detta sätt göra honom mycket mindre sympatisk för läsarna än vad han annars skulle vara. Speciellt är det konfunderande därför att det inte finns några spår av detta hos Söderberg. Stokke Varner förknippar Gregorius pedofili med hans mord och förklarar att den var delvis orsaken till att Glas överhuvudtaget ville mörda pastorn. Glas avsky mot pedofili förknippar hon med hans förhållande med fadern och avsky han kände inför faderns nakna kropp. Medan jag kan vara enig om att Ohlssons mål kanske var att ge en alternativ orsak till pastorns mord är jag inte enig om försöket att ”i backspeglarna” tolka *Doktor Glas* med hjälp av *Gregorius*, som Stokke Varner tycks göra i det här fallet. Utifrån denna rent logiska orsak är det inte möjligt att använda en modern roman för att tolka en annan, mer än hundra år gammal roman. Därför väljer jag att förstå pedofilmotivet på ett av följande sätt: antingen handlar det om en alternativ orsak till mordet, därför att Glas själv har varit vittne till Gregorius intresse för en annan ung flicka i Kungsträdgården och kanske fann det högt motbjudande, eller om Ohlssons försök att behålla vissa monsterdrag hos Gregorius, medan han samtidigt gör honom mer mänsklig och tillgänglig för läsarpubliken.

Vad gäller Gregorius reaktion när han får veta om Helgas kärleksaffär, tycker jag att den, i likhet med hans blinda förtroende för doktor Glas, har en viktig roll i boken, nämligen att göra hans karaktär ljusare och lättare att förstå och tycka om. Han får veta det från sin bekant, Johan Laurén, och fast Laurén erbjuder honom hjälp med ”saken” och hävdar att han har möjlighet att

---

<sup>131</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 62

avbryta Helgas affär, eftersom han känner till mannens ”svaga punkt”, väljer Gregorius att inte be honom om hjälp. Inte nog med att han visar sin snälla sida genom att inte vilja hämnas, utan till och med är bekymrad över Helga i denna situation: ”Stackars liten. Hur har hon kunnat hamna så vilse?”<sup>132</sup> Fast han senare under romanens lopp ofta tänker och planerar hur han kommer tala om detta med Helga och göra slut med henne, är han ändå inte en arg man, en som vill hämnas och göra henne ont. Margaret Atwood skriver följande om detta:

Gregorius, far from living in self-satisfied ignorance of his wife's affair, learns about it. Moreover, he learns about it from a man who says he has the power to stop the affair – he has some hold over the lover – and will do so out of friendship, if Gregorius requests it. Surprise number one: Gregorius has a friend! Surprise number two: he says thank you very much, but he'll handle it himself. (He doesn't.) Thus the ignorance and stupidity Glas accuses him of are in fact an act, too. Gregorius is playing a part – the part of a man who doesn't know. From within this part, he watches his wife playing her own part. She doesn't deceive him for a minute, but he deceives her.<sup>133</sup>

Eftersom han fick adressen till huset där Helga brukade träffa sin älskare och till och med gick dit en dag för att bekräfta att så verkligen var fallet, kunde han hämnats eller gjort vad som helst annat aggressivt eller ont mot dem. Men han valde att inte göra det. På så sätt blir detta en orsak till möjliga sympatier som denna karaktär kan väcka hos läsarna och en stor skillnad till från Söderbergs Gregorius.

Fast man oftast säger att *Gregorius* innehåller en bakgrundshistoria som förklarar pastorns karaktär, samt återberättar historien från *Doktor Glas* ur pastorns perspektiv är det även Helgas karaktär som man får veta mer om såsom får i romanen en delvis annorlunda bild av henne. För det första får vi följa henne (genom hennes förhållande med Gregorius) sedan hon var en tioårig flicka, vilket ger oss möjlighet att inse vissa viktiga förändringar i hennes karaktär genom åren. Samtidigt är Ohlssons Helga, som vuxen, mycket mer sexuellt öppen och fri till sitt sinne än vad hon är i *Doktor Glas*. Hon är mer självständig och kan till och med tolkas som lite fräck ibland. Om vi ser på Helga som liten flicka, får vi vet att hon var ett ganska duktigt och klokt barn, intresserad av många saker och öppen mot världen och andra människor. Hon skämdes inte att tala med pastorn som om de vore lika gamla och skämdes inte heller att uttrycka sina åsikter och tankar inför de vuxna. En intressant episod från hennes barndom handlar om dansmöss hon hade

---

<sup>132</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 177

<sup>133</sup> Atwood, Margareth – “Preface” i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s xiii

fått i julklapp. När mushonan fick ungar var en av dem ”vanskapt”, och modern ville inte amma den, vilket rörde lilla Helga starkt.

– Hur kan det vara så annorlunda? När vi människor möter ett barn som är vanskapt och har svårt att klara sig själv, då bryr vi oss *mer* om det barnet än om de andra, som är friska och inte behöver vår hjälp. Varför gör djuren tvärtom?

Jag dröjde med svaret.

– Därför att de inte har något samvete, sade jag. Och vi kan egentligen inte klandra dem för det. De kan inte hjälpa det. De är skapta så.<sup>134</sup>

Denna episod kan tolkas både som ett bevis på hur stora och ovanligt vuxna tankar Helga hade som liten, men också som ett svar till åsikter Glas uttrycker i Söderbergs roman, just om barn och människor som föds med funktionshinder. I sin dagbok försvarar han eutanasi av sådana människor, medan Gregorius i denna dialog understryker att om man inte tog hand om dem hade det varit ”djuriskt” och samvetslöst.

Vidare får vi också veta hur det gick med Helga under hennes tonårstid, samt hur detta påverkade Gregorius. Hon var lika fri som när hon var ett barn, fast nu handlade det om förälskelser, kärlek och det kroppsliga. Med andra ord hade hon vuxit upp till en frisinnad och öppenhjärtad ung kvinna som var beredd på att möta allt världen hade att erbjuda henne. Därför verkar det lite omotiverat att hon plötsligt skulle vilja acceptera Gregorius som sin make och bli fru till en mycket äldre präst. Till skillnad från *Gregorius*, i *Doktor Glas* får vi höra Helgas berättelse om att hon gifte sig med Gregorius under en period av sitt liv då hon var ganska religiös och skrämmd av sitt begär och kroppen som börjat vakna.

Helga är också ganska annorlunda i äktenskapet än i *Doktor Glas*. Hon har friheten att själv bestämma över en lång rad saker, bland annat om när hon ska ta en promenad, och kan till och med vara fräck i fall saker inte utvecklas som hon hoppats. Speciellt är hennes beteende förändrat när Gregorius kommer hem från Porla: ”Det obehagliga är att jag inte vet vad jag väntar på. Eller vem. Kvinnan som jag gifte mig med, jag känner henne inte. Jag vet inte vem hon har blivit, och jag undrar om jag någonsin har vetat det.”<sup>135</sup> Om man väljer att tolka hennes karaktär från en synpunkt som Atwood uttrycker i sitt förord till *Gregorius* då hon säger ”what if Helga Gregorius is lying?”, kan det se ut som att det handlar om en bortskämd kvinna som aldrig blir nöjd. Därför blir det nödvändigt för en läsare att ha vissa förkunskaper om *Doktor Glas*, för

---

<sup>134</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 279

<sup>135</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 381



att kunna få en bredare och kritisk bild av hennes karaktär. I så fall (om man väljer att tillåta *Gregorius* påverka läsningen av *Doktor Glas*) blir det en mycket mer komplex karaktär än hur den presenteras hos båda författare.

Tyko Glas är kanske den enda karaktär i *Gregorius* som inte har förändrats något särskilt jämfört med Söderbergs roman. Ohlsson har i stor grad bibehållit de karaktärsdrag som Söderberg utvecklade i sin bok. Det som har förändrats är Glas position. På samma sätt som *Gregorius* är en bakgrundskaraktär som inte får sin egen röst hörd i *Doktor Glas*, uppträder Tyko Glas oregelbundet i *Gregorius*, och läsarna får endast läsa om intrycket han gör hos pastorn. Det bästa exemplet på detta är en scen då de träffas på Vasabron, vilken är beskriven i båda böcker, fast från olika perspektiv. Medan Glas var tydligt negativ mot pastorn och hoppades att *Gregorius* inte skulle känna honom igen, är *Gregorius* beskrivelse av samma scen något annorlunda, och Glas porträtteras som en underlig, snarare än ond karaktär:

Jag ska just gå hem när jag får syn på doktor Glas. Han står ett tiotal meter bort och ser ut över vattnet, samtidigt som han stryker sin lilla mustasch med hastiga, nervösa rörelser. Jag får en egendomlig tanke: att han spejar ner i vattnet för att se om någonting ska flyta upp. Jag måste gå över och hälsa, det skulle verka underligt annars. Han vänder sig bort i riktning mot Riddarholmen, och tanken dröjer sig kvar: att han har fått syn på någonting som driver vidare med strömvirvlarna, mot Slottet till. Jag hade kunnat vända hemåt. Jag tror inte att han hade fått syn på mig. Men jag vill avtala en tid, jag vill att han ska lyssna på mitt hjärta, för att utröna om det låter annorlunda. [...] till slut upptäcker han mig, han hälsar med ett ansträngt leende och frågar hur det står till, och medan jag i lätt ton redogör för mina oregelbundna hjärtrörelser slås jag av tanken att doktorn kanske också har gått omkring på gatorna och längtat efter att få vara i fred, att ingen ska känna igen honom, att ingen patient ska ge sig till känna och vältra sin skröplighet över honom.<sup>136</sup>

Lite senare säger pastorn att han ”undrar vad det är som gör [honom] så angelägen om att vinna denne mans godkännande, kanske rentav hans tillgivenhet, när det är så uppenbart att [han] aldrig kommer att lyckas.”<sup>137</sup> På något sätt har doktor Glas blivit, som Hagman säger ”en uppenbarelse av det som pastorn strävar efter”<sup>138</sup>, fast *Gregorius* inte är enbart positiv mot Glas. Han minns ofta hur det var att gå på besök hos den gamle läkaren, doktor Glas företrädare, doktor Morén:

Jag grips av en längtan efter doktor Glas företrädare, den gamle doktor Morén. För ett ögonblick kan jag se honom framför mig, hans illröda hårburr, bara aningen gråsprängt vid tinningarna, hans forskande klarblå blick, hans vargleende. Med honom kunde man tala om allt mellan himmel och jord. [...] Vi talade ofta om

<sup>136</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 27-28

<sup>137</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 30

<sup>138</sup> Hagman, Andreas – *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, s 15

religiösa spörssmål. Han brukade säga att ju mer han lärde sig om människokroppen, desto mer ödmjuk blev han, och att en läkare som inte trodde på Gud måste vara antingen bottenlöst enfaldig eller patologiskt fantasilös. [...] Det var där, i människokroppen, som Morén fann Gud.<sup>139</sup>

Med andra ord, längtar Gregorius efter en läkare som var helt motsatt Glas. Varför har han ändå så stort förtroende för honom? Det kan kanske förklaras med det typiska patient-läkare-förhållandet, där det har blivit normalt för en patient att ha fullt förtroende för sin läkare och inte ifrågasätta hans beslut och åsikter. Samtidigt, är det väldigt intressant hur Gregorius uppfattar Glas, utan att lyckas tolka hans onda avsikter. Vid ett tillfälle beskriver Gregorius män som Glas och säger att de "sitter i dödens väntrum" och att de "har genomskådat allt så som varandes meningslöst, i synnerhet möjligheten att älska, och bli älskade tillbaka, och därigenom göra livet lyckligt för sig själva och sina närmaste..."<sup>140</sup>. Senare i boken jämför han doktor Glas med "en katt, sekunderna innan den tar språnget mot sitt byte"<sup>141</sup>, vilket Stokke Varner också noterar. Utifrån detta kan man sluta sig till att fastän Gregorius själv hade tolkat Glas på ett riktigt sätt och förstått hans personlighet, kunde han ändå inte förutse vilket öde denna "katt" har planerat för sitt "byte", vilket leder honom till hans undergång.

Till slut är det viktigt att kort analysera hur Ohlssons roman i sin tur möjligen kan återverka på läsningen av *Doktor Glas*. Som vi sett, har Gregorius och Helgas karaktärer i romanen undergått den största förändringen genom att Ohlsson har utvidgat både deras bakgrundshistorier och egenskaper. Samtidigt betyder det inte att vi som läsare endast kommer att känna sympatier för dessa karaktärer, utan just tvärtom. Vad gäller Gregorius, kan man nästan välja vilken del av hans "nya" karaktär som kommer påverka en mest som läsare. Å ena sidan lyckades Ohlsson göra honom mer mänsklig och därför mer sympatisk, å andra sidan kan pastorn tolkas som ett ännu större monster, som inte bara våldtar sin fru när hon inte tillåter honom hans äktenskapliga "rättigheter", utan också är en pedofil som gifter sig med en mycket yngre kvinna han hade känt sedan hon var liten. På så sätt kan man inte påstå att Ohlssons "räddningsaktion", om nu detta varit hans avsikt, fullständigt lyckats. Om man koncentrerar sig endast på det negativa hos Gregorius, blir det ännu lättare att "godkänna" hans mord, hur snäll han än verkar vara ibland.

Ännu viktigare är hur Helgas karaktär påverkas av Ohlssons roman, eftersom hon är en huvudorsak till doktors beslut att mörda Gregorius. Som vi redan sett i analysen av *Doktor Glas*

---

<sup>139</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 120-121

<sup>140</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 120

<sup>141</sup> Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, s 242

tecknas hennes karaktär huvudsakligen positivt, fast väldigt beroende av männen i hennes liv. Ändå beskrivs hon med endast positiva ord och uttryck, inte minst därför att Glas har utvecklat känslor för henne. Med andra ord är hon en hjälplös liten kvinna ("kvinnoblomma") i klorna på det gamla äckliga trollet, Gregorius. Ohlsson målar däremot en annorlunda bild av henne, delvis motiverad av den fråga som Atwood också ställer: vilka blir konsekvenserna om hon ljög för Glas? Läsarna får veta om Helgas barndom och uppväxt, och lägga märke till några egenskaper man inte finner i *Doktor Glas*, men de får också titta "bakom kulisserna" där Ohlsson skildrar Helgas och Gregorius äktenskap som mindre "svart och vitt" än det presenteras i Söderbergs roman. Som jag redan nämnt, om man tillåter *Gregorius* påverka läsningen av *Doktor Glas*, blir man även där mycket mer kritisk mot Helga och det hon berättar för Glas och det kan i stort sett också påverka om läsarna kan "godkänna" mordet på Gregorius. Om man inte längre tror på bilden Söderberg ger av henne, förändras till en stor del fördelningen av karaktärer som "goda och onda" och hela historia betraktas på ett helt annat sätt. Fast jag är övertygad om att det inte är möjligt att "sudda ut" information man fått från *Gregorius* när man läser *Doktor Glas* på nytt, är det vid läsningen också viktigt att inte tolka Söderbergs roman med hjälp av Ohlssons.

Säkert dock är att Ohlsson lyckats fylla en del *tomrum* som Söderberg lämnat i sin roman. Om vi förstår Ohlsson (och de andra två författarna – Ekman och Sigander, vars böcker jag kommer att behandla i de följande kapitlen) som en läsare av *Doktor Glas* är hans roman egentligen ett uttryck på en aktiv läsning och ett förverkligande av en process som annars tar plats blott i läsarens medvetande, såsom beskrivs av Iser i hans receptionsteori. Med hänsyn till detta är Ohlssons roman bara *en* version av vad som kan finnas i dessa *tomrum*. Det finns inte bara ett sätt att "fylla" dem, som vi senare kommer se.

## 6. Den ideale läsaren

Kerstin Ekman (f. 1933) kan, tillsammans med Per Olov Enquist sägas vara en av de mest lästa svenska 1900-tals författarna. Det som speciellt hyllas i hennes författarskap är ”hennes rika berättarkonst, som ofta tar avstamp i det vardagliga”<sup>142</sup>, men också hennes förmåga att bemästra olika litterära genrer med lika bra kvalitet. Hon debuterade 1959 som deckarförfattare, med romanen *30 meter mord*. Hennes kommande fem romaner var också deckare och hon räknas ännu bland Sveriges främsta deckarförfattare, trots att hon senare i karriären främst orienterat sig mot andra litterära genrer. 1961 fick hon Sherlock-priset för romanen *De tre små mästarna* (1961). Hennes roman *Dödsklockan* (1963) har även filmatiserats 1999.

I början av 1970-talet lämnade hon deckargenren bakom sig och gav ut en romanserie med samlingsnamnet *Kvinnorna och staden*. I serien ingår: *Häxringarna* (1974), *Springkällan* (1976), *Änglahuset* (1979) och *En stad av ljus* (1983). I denna serie beskriver hon hur staden förändrades under industrialiseringen i Sverige, med speciell fokus på kvinnorna: ”[...] medan den yttre staden byggs blir en annan stad till, en inre, kvinnornas och barnens stad. I dessa fyra romaner finns Kerstin Ekmans berömda epokgörande skildringar av kvinnors arbete, som hon skriver om med humor och stor sakkunskap och inlevelse.”<sup>143</sup> Hon inledde 1990-talet med romanen *Händelser vid vatten* (1993), där hon kommer tillbaka till kriminalromanens motiv, fast denna gång ”invävt i breda samhälls- och människoskildringar”.<sup>144</sup> För denna roman fick hon Bästa svenska kriminalroman priset (1993), Augustpriset (1993) och Nordiska rådets litteraturpris (1994). Hennes nästa roman, *Gör mig levande igen* (1996) står i någon mån i dialog med Eyvind Johnsons *Krilon*-trilogi. Den kan sägas vara skriven i samma anda som Johnsons romancykel och romanerna räknas också som några av hennes mest nydanande romaner. I början av 2000-talet gav hon ut en romanserie till, nämligen trilogin *Vargskinnet: Guds barmhärtighet* (1999), *Sista rompan* (2002) och *Skraplotter* (2003). I dessa böcker fokuserar Ekman på utvecklingen av en fjällby i Jämtland i Sverige under 1900-talet. År 2003 fick hon ett Augustpris till, denna gång för den sista delen i trilogin, *Skraplotter*.

2007 kom ut hennes berättelse i sju essäer – *Herrarna i skogen*, och 2009 gav hon ut den roman som analyseras i denna avhandling, *Mordets praktik*. 2011. I samarbete med

---

<sup>142</sup> Kerstin Ekman, Albert Bonniers Förlag, <http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/E/Kerstin-Ekman/>, läst 30/04/2014

<sup>143</sup> Kerstin Ekman, Albert Bonniers Förlag, <http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/E/Kerstin-Ekman/>

<sup>144</sup> Kerstin Ekman, Albert Bonniers Förlag, <http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/E/Kerstin-Ekman/>

idéhistorikern Gunnar Eriksson, utgav hon vidare essäsamlingen *Se blomman* (2011). Hennes senaste roman, *Grandfinal i skojarbranschen* kom även den ut 2011.

Förutom romaner, har Ekman skrivit en lång rad essäer, filmmanus och skådespel, och även en operalibretto – *Jorun orm i öga* (2013). Hon har också varit ledamot i Svenska akademien sedan 1978, men slutade som aktiv 1989 efter Salman Rushdie-saken: ”Hun mente akademiet burde støtte Salman Rushdie, og ta avstand fra dødsdommen som ble gitt ham i forbindelse med utgivelsen av boken *Sataniske vers*.”<sup>145</sup>

Till skillnad från romanerna *Gregorius* och *Dosan*, som i stort sett återger historien Söderberg utvecklat i *Doktor Glas* från en bikaraktärs perspektiv, använder sig Ekmans roman *Mordets praktik* varken av samma historia eller av samma karaktärer. Men ändå presenterar den en hypertext av Söderbergs roman därför att den berättar en väldigt liknande, nästan parallell historia till den vi får läsa i *Doktor Glas*. Som redan nämnts är denna “genre” inte något nytt i Ekmans författarskap, eftersom hon redan “skrivit tillbaka till” Eyvind Johnsons böcker. Samtidigt kan man säga att *Mordets praktik* också är en *metakommentar* till *Doktor Glas* eftersom huvudkaraktären i Ekmans roman inte bara “förföljer” författaren Hjalmar Söderberg utan också läser och kommenterar *Doktor Glas*, samt tror att han var förebild till huvudkaraktären. Utifrån allt detta är det klart att det inte är enkelt att klassificera *Mordets praktik* som en enskild litterär genre. Å ena sidan menar Lena Martinsen i sin bacheloruppsats att det handlar om en *pastisch*. Hon går vidare att peka på alla egenskaper denna roman har som bekräftar att det handlar om en *pastisch*:

Kerstin Ekman har skrevet romanen *Mordets praktik* som en pastisj til *Doktor Glas* og hun etterligner i denne både stilen og språket til Hjalmar Söderberg. Og også delvis handlingen. Med tanke på at disse romanene er skrevet med over hundre års mellomrom, er det naturlig å tenke at det er stor forskjell på språket som brukes av forfatterne, og stemmen til hovedpersonen. Dette stemmer ikke helt i denne sammenhengen. [...] I forhold til det gammelmodige språket i *Mordets praktik*, gjør det også tydelig at boka er en pastisj. [...] I denne romanen til Ekman etterlignes både Söderbergs stil, med tanke på språket og plottet, og sjanger. Sjangeren dagboksroman blir også etterlignet av Kerstin Ekman, og dette kan også inngå i begrepet pastisj.<sup>146</sup>

Maria Wahlström är också enig om att det handlar om en *pastisch* när hon i sin bok *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen* skriver: “[...] Ekmans roman är en mångbottnad litterär

---

<sup>145</sup> Martinsen, Lena – *Intertekstualitetens betydning i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas og Kerstin Ekmans Mordets praktik*, s 8, Høgskolen i Oslo og Akershus, 2013

<sup>146</sup> Martinsen, Lena – *Intertekstualitetens betydning i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas og Kerstin Ekmans Mordets praktik*, s 21

lek och en pastisch på just *Doktor Glas*, och det är inte endast tematiken, stilen och författaren Hjalmar Söderberg som går igen; Ekmans huvudfigur, doktor Revinge, skriver också en dagbok, precis som doktor Glas.”<sup>147</sup> Men, som jag tidigare diskuterat, är det inte enkelt att inpassa Ekmans bok, eller de andra två jag behandlar, i Genettes kategorier. De passar i varje fall inte fullständigt in i de ramar Genette presenterat i *Palimpsests*. I flera intervjuer definierar emellertid Ekman själv sin bok som *kontraimitation*:

Vad är det här för en genre egentligen? – En kontraimitation. Jag har skrivit en sådan roman tidigare, Gör mig levande igen – mot och med Eyvind Johnsons Krilon-svit. Nu för jag ett samtal med Söderbergs roman och det är för mig helt naturligt. Levtt liv och läst liv är för mig likvärdigt. Det är inte alls konstigt för mig att gå in i en bok som om det vore en faktisk upplevelse.<sup>148</sup>

Detta begrepp kommer endast fram i förbindelse med romanen *Mordets praktik* så det är möjligt att författaren själv har formulerat det för att lättare kunna berätta om sin roman. Det som också är intressant med det är att Ekman gör en tydlig skillnad mellan *Mordets praktik* å ena sidan, och *Gregorius* och *För Lydia* å den andra:

”Kontraimitation” är den litterära termen för den roman hon skrivit. Men Kerstin Ekman har inte, som Gun-Britt Sundström med ”För Lydia”, eller nu senast Bengt Ohlsson med ”Gregorius”, lyft ut en av Söderbergs gestalter och gett dem en egen roman, i ett slags behov att ge upprättelse åt en litterär person. Den enkla anledningen är att hon tycker att varje romangestalt existerar i författarens eget språk.<sup>149</sup>

Det är självklart att Ekman på detta sätt vill skilja sin bok från andra och påpeka att hennes roman representerar något som är särskilt och annorlunda, men i jämförelse med *Gregorius* och *Dosan* – hur borde man klassificera hennes roman? Å ena sidan, om vi följer Genettes teori, handlar det om ett exempel på *transformation*, därför att man kan påstå att Ekman berättar nästan samma historia (fast med andra karaktärer) som Söderberg, fast hon använder sig av en annorlunda form. Men gör hon verkligen det? Ja, historien är ganska lika den i *Doktor Glas*, men Ekmans roman är också en dagboksroman. Det som däremot skiljer sig är sättet dessa två läkarkaraktärer för sina dagböcker på. Doktor Glas skriver den under en 4 månaders period, han noterar datum på varje anteckning, men inte årtal och det är något lättare att gruppera

<sup>147</sup> Wahlström, Maria – *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen*, s 13

<sup>148</sup> Eklund, Stefan – *Ekman i närkamp med Doktor Glas*, i SvD Kultur 29/08/2009 ([http://www.svd.se/kultur/ekman-i-narkamp-med-doktor-glas\\_3428111.svd](http://www.svd.se/kultur/ekman-i-narkamp-med-doktor-glas_3428111.svd)), läst 30/04/2014

<sup>149</sup> Josefsson, Erika – *När Doktor Glas blir Doktor Död*, i Arbetarbladet 27/08/2009 (<http://arbetarbladet.se/kultur/litteratur/1.1305362-nar-doktor-glas-blir-doktor-dod>), läst 25/04/2014

dagboksanteckningar enligt vissa viktiga händelser i Glas liv. Å andra sidan skriver doktor Revinge också en dagbok, men han skriver den mycket mindre ordentligt. Han noterar årtal, men inte nödvändigtvis datum och hans dagbok omfattar en tretton år lång period i hans liv. Som sagt är hans dagbok något mer ”hektisk” än doktor Glas, och han erkänner själv att han har bränt en viss del av sina anteckningar. Ett resultat av detta är att läsaren ofta kan glömma att det handlar om en dagboksroman eftersom det är just datumanteckningar som ger ett intryck av dagboken, istället för en berättelse i jag-form.

När det kommer till stilen har Ekman lyckats skriva sin roman i en stil som kanske inte direkt imiterar Söderbergs, men ändå liknar hans stil väldigt mycket och språkhistoriskt passar perfekt in i stilen man skrev i under början av 1900-talet, då båda dessa romaner utspelar sig. Emellertid är det just stilen som många lyfter fram och skriver om och som, på ett liknande sätt som hos Ohlsson, nämns i ett delvis negativt sammanhang. Gun-Britt Sundström hyllar språket i *Mordets praktik* men finner det ändå inte trovärdigt nog. Hon skriver följande:

Den som är van att läsa svenska från Söderbergs tid lägger där inte märke till pluralböjningen av verben, då den självklart tillhör språket. I denna bok av 2009 upphör jag aldrig att studsa för former som ”fingo” och ”stucko”, ordval som ”fallissemang” och ”anfäktelse”. Konstgrepp, ropar det, författarknep. De sticker håll på den illusion som läsaren så gärna vill försvinna in i. Jag ”tror” inte på doktor Revinge (så som på doktor Glas, eller på fiktiva figurer i mången enklare roman), jag glömmet inte en sekund att det jag läser är ett virtuost konststycke av Kerstin Ekman.<sup>150</sup>

Ingrid Elam är huvudsakligen enig i denna bedömning, när hon i sin artikel konkluderar att för henne blir denna roman ”[...] en pastisch, välskriven och trogen både Söderberg och den historiska sanningen, men helt och hållet vänd bakåt, åt deras håll. Denna gång lämnar Kerstin Ekmans perfektion inga öppningar för läsaren.”<sup>151</sup> Gunilla Wedding understryker däremot det som skiljer sig i Ekmans stil i *Mordets praktik* från den Söderberg är känd för. Hon skriver:

Konsekvent och övertygande använder Kerstin Ekman sig av Hjalmar Söderbergs sparsmakade stil, språk och form men sätter också sin egen prägel på berättelsen genom att gå längre i realism än Söderberg. Skildringar av Stockholms mörkare sidor och av Pontus Revinges inre vändor ångar av närvaro.<sup>152</sup>

---

<sup>150</sup> Sundström, Gun-Britt – *Knepen spräcker illusionen* i SvD Kultur, 04/09/2009 ([http://www.svd.se/kultur/litteratur/knepen-spracker-illusionen\\_3463989.svd](http://www.svd.se/kultur/litteratur/knepen-spracker-illusionen_3463989.svd)), läst 23/04/2014

<sup>151</sup> Elam, Ingrid – *Kerstin Ekman: ”Mordets praktik”* i DN.Bok, 04/09/2009 (<http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/kerstin-ekman-mordets-praktik/>), läst 24/04/2014

<sup>152</sup> Wedding, Gunilla – *Om konsekvenserna av att begå ett mord* i Skånskan, 07/09/2009 (<http://www.skanskan.se/article/20090907/NOJE/686418301/-/om-konsekvenserna-av-att-bega-ett-mord>), läst 26/04/2014

Hon påpekar också vikten av Ekmans erfarenhet av psykologiska kriminalromaner som enligt henne i stort sett har bidragit till den psykologiska skärpan i Revinges porträtt och ”skildringen av hans inre värld”, lika väl som till spänningen i romanen. Ekman själv säger följande om stilen i denna roman:

Jag kan inte skriva som Söderberg om du så klår mig. Och jag ville absolut inte skriva en pastisch. Men min doktor ska ju vara så beroende av Doktor Glas att han försöker härma Söderbergs stil. För mig var det en svår och stimulerande uppgift. Visst, min bok handlar om liv och död men det språkliga arbetet var nog det mest intressanta för mig.<sup>153</sup>

Detta tyder på att det i fall av *Mordets praktik* inte handlar om transformation, i alla fall inte i Genettes mening. Både skrivstilen och formen är ganska lik den Söderberg använder i *Doktor Glas*, fast det självklart finns vissa skillnader, framför allt vad det gäller dagboken, som jag redan nämnt. Ekman själv kallar sin roman för *kontraimitation*, men imitation som process underförstår att författaren behåller formen, dvs. imiterar den, medan historien öe en helt annan. Fastän karaktärerna i Ekmans roman inte är desamma som i *Doktor Glas* och romanhandlingen omfattar en mycket längre period, finns det ändå för många likheter mellan dessa två romaner för att man med säkerhet skulle kunna påstå att historierna absolut inte har något gemensamt. Med hänsyn till alla dessa försök till klassificering kan man endast konkludera att i det här handlar om en blandning av transformation och imitation, något som inte är möjligt enligt Genettes hypertextualitet-system.

Samtidigt är det mer än klart att *Mordets praktik*, kanske till och med tydligare än de andra två romanerna jag analyserar i avhandlingen, står i dialog med *Doktor Glas*. Inte bara att Ekman har baserat sin roman på Söderbergs, utan att den öppet citerar, kommenterar och diskuterar den, medan huvudkaraktären ger sina åsikter om både romanen och själva författaren. Därför kan denna tydligt hypertextuella relation betecknas som *writing back*. Det handlar om ett begrepp som är ganska nära förknippat med både *re-visionary fiction* och *rewriting*. Men, istället för att försöka ”rätta” primärtexten, skriver författarna tillbaka till välkända litterära verk och ”svarar” på dem. Självklart kan detta begrepp också förstås som en paraplyterm, vilket det huvudsakligen är, men i Ekmans fall handlar det just om detta – ett svar till *Doktor Glas*, tillsammans med kommentarer och kritik. Jag har redan nämnt ett annat begrepp i förhållande till denna roman, nämligen *metakommentar*. När man använder prefixet ”meta-” betyder det vanligtvis att det

---

<sup>153</sup> Eklund, Stefan – *Ekman i närkamp med Doktor Glas*, i SvD Kultur 29/08/2009



handlar om något som är rättat mot sig själv, dvs. om något som antingen förklarar sig själv eller sin egen kategori. Eftersom jag redan nämnt att Pontus Revinge kommenterar romanen *Doktor Glas* i sina dagboksanteckningar verkar det ologiskt att använda begreppet metakommentar i det här fallet. Men om vi börjar analysera detta från ”ytan”, handlar det om en bok som kommenterar och diskuterar en annan bok, vilket i sig själv representerar en metakommentar. Å andra sidan, genom att kommentera Söderbergs roman, kommenterar Revinge också sina egna dagboksanteckningar, dagboksromanen som genre, samt sitt eget liv som han kan sägas delvis leda enligt det han läser i *Doktor Glas*. Själva boken börjar med att Revinge kommenterar sin dagbok och ser tillbaka till de drygt tretton år som han beskrivit i den:

Det är söndagen den 6 april 1919 och alltså mer än tretton år sedan jag började föra dessa anteckningar. Nu måste jag förstöra dem. Det är ett stort arbete och jag har grubblat mycket över hur jag skall gå tillväga. [...] När överläkaren kommer in i spetsen för sin tropp av underläkare och sköterskor, kommer jag att fråga om det vore skadligt för mig att röka en cigarr då och då. Får jag inte tillåtelse finns ändå möjligheten att jag ställer mig med min cigarr och min tändsticksask i det öppna fönstret. Där skall jag sätta eld på bladen. Ett och ett och ett komma de att tändas och kolna för att sedan fångas av vinden och blanda sina svarta flagor med de nyutslagna löven. Men först skall jag läsa dem.<sup>154</sup>

Som vi kommer att se lite senare är Revinges värld parallell med den doktor Glas ”lever” i. Den utspelar sig till och med i samma stad under (delvis) samma tid. Därför är det möjligt att påstå att varje gång han i sin dagbok kommenterar denna värld, händelser och människor han träffar, kommenterar han samtidigt också Söderbergs verk. Det är också viktigt att nämna att *Mordets praktik* egentligen är ett poli-hypertextuellt litterärt verk eftersom den också nämner och kommenterar andra Söderbergs verk (*Martin Bircks ungdom*, *Den allvarsamma leken*, *Jahves eld*, mm.), fast i mindre grad än *Doktor Glas*. Utifrån detta faktum kan man konkludera att det som står i fokus för Ekman inte är endast romanen *Doktor Glas* utan också dess författare, som hon på detta sätt både hyllar och kritiserar.

Om vi förstår Kerstin Ekman som en läsare av *Doktor Glas*, på samma sätt som jag tidigare betraktat Bengt Ohlsson, kan *Mordets praktik* också förknippas med begreppet *fanfiction*. Istället för att, som ofta är fallet, ge en alternativ historia, bakgrundshistoria eller fortsättning på primärtexten, har Ekman diktat fram en berättelse om ”den verkliga” doktor Glas och författaren Söderberg. Eftersom Revinge tror att han själv varit förebild och inspiration för Tyko Glas, kan Ekmans roman också förstås som en viss förhistoria till *Doktor Glas*, fast utanför själva

---

<sup>154</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 7-8, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 2009

romanen. Samtidigt är huvudkaraktären Revinge också en läsare, fast fiktiv, av samma roman som han på ett sätt skriver i dagboken om. Fast Ekmans karaktär inte utvecklar *Doktor Glas*-historien vidare och inte heller fördjupar sig i andra karaktärer kan man säga att hans liv är en alternativ version av Söderbergs berättelse. Efter att han inbillat sig att Söderberg format Glas med honom som förebild börjar Revinge också handla som Glas och delvis betrakta sitt liv genom "Glas-glasögon". Eftersom hans dagbok omfattar en betydligt längre period än hos doktor Glas kan man också förstå den som en viss fortsättning på Söderbergs roman. Utifrån detta perspektiv kan Revinges dagbok och liv också kallas för "fanfiction i praxis".

Redan i analysen av Ohlssons *Gregorius* har jag nämnt vissa viktiga punkter för min jämförelsesanalys och en av de är böckernas relation till Söderbergs begrepp *tankebok*. Det hade varit något logiskt att Ekmans bok också skulle kunna betraktas som en *tankebok* eftersom den inte bara baseras på, utan också öppet diskuterar Söderbergs *Doktor Glas*. Förutom detta är huvudkaraktären i *Mordets praktik*, som vi senare kommer att se, ganska lik Tyko Glas och kan sägas dela några viktiga åsikter med honom, samt gör en del *handlingar* på ett liknande sätt. Ändå diskuterar Pontus Revinge inte Glas viktiga tankar och åsikter, utan fokuserar endast på författaren Söderberg, samt skillnader mellan det han uppfattar som verklighet och det som är beskrivet i *Doktor Glas*. Inte heller nämner han andra karaktärer i Söderbergs roman; han är endast intresserad av huvudkaraktären och eventuella likheter och skillnader mellan honom och Glas. Betyder det i så fall att Ekman har "missat chansen" att skriva en riktig tankebok, fast hon hade alla "medel" för att göra det? Fast Revinge inte diskuterar och citerar Nietzsche eller Schopenhauer som Glas, tillåter Ekman honom däremot att problematisera några andra teman, som på ett liknande sätt som hos Söderberg ligger "under" romanens händelseförlopp. Det som kanske är mest uppenbart är förhållandet mellan verkligheten i romanen och den "verkliga" verkligheten. Å ena sidan finner vi romanen *Doktor Glas*, som skildrar en diktad verklighet av Stockholm under början av 1900-talet. Å den andra sidan finner vi Pontus Revinge och hans verklighet som han anser vara "verkligare" än den Söderberg beskriver i sin roman. När han jämför sitt liv med Glas skriver han följande:

Nej, jag har ingen praktik, inte ens början till en sådan. Det fattas mig pengar att hyra våning, skaffa möbler, instrument och annan utrustning. Jag rider inte. Jag badar i ett laggat tvättkar i en källare. Jag har kommit på madammen därnere med att blötlägga lutfisk i samma kar och sedan försöka bjuda mig den till julmiddag. Det är vidrigt. Han kan aldrig förstå mitt liv. Han diktar. [...] Jag måste inse att Glas inte är någon läkare. Han är sin författares fantasi om en läkare. [...] Allt detta stämmer ju. Det är rötmanad. Det

står en stank ur avloppsbrunnarna men det skriver han naturligtvis ingenting om. Han vill inte rubba den tunna hinna av skönhet och melankoli som han lagt över sin verklighet.<sup>155</sup>

Sådana ”verkliga” beskrivningar av t.ex. Stockholm förstår Lena Martinsen som *ironi* och det kan man vara ganska enig om.<sup>156</sup> Men jag tror att Ekman gör något ännu mer komplicerat – på detta sätt problematiserar hon verkligheten som begrepp och fenomen. Kan en ”bokverklighet” vara verkligare än en annan? Och hur står de båda i förhållandet till verkligheten utanför romanen? Revinge försöker, genom sina dagboksanteckningar bevisa att han egentligen är den verkliga doktor Glas, och samtidigt försöker han ”rätta” Söderbergs berättelse genom att erbjuda en lång rad bevis på hur hans liv och världen han lever i ”verkliga” ser ut. Fast det återigen är klart att det handlar om en litterär karaktär har Ekman placerat honom utanför *Doktor Glas*-världen, så att han både kan kommentera denna roman *och* umgås med Hjalmar Söderberg, samtidigt som de båda ”lever” i Ekmans litterära värld. På så sätt utvecklar hon en djup filosofisk problematik, utan att ge några konkreta svar eller lösningar. Därför är det tydligt varför många av journalister som skrivit om denna roman kallar den för en *litterär lek*, fast denna problematik snarare kan kallas för en olösbar gåta, en filosofisk paradox.

En annan viktig sak Ekman ifrågasätter är själva mordet. Som vi redan sett är doktor Glas motiverad å ena sidan av sina känslor för fru Gregorius, men å andra sidan, och kanske ännu starkare, av sina ideologiska och filosofiska åsikter. Genom att tillåta sin huvudkaraktär begå ett liknande mord, visar Ekman en sida av denna handling som Söderberg ”täcker över” med ideologi, nämligen den mörka sidan. Revinge skriver följande rader om hur han ser på mordet i *Doktor Glas*, vilket han jämför med abortproblematiken:

Tyko Glas vägrar absolut och enständigt att ’hjälpa’ som det heter. Därtill är hans moral alltför hög. Men mordet? Det var ju också en akt av hjälpsamhet. Det är svårt för mig att förstå varför han kunde godkänna den. Den andra, den som förgråtna flickor och skräckslagna unga män be om, är ju mindre allvarlig till sina konsekvenser.<sup>157</sup>

Med andra ord, fördömer han Glas dubbelmoral angående dessa två frågor och tror inte på att det ideologiska mordet är möjligt – Glas handlade utav hjälpsamhet. På så sätt ifrågasätter Ekman Söderbergs kanske något romantiska framställning av mordet, där doktor Glas inte bara räddar

---

<sup>155</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 13, 39, 75

<sup>156</sup> Martinsen, Lena – *Intertekstualitetens betydning i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas og Kerstin Ekmans Mordets praktik*, s 31-32

<sup>157</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 39

Helga Gregorius från hennes vedervärdiga make, utan också handlar utifrån sin ideologi. När människor mördar andra människor är det oftast något mycket mörkare som ligger bakom deras motiv än ideologi och högfilosofiska idéer, fast dessa ofta presenteras som orsaker. Genom sin huvudkaraktär visar Ekman just detta. Revinge avskyr i stort sett läkaren Johannes Skade, på ett väldigt liknande sätt som Glas avskyr Gregorius. Speciellt motbjudande finner han sättet Skade betraktar sin styvdotter, Frida: ”Jag såg och jag ser Johannes Skades blick suga sig fast vid Frida. Det är det enda av liv som finns i denna gulaktigt grumliga och blodsprängda ögonkropp. Hans blick är en köttig snigel. Den kryper på den rena och besudlar henne med sitt slem.”<sup>158</sup>

Med hänsyn till detta kan man förstå Skades senare mord som Revinges försök att hämnas och hjälpa Frida, vilket försätter honom i samma position som doktor Glas när han bestämde sig för att hjälpa Helga. Skade beskrivs på samma sätt som Gregorius, tämligen negativt från början av romanen, vilket kan leda en att tro på att i det här fallet handlar det också om ett mord vars mål är att ”skära bort det ruttna köttet”. Var ligger skillnaden i så fall? Just i följderna av dessa två mord. Som vi redan sett, tjänar Glas nästan ingenting på att ha mördat pastorn, förutom att han äntligen utfört en handling inspirerad av hans ideologi. Emellertid får han inte Helga och inser själv att hon ”aldrig blir [hans]; aldrig.”<sup>159</sup> Samtidigt får han inte heller något utav sin stora handling – istället för att känna sig bättre, känner han sig bara tommare och mer ensam.

Till skillnad från Glas, har Revinge haft många fler förmåner utav mordet på Skade. För det första har han på detta sätt sörjt för sin egen läkarkarriär – som extraläkare i Johannes Skades praktik var det delvis naturligt att han skulle fortsätta med praktiken efter Skades död. Det faktum att han inte hade några problem med att gifta sig *pro forma* med Skades änka, Elsa, för att kunna behålla praktiken bekräftar till en stor del hans baktankar och planer. Detsamma gäller Frida. Fast det kan se ut som att Revinge begått mordet för att vara ”ridderlig” och rädda henne från den äcklige styvfadern Skades liderliga blickar, ligger Revinges egna intressen också bakom handlingen. Lite senare i romanen får vi tydligt bekräftat att bakom hans intresse för Frida ligger inte bara behovet av att skydda henne utan också behovet av att ”ha” henne bara för sig själv. Fast han skriver om sitt förhållande med Frida som om det handlade om den stora kärleken är det klart att blickarna i alla fall är liderliga och ter sig som ”köttiga sniglar”; det är bara det att de

---

<sup>158</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 53

<sup>159</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 168

tillhör till en annan man. Pedofilmotiviet är också ganska tydligt hos Ekman. Så här skriver Revinge om Frida och hennes förvandling från en flicka till en ung kvinna:

Du lilla. Kärleken kommer. Den växer och mognar redan. Den är som en liljelök i jorden. Jag skulle vilja skydda de späda bladen så att inte ljuset kommer för tidigt till dem. Du skall blomma, min älskade. Jag vet det. En gång kommer du att ha en annan blick när du ser på mig, en blick med en aning av rädsla både för mig och för vad du upptäckt inom dig själv. Då har löken svällt och den driver upp blomman. Det blir min sak att ta dig till mig och visa dig att du inte behöver känna rädsla.<sup>160</sup>

Det handlar alltså inte om en snäll doktor Revinge som räddar lilla Frida från händerna och blickarna av den äcklige doktor Skade, utan just om två lika osmakliga pedofiler som båda ville ha möjlighet att betrakta henne och ”ha” henne för sig själva. Det var därför nödvändigt för en av dem att försvinna så att den andre, i det här fallet Revinge, skulle kunna ha full kontroll över henne. Med bara en handling har han fått både sin egen praktik och sin egen ”*ljuvaste lilla kvinnoblomma*”<sup>161</sup> som han kanske inte fick röra, men i alla fall fick följa med sina blickar genom hela hennes uppväxt. Priset för allt detta var äktenskapet med Skades änka, vilket var långt från behagligt, men ändå ett litet pris att betala, jämfört med det doktor Glas betalar i slutet av Söderbergs roman. Hans handling var filosofiskt motiverad och borde ha varit vändpunkten i hans liv. När detta uteblev, visade sig handlingen vara förgäves.

Jag tolkar Revinges öde som att Ekman försöker visa oss läsare att mord sällan är filosofiskt grundade och att det oftast ligger vissa mörka baktankar bakom dem, hur ”rättvisa” än de kan verka. På detta sätt blir det också klart att Glas inte är en verklig människa utan en diktad karaktär, en produkt av Söderbergs fantasi, vilket Revinge, som redan nämnts, också understryker.

Ekman själv påpekar att det som står centralt i hennes roman är att ifrågasätta hållningen till kvinnan, med hänsyn till Söderbergs roman, där doktor Glas, trots att han är rädd för kvinnor, ändå har en viss makt över Helga.<sup>162</sup> Detsamma gäller också alla andra män i romanen. Gun-Britt Sundström tolkar boken på samma sätt och skriver att i ”[h]ela romanen varierar temat mäns makt över kvinnors kroppar, och deras maktmissbruk.”<sup>163</sup>

---

<sup>160</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 108

<sup>161</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 70

<sup>162</sup> I en intervju för Boktid – *Kerstin Ekman: Mordets praktik* från 20/11/2009 ([http://vetamix.net/video/boktid-kerstin-ekman-mordets-praktik\\_18915](http://vetamix.net/video/boktid-kerstin-ekman-mordets-praktik_18915)), sett 27/04/2014

<sup>163</sup> Sundström, Gun-Britt – *Knepen spräcker illusionen* i SvD Kultur, 04/09/2009

Utifrån denna analys kan man konkludera att, även om det inte handlar om samma typ av budskap som hos Söderberg, kan *Mordets praktik* också ses som en *tankebok*. Fast Revinge inte diskuterar Nietzsche eller religion eller rätten att mörda en annan människa på samma sätt som Glas, lyckas Ekman lyfta fram ett par viktiga frågor i sin roman, samt ge en (ehuru mild) kritik av *Doktor Glas*. Som vi sett fokuserar Ekman på verklighetsparadoxen, samt mordet, men hon tillåter också Revinge diskutera abort och understryka det ologiska i doktor Glas förhållande till den. Ganska viktig är också hennes kritik av mäns maktmissbruk över kvinnokroppar i *Doktor Glas* som hon speciellt utvecklar i Fridas karaktär, som jag senare kommer tillbaka till. Till slut kan man se på hela romanen som en diskussion om litteraturen som helhet, inte bara vad gäller frågan vem som gäller karaktärerna och händelserna i en bok (som kan tillämpas på till exempel *Gregorius*), utan också vad gäller författarnas inspiration och hela skrivningsprocessen. På detta sätt bekräftas också klassificeringen av Ekmans roman som en *metakommentar*.

Som vi redan sett tycker Ekman att ”varje romangestalt existerar i författarens eget språk”, vilket betyder att hon inte, som Ohlsson eller Sigander, har ”lånat” Söderbergs karaktärer för sin bok, utan har diktat fram sina egna. På vilket sätt är det i så fall möjligt att utföra en jämförelseanalys med hänsyn till just karaktärer som är gemensamma för båda böcker? Å ena sidan kan jag inte analysera på vilket sätt Ekman använder Söderbergs karaktärer och på vilket sätt hon har förändrat dem, men å andra sidan kan man med säkerhet påstå att många av karaktärerna i *Mordets praktik* har varit i en stor grad inspirerade av karaktärerna i *Doktor Glas*. Det som många pekar på är att Ekmans karaktärer kan förstås som en ”mörkare” version av karaktärerna i *Doktor Glas*, framför allt på grund av huvudkaraktären som skiljer sig från Glas inte bara p.g.a av klasstillhörigheten men också p.g.a viktiga karaktärsdrag, som vi kommer att se. Genom att ta bort allt som var ”romantiskt” i Söderbergs roman, lyckas Ekman skapa en berättelse som kan upplevas som mer verklig och ”jordnära”. Crister Enander skriver följande i sin artikel i Tidningen Kulturen:

I Kerstin Ekmans nya roman "Mordets praktik" skriver hon en mörkare och avsevärt mer realistisk pendang till Hjalmar Söderbergs mästertliga kortroman "Doktor Glas" från 1905. Vad hon vill uppnå är att tränga djupare ner i en mördarens mörka inre. Hon vill blottlägga de dunklaste av drivkrafter.<sup>164</sup>

---

<sup>164</sup> Enander, Crister - *En liten människas livsfarliga längtan efter upprättelse* i Tidningen Kulturen, 02/09/2009 (<http://tidningenkulturen.se/artiklar/litteratur/litteraturkritik/4970-litteratur-kerstin-ekman-mordets-praktik>), läst 27/04/2014

Självklart finns det flera karaktärer i *Mordets praktik* som inte har någon parallell i Söderbergs roman, men i den här analysen väljer jag att framför allt koncentrera mig på de karaktärer som kan sägas vara parallella till eller förmedla alternativa versioner av karaktärerna i *Doktor Glas*. Först och främst är det huvudkaraktären Pontus Revinge, men också doktor Johannes Skade och hans styvdotter Frida. En viktig karaktär till som inte direkt finns i *Doktor Glas*, men ändå förknippar båda romaner är författaren Hjalmar Söderberg själv. Vad gäller hans karaktär kommer jag huvudsakligen att analysera Revinges förhållande med honom, eftersom Söderberg själv inte är en fullständig karaktär utan bara har egenskaper Revinge tillskriver honom.

Det är också viktigt att nämna att i likhet med *Doktor Glas*, är alla karaktärer förutom Revinge bara produkter av huvudkaraktärens minnen och upplevelser och de får aldrig själva påverka berättelsen eftersom det handlar om en dagboksroman.

Fast jag kommer att analysera karaktärerna i *Mordets praktik* med hänsyn till motsvarande karaktärer i *Doktor Glas*, är det också viktigt att nämna att det också finns vissa likheter mellan Gregorius och Helga i Ohlssons *Gregorius* och Revinge och Skade, samt Frida hos Ekman. Jag kan självklart inte med säkerhet påstå att Ekman har läst Ohlssons roman och blivit inspirerad av den, men vissa likheter är ganska antydande. Speciellt tänker jag på pedofilmotivet, samt förhållandet mellan Gregorius och Helga, resp. Revinge och Frida som började utveckla sig redan då båda kvinnor var väldigt unga. Eftersom samma motiv inte förekommer hos Söderberg tolkar jag motivet hos Ekman som antingen inspirerat av Ohlsson eller som ett sätt att göra huvudkaraktären ännu mörkare än vad Glas var och därför verkligare.

Det finns ganska många likheter mellan Tyko Glas och Pontus Revinge. För det första är de båda läkare och båda skriver dagbok med sina djupaste tankar inskrivna och som de inte vill dela med någon annan. De är båda i början av sina karriärer och det ser inte ut som att någon av dem är ärelysten, utan har accepterat sina yrkespositioner och planerar inte att utveckla sig själva professionellt. Deras relation till kvinnor och sexualitet är också ganska lik – de har aldrig haft några framgångar med kvinnor och är i stort sett rädda för och äcklade av både kärleken och det kroppsliga. Samtidigt står de båda utanför samhället och kan sägas ha tagit en åskådarrull i livet. Både Glas och Revinge lider av ensamhet och är i stort sett inte lyckliga i livet. Båda *överlever* istället för att leva och båda hoppas på något stort (en *handling*) som skulle förändra deras livsomständigheter. Vad är det som skiljer sig mellan dessa två karaktärer? Gun-Britt Sundström pekar i sin artikel på ett par viktiga drag hos Revinge som skiljer honom mycket från Glas:

Doktor Revinge är en sjaskigare figur än doktor Glas och umgås inte i samma sociala kretsar. [...] Doktor Revinge framstår som en småslug manipulator, renodlat obehaglig. [...] Han beundrar Söderberg men saknar alla förutsättningar att förstå honom. Han får för sig att han själv utgör modell för romangestalten doktor Glas, eftersom Söderberg vid ett tillfälligt sammanträffande ställt en fråga till honom om cyankalium – research om ”mordets praktik” inför romanen alltså. Vid det laget har Revinge ännu inte prövat metoden.<sup>165</sup>

Enligt min tolkning ligger den största skillnaden mellan dessa två karaktärer i deras positioner i samhället, dvs. deras klasstillhörighet. Medan doktor Glas är en välbeställd ung läkare som *själv* väljer sin åskådarroll och plågas av stora filosofiska frågor och brist på mål i livet, är Revinge tvungen att ta denna roll. Som vi får veta väldigt tidigt i romanen har hans familjs ekonomiska situation påverkat hans liv och utveckling så mycket att hans yrkesval till och med var förutbestämt för honom. När hans far fängslas på grund av förskingring börjar det gå dåligt för familjen och ekonomin, alla deras saker och ägodelar konfiskeras och Revinge och hans mor blir tvungna att vänja sig vid ett helt annat liv. De har ingenting men ändå måste de överleva. Det är just det som den lille Pontus har lärt sig att göra – överleva, på vilket som helst sätt, istället för att leva på riktigt. Crister Enander ger en ganska pittoresk beskrivelse av huvudkaraktären:

Revinge är fattig. Han tvingas fortfarande att betala av på sina avlidna föräldrars ansenliga skulder och inkomsten från arbetet på Besiktningbyrån för prostituerade är dålig. Han har sällan råd att ekipera sig anständigt. Kostymen är blanksliten och ärmarna har börjat fransa sig, skjortkragarna är solkiga; i likhet med så många andra trängda och förbisedda människor så flackar han med blicken. Hela mannen är som ett slapt svettigt handslag.<sup>166</sup>

Som jag redan nämnt har Glas och Revinge också delvis samma hållning gentemot kvinnor och kärlek, speciellt i det att de båda är oerfarna men känner en viss avsky mot denna del av livet. Glas åsikter stammar delvis från hans förhållande med modern men framför allt från hans idealistiska föreställningar om den perfekta, rena kärleken. Vad gäller Revinge är situationen lite annorlunda. Å ena sidan kan man påstå att hans mor har spelat en ganska stor roll för hans kvinnosyn, speciellt p.g.a sättet hon försörjde familjen då de fått ekonomiska problem. Det enda han visste om detta var att hon tjänstgjorde hos grosshandlaren Schöler, dit hon gick framförallt under kvällen. Men han hade aldrig ifrågasatt detta förrän hans skolkamrater började retas med honom på grund av moderns arbete och kallade det för ”dubbel italiensk bokföring”:

---

<sup>165</sup> Sundström, Gun-Britt – *Knepen spräcker illusionen* i SvD Kultur, 04/09/2009

<sup>166</sup> Enander, Crister - *En liten människas livsfarliga längtan efter upprättelse* i Tidningen Kulturen, 02/09/2009



Skratten fingo mig ju också att tvivla på att det var vad hon gjorde i grosshandlare Schölers kontor efter stängningsdags. Hittills hade jag inte satt samman olika fakta i min uppspaltade bild av den värld som var närmast omkring mig i residens- och regementsstaden Linköping. Mamma gick till Schöler och innan hon gav sig i väg satte hon rougepuder på kinderna och krusade luggen. Hon hade lagt något som såg ut som en stel korv av nät inuti sin hårkorg. Det var för att den skulle få volym sade hon. Hon bar en vinröd sidenklänning, som blivit något trång och som lätt brast i sömmarna under armarna om hon blev för livlig.<sup>167</sup>

Fast hans mor aldrig bekräftar att det handlar om just prostitution är det lätt att inse att hela historien med Schöler i hög grad har påverkat Revinge. Inte bara att hans mor antagligen hade gjort något ”smutsigt” och ”olagligt” utan han var också inblandad i det hela genom att Schöler betalade för hans medicinstudier. På grund av den ständigt dåliga ekonomin och de många gälder han fick återbetala fanns det ingen möjlighet för Revinge att välja eller välja bort jobb. Därför jobbade han bland annat som läkare för prostituerade kvinnor vid Azorellis, vilket i ännu större grad har förändrat och till och med förvrängt hans kvinnosyn. Redan i början av boken ger Revinge en ganska detaljerad beskrivning av det han upplever på jobbet varje dag:

Såriga ljumskar, stolgångar där ringmuskeln är onaturligt utvidgad, röda och inflammerade slemhinnepartier kring urinrörets mynning, gryniga gråvita flytningar, blödningar ur ändtarm och slida, papler, buboner, ilsket röda utslag och såriga förhårdnader är vad jag ser. Mot slutet av dagen tycks det mig som om det inte vore någon stor skillnad mellan de könsdelar och de svalg jag ser in i.<sup>168</sup>

Till skillnad från doktor Glas som har fått negativa intryck av könsorgan och sexualitet och delvis från allt som pågår kring födseln, har Revinge fått ”säte i första raden” och hans avsky är baserad på hans professionella erfarenhet.

Å andra sidan får båda karaktärer den positiva kvinnobilden just genom sina mödrar. Glas mor representerar tydligtvis en förebild för honom, som han fullständigt har idealiserat och därför endast ser i ett positivt ljus, liksom han också gör med Helga. Vad gäller Revinge har hans mor varit en mindre ljus karaktär i hans ögon, som vi redan sett, men har ändå påverkat hans idealiserade kvinnobild – framförallt genom dikter hans mor älskade och troligen brukade läsa för honom. Den största skillnaden mellan Glas och Revinge i det här fallet är hur de föreställer sig deras roll i förhållande till dessa perfekta kvinnor. Medan Glas vill vara den snälle riddaren

---

<sup>167</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 49

<sup>168</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 14

som ska rädda jungfrun från trollet, vilket han delvis gör till slut, vill Revinge däremot ”övervinna en kvinnlig varelses rädsla”. Han förklarar det på ett följande sätt:

Någon stark könsdrift har jag aldrig haft. När mina kamrater vändades under den eller rentav plågades av dess imperativa kraft, kände jag ett annorlunda begär. Det var förknippat med drömmar om att övervinna en kvinnlig varelses rädsla. Den rädda måste vara blyg och oskuldsfull. Någon som var det hade jag aldrig träffat. De få flickor av bättre klass som jag såg – och knappt talade med – föreföllo mig koketta och baksluga. Kanske kom min föreställning om en skygg flickvarelse ur de dikter min mor älskade. Ord som *doftande ros, min flyende brud* och *hon blommar oskuldsfull och skär* få mig fortfarande att känna en ilning av lust när jag hör dem i mitt inre och läpparna mumla dem utan att det kommer ut ljud. Kanske var jag en gammaldags gosse.<sup>169</sup>

För Glas måste den perfekta kvinnan vara och förbli ouppnåelig, medan Revinge önskar sig en oskuldsfull och rädd ”flickvarelse”, vilket bekräftar hans pedofila drag. Som vi redan har sett i hans beskrivning av Frida – ”en gång kommer du att ha en annan blick när du ser på mig, en blick med en aning av rädsla både för mig och för vad du upptäckt inom dig själv.” Med andra ord vill han inte bara ha avstånd från kvinnan som Glas, men behärska och erövra henne och att hon ska vara (en smula) rädd för honom. Fast han själv inte ser något problematiskt eller fel i sådana föreställningar, är hans kärlek knappast lika ren och oskyldig som hos Glas – han vill vara en makthavare i skuggan.

Som redan nämnts är de båda karaktärernas relation till och åsikter om mord ganska olika, både vad gäller orsaken till det och deras hållningar efter mordet. Doktor Glas mördar, som jag redan diskuterat, av två skäl – han vill rädda Helga från Gregorius men är också ideologiskt motiverad och vill ta bort ”det ruttna köttet” från världen. Ideologin är det som ger honom styrkan och känslan av att göra det som är rätt, utan att nödvändigtvis få något för sig själv ut av det. Därför är hans reaktion efter mordet sådan att han inte ångrar sin handling, men han är inte heller särskilt rädd för följderna. Speciellt efter att det visar sig att han inte är misstänkt byts fokus från mordet tillbaka till Glas ensamhet och mållöshet i livet. Det var en lyckad handling vars resultat uteblev.

I Revinges fall är situationen annorlunda. För det första är det delvis oklart varför han bestämmer sig för att mörda Skade. Till skillnad från Tyko Glas håller han aldrig några djupa och långa samtal med sig själv innan han bestämmer sig för att *handla*. Å ena sidan får vi ganska tidigt i boken veta hur Revinge upplever Johannes Skade – han känner avsky för honom, inte

---

<sup>169</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 58, kursiverat i originaltexten

bara på grund av hans utseende utan också på grund av Skades intresse i den lilla Frida. Utifrån detta kan man konkludera att det handlar om samma typ av mord som i *Doktor Glas*, där Revinge räddar Frida från Skade genom att mörda honom. Det visar sig däremot inte stämma eftersom Revinge är lika intresserad av Frida och på samma sätt som Skade och därför verkar ”mord som hjälp” endast som en fasad till den verkliga orsaken. Eftersom mordet händer efter att Revinge träffat Söderberg och diskuterat med honom om det bästa sättet för en läkare att mörda en patient, är det också möjligt att tolka Skades mord som ett experiment. Efter att ha förklarat för författaren hur mordet borde utspelas för att det skulle vara möjligt för läkaren att aldrig upptäckas och avslöjas, ser det ut som att Revinge ville testa sin egen idé i praxis. Emellertid, det som följer efter Skades mord, tyder på att Revinge också hade fler avsikter. Ganska snart efter Skades död bestämmer han sig för att fria till Elsa, Skades änka, för att hon inte skulle sälja praktiken och för att han skulle kunna fortsätta praktisera där. Med andra ord har mordet givit honom arbets säkerhet samt en möjlighet att förbli nära sin perfekta kvinna – Frida, något som Gunilla Wedding också är enig om:

Medan Söderberg sedan skriver sin Doktor Glas omsätter Pontus sin mordmetod i praktiken. Han tar livet av en sin kollega Johannes Skade och gifter sig med dennes hustru Elsa. På så sätt kan han ta över Skades inkomstbringande läkarpraktik och dessutom dagligen träffa Skades unga styvdotter Frida som han hyser förvirrade och förbjudna känslor för.<sup>170</sup>

Hans reaktion efter mordet på Skade skiljer sig också mycket från Glas. Trots att han inte ångrar sin handling, blir han snart rädd för konsekvenserna när han börjar misstänka att andra, framför allt Elsa och Fridas väninna Ida Tjernerig vet att han har mördat Skade. Han jämför hur han känner sig efter mordet med det Glas skriver om detta i sin dagbok och konkluderar att han inte känner någon skuld över sina handlingar, men att han inte känner någon ”rysning” heller:

Det är sant att det inte finns någon skuld. Men rysningen uteblev. Så högtidligt som vid allvarsam musik var det faktiskt inte. Vad jag kände var snarare en nervös munterhet. Allt detta grubblande som Tyko Glas ägnar dagar och nätter åt, de två rösterna som tala i hans inre och den långa tid det tar för honom att bestämma sig äro författarpåfund, ingenting annat. Detta har en grubbelsjuk människa tänkt ut. Förmodligen är han ej själv i stånd att verkligen handla. Han lät Tyko Glas utbrista: *Jag vill handla. Liv är handling.* Men han förstod inte vad det innebar. Han kände mig inte tillräckligt väl utan fick gissa sig fram. Nu har jag en kunskap som han icke äger. En erfarenhet som hans fantasiliv inte har varit i stånd att ge honom en bild av. *Liv är handling.*<sup>171</sup>

---

<sup>170</sup> Wedding, Gunilla – *Om konsekvenserna av att begå ett mord* i Skånskan, 07/09/2009

<sup>171</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 79, kursiverat i originaltexten

Fast det är lite oklart om han är mer rädd för verkliga konsekvenser eller för att Frida får veta sanningen om Skades död, leder hans rädsla honom till att försöka begå mord två gånger till och lyckas en av gångerna. Med tiden blir han allt mer misstänksam och tror att både Elsa och Ida (och kanske också Frida) vet att han mördat Skade. Därför vänder han sig till mord igen – för att rädda sig själv. Först försöker han mörda Elsa, men misslyckas, bara för att senare i boken försöka mörda Ida Tjerning som han ser som sin största fiende. Detta mord misslyckas också, eftersom det inte är Ida som dricker ut av den förgiftade whiskyn, utan portvakten Holmlund. Ekman själv säger att hon tvivlar på att det är möjligt att sluta när man redan mördat en gång, att det säkert hade varit ”lockande”. Med denna episod skildrar hon en bild av mord som i stor grad skiljer sig från Söderbergs och kan sägas vara närmare verkligheten – ingenting är elegant och fel kan uppstå:

Ja, din doktor gör ett försök med ett andra mord...

– Men han klanter till det. Det är en grotesk scen, en reaktion på allt det snygga hos Söderberg. Så här går det till att döda, vill jag säga. Kaos, kallsvett, rädsla – hos Söderberg är det så snyggt.<sup>172</sup>

Johannes Skade, till skillnad från Gregorius hos Söderberg, uppträder inte lika mycket i Ekmans roman, men ändå lyckas Revinge porträttera en ganska motbjudande bild av honom, vilket precis som i Gregorius fall har som syfte att rättfärdiga mord på honom. På detta sätt blir han en *typ* istället för en fullständigt utvecklad karaktär, och liksom Gregorius har en viss roll i romanen – att vara Revinges fiende och bli mördad. Som jag redan nämnt skyller Revinge sitt avsky på Skades intresse för Frida men det är också tydligt att hans utseende spelar en stor roll. Han beskriver honom med följande ord:

Samtidigt med mig kom Johannes Skade till etablisemanget. När han flåsande tog sin tunga kropp trappsteg för trappsteg upp till våningen ovanför cigarrboden sade jag: Orkar bror? [...] Den gamle galten är inte ovetande om att han kan få ett slaganfall mitt under njutningen som antagligen är måttlig. [...] Han teg och stirrade på mig med sina små ögon som äro så blacka att man kan säga att de inte ha någon färg alls.<sup>173</sup>

Med andra ord är Skade en avskyvärd människa, med djuriskt begär, som inte bara är pedofil och har förbjudna avsikter med lilla Frida men också är en regelbunden kund i Azorellis brodell.

---

<sup>172</sup> Eklund, Stefan – *Ekman i närkamp med Doktor Glas*, i SvD Kultur 29/08/2009

<sup>173</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 17

Revinge nämner också att han troligen gifte sig med Elsa på grund av förmånen han fick i och med detta – ”Underligt nog äger hon ett litet stenhus här på Norrmalm. Det lär vara ett morsarv.”<sup>174</sup> Det är intressant att det ser ut som att allt som Revinge hatar hos Skade egentligen är hans egna egenskaper – han är också en pedofil som sedan gifter sig *pro forma* med Elsa. Utifrån detta kan man dra slutsatsen om att Revinge egentligen inte såg Skade inte som ”det ruttna köttet” som skulle skäras bort, utan som en rival som behövde tas bort ut av spelet.

Som redan nämnts, är det just genom Fridas karaktär som Ekman utvecklar sin kritik av mäns makt över kvinnor och deras kroppar. Hon kan också sägas vara en motsättning till Helgas karaktär i *Doktor Glas*. Frida är bara en skolflicka när vi som läsare får möta henne för första gången, men genom boken utvecklar hon sig till en självständig ung kvinna som jobbar som sjuksköterska. Under hela romanen porträtteras hon egentligen som ett objekt för Revinges ”kärlek” och begär, och hon beskrivs ganska subjektivt – Revinge avgudar henne och koncentrerar sig huvudsakligen på det positiva hos henne, vilket i stort sett påminner om hur Glas beskriver Helga. Den största skillnaden mellan Helga och Frida är just i deras frihet. Helga är en ung kvinna som är gift med en gammal pastor som hon avskyr och samtidigt har en älskare som hon önskar starta ett nytt liv med. Vi får också veta att hon en gång studerade för att bli sjuksköterska, men avbröt studierna och nu är fullständigt beroende av män i sitt liv – Gregorius, Recke och till slut, Glas. Med andra ord representerar Helga en kvinna vars liv ”gick henne förbi” därför att hon överlämnade sitt liv i mäns händer.

Vad gäller Frida är det oklart om hon är medveten om de förbjudna känslor hennes ”farbror” Pontus har för henne, men ändå visar hon aldrig detta. Det kan förstås antingen som ett försvarssystem där hon låtsas att hon inte märker hans beteende för att på så sätt inte visa något sådant intresse i honom, eller kan det också förstås som att hon överhuvudtaget inte är intresserad av sådana relationer med män. Revinge skriver att hennes mor Elsa helst vill se henne gift med en föredömlig ung man, men det händer aldrig under romanen. Jag har redan, under analysen av *Doktor Glas* påpekat att Helgas historia också kan förstås som Söderbergs kritik av samhället och kvinnornas position i det, där de inte har möjlighet att vara självständiga och där deras liv måste involvera män som bestämmer över dem. Ekman har med Fridas karaktär lyckats erbjuda en helt annan bild av kvinnor från början av 1900-talet, i vilken män inte utgör en lika

---

<sup>174</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 32

stor roll som hos Söderberg. Revinge ger en viktig beskrivning av Frida under epidem i Stockholm:

Min älskade Frida, som under invigningen varit så stilig i sin svarta högtidsdräkt med Sophiasysterns lilla huvudbonad, kom nu emot mig klädd som en arbetarkvinna. Hon hade ändå Sophiahättan på sig men förklädet var av randigt bomullstyg med en stor våt fläck farmpå magen som om hon stått och diskat.<sup>175</sup>

Utifrån detta kan man konkludera att för Frida var det viktigare att jobba, hjälpa människor och utveckla sig professionellt än att vara ”stilig”. Till och med om hennes val gjorde henne till en ”arbetarkvinna” var hennes yrke och mål i livet viktigare än allt annat.

En viktig roll i Fridas liv och utveckling spelar självklart hennes väninna Ida Tjerning, som inte bara är en professionell förebild för henne, sedan Ida är en utexaminerad läkare, men också påverkar henne med sina åsikter om kvinnornas ställning i samhället. Revinge skriver med förakt om Ida:

Det är förstås Ida Tjerning som givit henne denna idé. Hon lånar henne böcker för att ge henne lust för utbildning. Till min häpnad och mitt äckel har jag funnit en handbok för sjuksköterskor slarvigt lämnad på sängen i Fridas rum. Den låg uppslagen på ’De kvinnliga könsorganen, deras funktioner och vanligaste sjukdomar’. Det var över tjugofem sidor med de mest ohöljda beskrivningar. Ida Tjerning har också tagit henne med sig på offentliga föreläsningar i kvinnohygien; de hållas dessutom i Ateneum för flickor.<sup>176</sup>

Med andra ord kan man konkludera att Ekman ger en alternativ historia till den vi känner från *Doktor Glas* – det är möjligt för en ung kvinna att utveckla sig professionellt och vara självständig utan att hennes liv bestäms av män. Genom Idas karaktär visar också Ekman en viktig sida av kvinnornas liv vid början av 1900-talet, nämligen kvinnokampen och gemenskapen som varit väldigt viktig under denna kamp. Kvinnorna hänvisades till utbildning och kunskap, speciellt om sina egna kroppar men också om sina rättigheter och position i samhället. Frida har lyckats utveckla sig till en självständig, modern kvinna, trots samhället och Revinges dolda och förbjudna önsknings. Inga män hade makt över henne, utan det blev just tvärtom – i slutet av romanen är det hon som tar hand om den sjuke Revinge och tar beslut istället för honom. Den sista scenen mellan dem visar att rollerna har förändrats: ”Nu tittade Frida in till mig och sade adjö. Du sitter och skriver, sade hon och det var ömhet i rösten. Sedan strök hon mig över kinden och gick.”<sup>177</sup> På detta sätt lyckas Ekman skapa en kvinnlig karaktär

<sup>175</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 133

<sup>176</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 107

<sup>177</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 207

som vinner över allt det negativa som kunde komma från mänen i hennes liv och bli herre över sin egen kropp, sitt liv och sin framtid.

Till slut är det viktigt att nämna ytterligare en karaktär, nämligen författaren Hjalmar Söderberg. Fast han själv har inte några tydliga egenskaper som karaktär i romanen är det just Revinges förhållande till honom, eller snarare besatthet med Söderberg, som står ganska centralt i boken. Ekman använder även ett modernt uttryck för Revinge i intervjun för *Boktid – stalker*. Och det är just det Revinge blir, i förhållande till Söderberg. Efter att de träffas 14 november 1901 imponeras Revinge så mycket av författaren att han har behov för att bevisa att han läst alla Söderbergs dittills utgivna böcker och försöker komma på några duktiga kommentarer till dem. Speciellt efter att Söderberg berättar om sin nya bokidé om en läkare som mördar sin patient blir Revinge besatt på riktigt och på egen hand utvecklar vidare Söderbergs idé. Han lagar piller med cyankalium och börjar bära dem runt i en liten dosa, precis som doktor Glas senare kommer göra i Söderbergs roman. Deras nästa möte kan sägas vara en vändpunkt i deras förhållande, då Revinge visar sin dosa för Söderberg och förklarar mordmetoden:

Jag öppnade locket, sträckte fram dosan och visade de fem gråsvarta pillren med deras luddiga beläggning. De äro framställda på sedvanligt sätt, sade jag. [...] Han satt tyst och rörde inte vid dosan. Till slut sade han: Det är alltså så här de skulle se ut? Det är så här de se ut, sade jag. Var och en av dessa kulor kan döda en människa. Jag kände mig upprymd och talade i lätt ton. Men han svalde som om han blivit torr i munnen och tittade sig förstulet omkring. [...] Jag blev obegripligt full i skratt. Det kanske berodde på att Söderbergs min var så fåraktig. [...] Han var inte bara förbluffad. Det är underligt vilken inverkan ett maktmedel har på den människa man har framför sig. Eller om man så vill – ett vapen. Även om man inte på minsta sätt hotar med det, kan man avläsa skräck. [...] Varför har ni gjort detta? Frågade han. För att hjälpa er, sade jag. Ni ville ju ha er teori prövad och veta om den gick an att omsätta i praktiken.<sup>178</sup>

Fast det är tydligt att Revinge blir besviken över Söderbergs reaktion blir han ändå stolt över sig själv och imponeras av tanken att det är just han som har varit inspiration till Söderbergs karaktär. Efter detta möte avbryts deras kontakt, och fast de träffas runt Stockholm ibland pratar de inte med varandra och det verkar som att Söderberg undviker honom. Den största besvikelse kommer med själva romanen, då Revinge inser att det finns många skillnader mellan honom och Glas, vilket jag redan skrivit om. Han känner sig sviken av Söderberg, men förblir ändå lika besatt av både författaren och huvudkaraktären. Allt han gör jämför han med Glas handlingar och tankar bara för att till slut konkludera att Glas definitivt är en produkt av Söderbergs fantasi och att författaren varken förstår eller känner honom på riktigt. Med andra ord inbillar Revinge

---

<sup>178</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 41-42

sig att han och Söderberg har ett visst förhållande och att författaren är lika intresserad av honom. Det blir speciellt klart då Revinge inser att den litterära karaktären Glas också äger samma bok som han själv – *Människans egna kraft* av Samuel Smiles:

Hur långt kan en författare gå i sitt trevande inne i en annan människas liv och hemligheter? Inte förrän nu har jag tänkt på att han i Doktor Glas skrev om Samuel Smiles bok om rätta vägen till utmärkelse och rikedom. Det var som om han vetat om att jag ägde den. Hade han varit inne i mitt rum? Mutat hyresvärdinnan?<sup>179</sup>

Revinges mål i livet blir inte bara att bevisa att det var just han som var förebild för doktor Glas men också för att på något sätt bli accepterad av Söderberg, samt att Söderberg själv ska erkänna att Revinges hjälp var avgörande för romanen. Deras vägar korsar flera gånger under romanens lopp, som till exempel i Danmark, när Revinge befinner sig där för läkarbehandling. Vid denna punkt har Söderberg blivit en så stor del av Revinges fantasiliv att Revinge skriver om honom endast i pronomen: ”Jag såg *honom* här på Skogsbod i Danmark. [...] *Han* har rest.”<sup>180</sup>

Söderbergs godkännande blir så viktigt för Revinge att man kanske skulle kunna påstå att det var just det, och inte mordet, som var den avgörande händelsen i hans liv, och som han till slut inte klarade genomföra.

Fast Revinge aldrig blev nöjd med *Doktor Glas* och hela tiden hittade nya saker som enligt honom inte stämde med ”verkligheten”, kom den största besvikelsen med Söderbergs roman *Jahves eld*, där bland annat Glas uppträder igen. Revinge förstår det som ett brott mot pakten mellan författaren och läsaren och skriver därför ett brev till honom i slutet av boken:

Stockholm den 11 september 1919

Ärade Herr Söderberg!

Ni minns mig inte. Jag kräver ingen tacksamhet och inga förklaringar. Men jag önskar göra klart för Eder att Ni i Eder senaste bok har brutit den pakt mellan författare och läsare på vilken ett litterärt verks hela trovärdighet vilar. Med Doktor Glas skapade Ni en gång en odödlig gestalt. När Ni i *Jahves eld* låter Tyko Glas ingå i ett sällskap som diskuterar religionshistoriska spörsmål, medan man groggar och äter säxa med strömming, svagdricka och pilsner, har Ni brutit pakten och förskingrat ett litterärt stoff av oskattbart värde. Ni har gjort en gestalt med en tragisk resning till en smörgåsbordsätande bracka bland brackor. Ni frågar kanske: Vad hindrar mig att på nytt använda mina litterära gestalter? De äro ju mina. Ja, de äro Edra, men de äro också läsarens. I många avseenden har Ni varit en föregångsman. I detta hänseende hoppas jag att Ni ej får efterföljare. Kanske skulle återanvändandet ej stanna inom de litterära ägogränserna.

Vem äger en gestalt i en roman? Jag anser att författaren och den ideale läsaren göra det tillsammans och att båda böra vårda denna sin tillhörighet som någonting unikt och dyrbart.

<sup>179</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 75

<sup>180</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 113, 123; min kursiv



*Med förbundna hälsningar,  
Pontus Revinge*<sup>181</sup>

Boken slutar med att Revinge fantiserar om att Söderberg och hans fru Emilie får brevet och läser den, utan att varken komma ihåg vem han är eller ta hans ord på allvar. Det blir självklart att hela förhållandet mellan Söderberg och Revinge enbart varit hans inbillning och att han har levt ett liv i dialog med en icke-existerande, litterär karaktär.

Med ett sådant slut tillsammans med det ovan citerade brevet gör Ekman hela sin roman till en viss paradox – Revinge hoppas att Söderberg inte får några efterföljare, medan Ekmans roman är just en efterföljare till *Doktor Glas*. Gun-Britt Sundström kommenterar detta på följande sätt: ”Här ler nog den ideale läsaren och föreställer sig att författaren *Kerstin Ekman* gjorde detsamma, då hon lät sin doktor varna för just det hon själv var i färd med.”<sup>182</sup> Återigen påminner Ekman oss om den redan nämnda verklighetsparadoxen, men bekräftar också att det både handlar om en litterär lek och en metakommentar.

Till slut är det viktigt att se på vilket sätt *Mordets praktik* kan påverka läsningen av *Doktor Glas*. Å ena sidan skulle man kunna tro att Revinges kritik mot Söderbergs roman på många sätt kan ifrågasätta ens förståelse och åsikter om *Doktor Glas*. Å andra sidan, fast det är möjligt att denna kritik i en viss grad kan påverka en läsare att mer kritiskt betrakta utvecklingen i Söderbergs roman och inse ”det litterära avståndet” mellan ett verk och verkligheten, är det just huvudkaraktären Revinge som mest påverkar läsningen av *Doktor Glas*. Genom att vara väldigt lik Söderbergs huvudkaraktär, men samtidigt mycket mörkare och på något sätt sämre som person, ger Revinge läsarna möjlighet att jämföra honom med Glas och på så sätt känna sig ännu mer nära Söderbergs karaktär. Ekman presenterar en gestalt som tycks vara *ännu värre* än doktor Glas och på så sätt kan man säga att hon ”räddade” Glas från läsarnas vrede och missförståelse. Principen är ganska enkel – eftersom det finns någon som är ännu värre än Glas, är han kanske inte så dålig iallafall. I läsarens ögon ter sig Glas som en rättvis hjälte som mördar för att rädda någon annan, medan Revinge kan sägas mördas för att ”rädda” sig själv och försäkra sig både ett bättre liv och närhet till den lilla Frida. På detta sätt förstår man Tyko Glas, som Sundström

---

<sup>181</sup> Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, s 198, kursiverat i originaltexten

<sup>182</sup> Sundström, Gun-Britt – *Knepen spräcker illusionen* i SvD Kultur, 04/09/2009

skriver, som en ”känslig och självkritisk människa och inte osympatisk”,<sup>183</sup> och hans handling är inte längre så chockerande och negativ.

---

<sup>183</sup> Sundström, Gun-Britt – *Knepen spräcker illusionen* i SvD Kultur, 04/09/2009

## 7. Feministen Helga

Helena Sigander (f. 1947) är troligen minst känd bland de författare vars romaner jag hittills behandlat, men ändå har hon en ganska rik författarkarriär bakom sig. Hon är, förutom att vara författare, också dramatiker, regissör, nämndeman, spökskrivare, samt håller skrivarkurser, osv. Hon är också en av medlemmarna i föreningen Novellmästarna, tillsammans med Ulf Durling, Ahrvid Engholm, Bertil Falk, Kjell E. Genberg, Marianne Jeffmar, Bodil Mårtensson, Olov Svedelid och Ulla Trenter. Under 2012 stiftade hon Exilium förlaget som hon fortfarande är verksam i.

Sigander är kanske mest känd som deckarförfattare, men hon är också dramatiker – hon har hittills skrivit över tio olika pjäser, både för teater och radioteater. Hon debuterade 1991 med barnboken *Sagor för små änglar med trötta föräldrar*, medan hennes första deckarroman, *Döda män vittnar inte* kom ut 1999. Efter det skrev hon en lång rad deckarromaner, barn- och ungdomsböcker, och hennes berättelser var med i flera antologier, som till exempel *Sveriges kusligaste spökhistorier* (2001), *Mord och vassa klackar* (2007), *Gräver en grop...* (2009), m.fl. Hon har också varit verksam som krönikör och skribent i olika tidningar och tidskrifter, bland annat Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, SkärgårdsNytt och DAST Magazine.

Romanen *Dosan. Helga Gregorius berättelse* kom ut 2013 och uppges av författaren vara den första boken i en serie. Förutom två antologier från 2014 som innehåller Siganders noveller, räknas *Dosan* som hennes senaste självständiga verk. Emellertid är detta inte första gången Sigander skriver om fru Gregorius då hon tidigare skrivit en pjäs vid namn *Helga* 2006. Den spelades på Teater Replica på Kungsholmen i Stockholm samma år, medan Teaterradion Lidingö satte upp pjäsen 2008.<sup>184</sup>

I sin essä *Writing back: contemporary re-visionary fiction* förklarar Peter Widdowson begreppet *herstory* som ”a feminist coinage”, ”a replacement for ’history’ (or ’his-story’) – in order to challenge a situation where women [...] were ’hidden from history’.”<sup>185</sup> Man kan, utan tvivel klassificera Siganders roman *Dosan. Helga Gregorius berättelse* (2013) just som en *her-story*, inte bara därför att hon koncentrerar sig på den kvinnliga karaktären i Söderbergs *Doktor Glas*, utan också därför att hon, genom sin huvudkaraktär problematiserar kvinnornas ställning i

---

<sup>184</sup> Information från Helena Siganders webbsida (<http://www.sigander.com/>) och artikeln om henne på sidan kulturpool.se (<http://www.kulturpool.se/sigander/>)

<sup>185</sup> Widdowson, Peter - 'Writing back': *contemporary re-visionary fiction*, *Textual Practice*, 20:3, s 493

samhället under början av 1900-talet. Sigander visar inte bara en förändrad Helga, utan skapar också en palett av olika kvinnor i Stockholm, samt ger röst till sekelskiftets kvinnorörelse, både genom tidskriften *Idun* och genom scenen från det kvinnliga mötet på Hötorget. Det som också gör klassificeringen av denna roman relativt enkel är den tydliga indelningen av karaktärerna i två lag, det kvinnliga och det manliga. Medan de kvinnliga karaktärerna huvudsakligen beskrivs positivt, med speciellt fokus på deras svåra och orättvisa liv, som vanligtvis förorsakas av män i deras liv, är de manliga karaktärerna som regel nästan enbart negativa. Som vi senare kommer att se, kan endast Gregorius sägas vara en mer nyanserad manlig karaktär, eftersom hans beteende och handlingar inte kan tolkas endast negativt.

Fast det är tydligt att *Dosan* är skriven som en hypertext till hypotexten *Doktor Glas*, har Sigander i stort sett försökt göra romanen till sin egen och förhåller sig tämligen självständigt i förhållande till *Doktor Glas*-universumet. Hon gör det, framför allt, genom att ganska tydligt förändra, inte bara själva historien, men också de tre huvudkaraktärerna. Till skillnad från Ohlsson, som i sin roman var tämligen trogen de ”ramar” som finns i Söderbergs roman och som framför allt försökte ”fylla” vissa *tomrum* som *Doktor Glas* lämnade, ger Siganders roman ett intryck av att försöka visa läsarna ”hur det egentligen var”. Det är klart att i en sådan roman, som fokuserar på Helgas karaktär, får karaktären Helga en högre grad av komplexitet och hon framställs därmed med betydligt fler egenskaper än hos Söderberg. Å andra sidan är vissa förändringar ganska radikala och, som vi senare kommer att se, påverkar de hela historien, samt motiven till olika händelser i romanen. En av de tydligaste skillnaderna handlar om Helgas älskare, som hos Söderberg heter Klas Recke. I Siganders version får han namnet Fritz Racke, vilket, enligt min tolkning, bara är ett tecken till på Siganders försök att delvis frigöra sin roman från *Doktor Glas*-universumet. Fastän de flesta som har skrivit om denna roman är eniga om att förkunskap om *Doktor Glas* kan förbättra upplevelsen av Siganders roman pekar de också på att det inte är ett krav, utan att romanen är självständig nog för att kunna förstås utan denna förkunskap. Bertil Falk skriver, t.ex. följande:

Jag är inte säker på att man måste ha läst *Doktor Glas* för att ta till sig Helena Siganders Helga Gregorius berättelse *Dosan* (Exilium förlag 2013) men det skadar inte. [...] Det är inte i första hand Söderbergs roman som jag kommer att tänka på när jag börjar läsa Helena Siganders berättelse från Stockholm vid tiden för

unionsupplösningen för över hundra år sedan. Det är i stället Sveriges så vitt jag vet första proletärförfattare som faller mig i tankarna, nämligen Maria Sandels Droppar i folkhavet från 1924.<sup>186</sup>

När det gäller språket, försöker Sigander på samma sätt som Ohlsson och Ekman, att inte nödvändigtvis imitera Söderbergs stil, men att i alla fall erbjuda sina läsare ett språk som ger en tidsbild, ett intryck av tidigt 1900-tal. Det är just den språkliga sidan som många hyllar i denna roman. Jenny Bång skriver att ”Sigander har ett språk som, på ett underbart och hänförande sätt, beskriver Stockholm i början av 1900- talet”<sup>187</sup>, medan Lena Jeppsson kallar romanen för ”[...] en välskriven, väl researchad text, stämningsfull och i vissa fall nästan lyrisk.”<sup>188</sup> Samtidigt är formen inte densamma som hos Söderberg – på samma sätt som hos Ohlsson handlar det i det här fallet också om en roman i jag-form, där huvudkaraktären samtidigt är romanens berättare. Som jag redan diskuterat i analysen av *Gregorius*, är dessa två former – roman i jag-formen och dagboksroman ganska lika varandra men det finns ändå stora skillnader mellan dem.

Därför kan man inte säga att Siganders roman kan betecknas som *imitation*, där, enligt Genette, formen bevaras medan författaren berättar en annan historia än primärtexten. Å andra sidan, handlar det inte heller om *transformation*. Även om man kan säga att själva historien i hög grad har förändrats med hänsyn till *Doktor Glas*, är den fortfarande inspirerad av Söderbergs roman och delar flera karaktärer och scener med den. Därför kan man konkludera, på samma sätt som i fallen med Ohlsson och Ekman, att det inte är möjligt att strikt klassificera Siganders roman med hänsyn till Genettes system. Å ena sidan handlar det om liknande språk, med annorlunda form, medan det å den andra handlar om en berättelse som, fast den skiljer sig ganska mycket från den i *Doktor Glas*, ändå inte kan sägas vara fullständigt självständig och annorlunda.

Därför väljer jag att klassificera denna roman som en *herstory* – fast den ”lånar” en del från Söderberg (framför allt karaktärer och delvis också handlingen) gör Sigander det bara i den grad som möjliggör henne att skriva en kvinnlig version av *Doktor Glas*. Som redan nämnts, en läsare med förkunskap av både Söderbergs och Ohlssons roman kan konkludera att Siganders avsikt var att inte bara skriva tillbaka till *Doktor Glas*, men också delvis korrigera historien. Hon gör

---

<sup>186</sup> Falk, Bertil – När andra författare gör grovjobbet – intrigen! Apropos Helena Siganders *Dosan* i Tidningen Kulturen, 15/07/2013 (<http://tidningenkulturen.se/artiklar/debatt-mainmenu-91/kultur-mainmenu-147/15226-naer-andra-foerfattare-goer-grovjobbet-intrigen-apropo-helena-siganders-dosan>), läst 25/04/2014

<sup>187</sup> Bång, Jenny – I Siganders *Dosan* får Helga Gregorius från *Doktor Glas* berätta sin historia på Kulturbloggen, 21/04/2013 (<http://kulturbloggen.com/?p=69677>), läst 01/04/2014

<sup>188</sup> Jeppsson, Lena – *DOSAN Helga Gregorius berättelse* i DAST Magazine, 22/03/2013 (<http://www.dast.nu/recension/dosan-helga-gregorius-berattelse>), läst 15/04/2014

det genom att erbjuda oss vissa scener och händelser som inte nämns i varken *Doktor Glas* eller *Gregorius*, och på detta sätt försöker hon presentera en ”verkligare” värld – Helgas värld. Samtidigt är det viktigt att påpeka att Siganders roman kanske ännu mer än de andra hittills analyserade romaner kan förknippas med begreppet *fanfiction*. Å ena sidan är situationen densamma som i andra fall – om vi förstår Helena Sigander som en av läsarna av *Doktor Glas* kan hennes roman tolkas som en *fanfiction*-text i tryck. Vi märker detta då hon ger ett annat perspektiv av händelserna i *Doktor Glas* samt kastar ett nytt, ”feministiskt” ljus på både karaktärerna och deras öde. Å andra sidan är Siganders roman den enda av de romaner jag fokuserar på som först kom ut som en e-bok, i 2012, vilket förknippar den starkt med *fanfiction* eftersom *fanfiction*-verk huvudsakligen publiceras på internet. Utifrån detta kan man konkludera att *Dosan* kan klassificeras som en *herstory*, starkt förknippad med *fanfiction*-litteraturen, som baseras på Söderbergs roman *Doktor Glas*, men ändå visar tydliga tendenser mot att bli en självständig roman med det kvinnliga perspektivet i centrum.

En viktig del av analyserna har hittills också varit att försöka och positionera romanerna med hänsyn till Söderbergs begrepp *tankebok*. Som jag nämnt i analysen av *Doktor Glas* baseras idén om tankeboken på det att en sådan bok borde diskutera och lyfta fram viktiga teman utan att den tolkas som programmatisk. Lyckades Sigander skriva en sådan roman? Å ena sidan kan man säga att hon lyfter fram några viktiga teman, framför allt kvinnornas ställning i samhället och kvinnokampen. Genom Helgas karaktär visar hon en kvinnans utveckling i ett samhälle som inte accepterar självständiga och tänkande kvinnor utan endast tillåter dem att gifta sig, få barn och sköta om hemmet. Med hänsyn till detta representerar Helgas historia en tydlig protest mot sådana förhållanden i samhället eftersom hon lyckas överleva alla misslyckade relationer med män i sitt liv och till slut, fast ensam, påbörja ett nytt liv. Å andra sidan är denna roman förknippad endast med ett brinnande samhällstema, nämligen feminismen och kvinnokampen, vilka båda framstår ganska tydligt i romanen. Till skillnad från *Doktor Glas*, som vi redan sett, omfattar flera tematiska nivåer och ger möjlighet till en mångfaldig tolkning, har *Dosan* endast en uppgift – att lyfta fram kvinnofrågan från början av 1900-talet. Björn Kohlström påpekar just detta i sin analys och skriver:

Ett problem med de här sentida uppföljarna eller alternativversionerna är att de helt ignorerar den kamp mellan vetenskapen och religionen som var Söderbergs primära drivkraft i *Doktor Glas*, att det handlar om en antagonism mellan två skilda discipliner, demonstrerat också i hur båda åtrår samma kvinna, Helga, i en

tematik som pessimisten Söderberg vet hur det ska sluta. Här reduceras allt till att handla om hur Helga ska bli kvitt den monstruösa prästen, som bara är ett sidospår i Söderbergs roman.<sup>189</sup>

Fast Sigander låter sina karaktärer, som till exempel doktor Glas, uttrycka några starka meningar som motsvarar de han uttrycker i *Doktor Glas* fokuserar hon inte särskilt på dem utan endast syftar att utveckla den feministiska sidan av romanen. Därför kan man inte konkludera att det i det här fallet handlar om en *tankebok*. Emellertid kan man säga att denna roman delvis är programmatisk, därför att den nästan enbart fokuserar på kvinnofrågan, även om den samtidigt lyfter fram några viktiga samhällsfrågor. Fast Sigander inte lyckats utveckla en mångsidig roman har hon ändå skrivit en stark berättelse ur kvinnoperspektivet som kan sägas också representerar en skarp kritik av både det dåtida samhället och Söderbergs skildringar av kvinnor och deras position.

I *Dosan* skildrar Sigander en bred karaktärspalette. De flesta är bakgrundskaraktärer eller s.k. typer som har en viss roll i boken, på samma sätt som Gregorius i *Doktor Glas*. Samtidigt är det just de tre karaktärer som denna roman delar med *Doktor Glas* som står i centrum och i stort sett påverkar romanens förlopp. Till dem kan man också räkna Fritz Racke som motsvarar Klas Recke från Söderbergs roman. Han har också en betydande roll, både för Helgas liv och utveckling av hennes karaktär, men också för den ideologiska sidan av romanen eftersom han representerar den negativa mannen som endast utnyttjar kvinnor och försvinner när situationen blir mer komplicerad. Som jag redan nämnt, skiljer de tre huvudkaraktärerna sig ganska mycket från sättet Söderberg beskrev dem i sin roman. Därför ska jag fokusera min karaktärsanalys just på dem och försöka undersöka deras respektive skillnader, samt se på vilket sätt dessa annorlunda karaktärer och deras förhållanden påverkar handlingar i romanen. Två förhållanden som jag tycker är viktiga för analysen är förhållandet mellan Helga och Gregorius, samt förhållandet mellan Gregorius och Glas. Som vi senare kommer att se, genom att förändra dessa förhållanden förändrar Sigander också karaktärernas motivation till vissa handlingar, som till exempel mordet på Gregorius.

Vi träffar Helga året 1901. Hon är en ung kvinna, med stora förväntningar och planer för livet, och stora kärleksdrömmar. Hon är starkt förälskad i Carl-Evert, en student som lovar henne ett gemensamt liv så fort han blir färdig med examen. Tillsammans njuter de av

---

<sup>189</sup> Kohlström, Björn – *Dosan. Helga Gregorius berättelse, Helena Sigander* på Bernur bloggen, 23/12/2013 (<http://howsofthisprisonis.blogspot.no/2013/12/dosan-helga-gregorius-berattelse-helena.html?spref=bl>), läst 01/05/2014

ungdomskärleken och gör upp planer för framtiden men de diskuterar också ganska mycket, vilket kanske inte kan ses som typiskt i ett förhållande mellan en ung man och kvinna vid sekelskiftet. Carl-Evert är en ung, liberal, fritänkande man som har ganska moderna idéer om samhället, äktenskapet, samt unionen med Norge och konflikten som uppstod på grund av det. Helga kan sägas vara ganska påverkad av hans idéer och några av åsikterna hon uttrycker senare i boken kan spåras direkt tillbaka till hennes samtal med Carl-Evert. Men Helga är ännu mer modern än Carl-Evert, speciellt vad gäller hennes åsikter om kvinnor och hennes egna planer för framtiden. Samtidigt är det tydligt från första början att de vill annorlunda saker i livet:

”Man kan prova och se om man trivs ihop. Man lever ihop, Helga, med ömsesidig frihet.”

”Ska vi inte gifta oss? När du tagit examen.”

”Jag kan bli din man nu.”

”Jag borde studera något först, få ett yrke.”

”En kvinna kan nöja sig med att göra en man lycklig. Jag kan bli din lycklige man, Helga. Vi kan göra det nu. Tycker du inte om mig?”<sup>190</sup>

Denna dialog kan sägas innehålla huvudkonflikten i Siganders bok, fast den uppkommer ganska tidigt i boken. Å ena sidan finner vi Carl-Evert som är ganska liberal, som inte vill ingå i ett traditionellt äktenskap, men ändå tycker att kvinnornas jobb är att göra sina män lyckliga. Å andra sidan finns Helga som, fast hon ändå vill gifta sig en dag, har stora planer för sig själv och helst vill utbilda sig innan hon bestämmer sig för familjelivet. Man kan också säga att det finns en viss inre konflikt hos Helga eftersom hon förknippar två ganska motsatta tankesätt – hon vill vara självständig och modern men samtidigt är hon beroende av män och låter dem ta initiativet. Samtidigt kan denna inre konflikt tolkas som ett uttryck för just sekelskiftet och förändringarna i samhället, där Helga i så fall representerar en ”kollision” mellan gamla och nya idéer. Emellertid är det just dessa nya idéer som vinner i Helgas inre och hon bestämmer sig för att inte acceptera Carl-Everts förslag om ”samvetsäktenskap” utan att sätta sig själv och sina drömmar framför allt annat:

*Bara om du kommer för att stanna, Helga. Annars behöver vi inte ses mer.*

Du måste vänta på mig. Steget är stort för en enkel flicka som jag som vill så mycket på samma gång. Jag vill duga till något stort. Jag har ingen aning om hur jag ska börja med den saken. För dig är det självklart att vara din egen lyckas smed. Verktygen är studierna på universitetet. Kamraterna och lärarna är med på färden mot horisonten. Mod skaffar du genom kunskaper. Styrka genom att armbåga dig fram. Inte jag. Du

---

<sup>190</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 44, Exilium förlag, Storholmen, 2013



vill leva med *öppna kort, öppna sinnen och friheten att komma och gå! Att pröva är att fina sin väg. Gamla fördomar hör inte oss till.*

Inte i dag, Carl-Evert, min käraste kära.<sup>191</sup>

Fastän Helgas beslut tyder på att hon har bestämt sig för att ta sitt liv i sina händer och ägna sitt liv åt något större och mer betydelsefullt än att ”göra sin man lycklig”, förändras hennes liv fullständigt när hennes föräldrar dör. Just då ser det ut som att hon är helt ensam i världen och att hennes drömmar om framtiden aldrig kommer att uppfyllas. I detta förvirrande tillstånd vill hon först tillbaka till Carl-Evert och hon övertygar sig själv att hon är beredd på att acceptera allt han kan erbjuda. Emellertid visar det sig att han redan har gått vidare i sitt liv och att han nu har en ny kvinna i sitt liv. Allt detta ser Helga genom hans fönster och utan någon förklaring har hennes kärleksdrömmar gått sönder:

Carl-Evert sitter på sin studieplats. Frimodigt höjer jag nacken. Carl-Evert lyfter blicken från boken. Våra blickar möts. Det stockar sig i halsen på mig. De mörka fälten under hans ögon djupnar. Jag höjer handen i en hälsning. Han rör sig inte. Solen bränner. *Carl-Evert, käraste* ber mitt hjärta. Han reser sig halvt om halvt och lutar sig utåt. Blicken mjuknar. Jag tar ett svindlande steg framåt. Då stramar han till. Någon kommer in i rummet. Ett par händer kryper under hans armar och upp hans bröst. Sakta skakar han på huvudet åt mig. En ung kvinna blir synlig bakom hans rygg. Hon glider in mellan skrivbordet och där han står. Hon kryper in i hans famn med håret utslaget och rufsigt. Med näsan mot hans hals säger hon något och skrattar. Jag ser förtroligheten i det.<sup>192</sup>

Under denna period får hon stöd speciellt från en gammal familjevän, nämligen pastor Gregorius. Fast hon tidigare i boken uttryckt sin avsky för honom och delvis också allt han representerar blir han nu den enda personen hon kan anförtro sig till och den enda personen som ger henne råd och stöd. Med andra ord väljer hon den typiska kvinnorollen i det att hon vänder sig till den starka och inflytelserika mannen som kan och ska skydda henne, den lilla kvinnan, från världen. Samtidigt är hennes beslut att gifta sig med Gregorius också motiverat av ett annat drag som hon upptäcker hos Gregorius. Helga är alltså en ung kvinna, med stora känslor och ännu större kärleksdrömmar. Men hon är också en ung kvinna som just har börjat upptäcka sin egen kropp på riktigt och är samtidigt fascinerad och rädd för det kroppsliga. När hon ser Gregorius i en ny, hittills oupptäckta roll, i spelet med en servitris, inser hon en helt ny sida av honom – i hennes ögon blir han nu både en beskyddare och en lidelsefull älskare:

---

<sup>191</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 81, kursiverat i originaltexten

<sup>192</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 106-107, kursiverat i originaltexten

Jag upptäcker ett nytt ansikte på prästen. Hans stämma är fylld av burdus hetta. Ett spel är igång mellan honom och henne. Mitt hjärta bultar av förväntan och jag kan inte hejda mig utan tar stöd mot bänken med händerna och lutar mig närmare fönsterkarmen. [...] Hennes hals är vit som elfenben liksom de bara armarna. Hudens fukt tränger igenom bluslivet. Ingen undgår bröstens rundningar; skälvnningen som berör mig starkt. Med ett ryck i särkbandet tänker jag och fuktat läpparna, åker kläderna av och hon står naken inför de två männen. [...] Det kommer att ske! Prästens runda fingrar kommer att dra i mamsellens band. Eller gör hon det själv, löser upp kläderna och stiger ur linnet och viker upp sängbolstret. Kanske snurrar hon framför pastorn, alldeles naken.<sup>193</sup>

Här ser vi den första stora skillnaden mellan Söderbergs Helga och Siganders Helga. I *Doktor Glas* förklarade Helga sitt beslut att gifta sig med Gregorius med rädslan för det kroppsliga och det sexuella, samt alla nya känslor hon upptäckte hos sig själv. Hon var väldigt religiös och ansåg att sådana känslor och tankar var förbjudna för unga kvinnor, vilket ledde henne till Gregorius. Inte bara var han ett symbol för religion, men han var också rena motsatsen av det Helga önskade. Hennes religiösa logik var att den rätta vägen är det som är oss mest motbjudande.

Siganders Helga ingår äktenskapet med Gregorius långt mer frivilligt och medvetet än Söderbergs Helga. Man kan påstå att detta sker under en period i hennes liv då hon inte kände sig speciellt självsäker och framtidsoptimistisk, men som vi sett blev hon övertygad om att Gregorius är den rätte mannen för henne. Detta kastar också ett nytt ljus på hennes förhållande med Gregorius, som vi senare kommer att se. Helga kan också sägas vara idealistisk och på grund av det i en viss konflikt med samhället eller världen, speciellt vad det gäller hennes föreställningar om kärlek. När hon gifter sig med Gregorius tror hon att hon har funnit en man som kan älska henne fullständigt och som samtidigt är erfaren nog att kunna tillfredsställa henne. Tyvärr uppfylls inte hennes förväntningar och hennes liv som Gregorius fru blir inte som hon hade hoppats. Hennes besvikelse beskriver Sigander kanske bäst med en scen från makarna Gregorius bröllopsnatt:

Täcket dras undan. Sängen knakar. Gregorius ansikte blir blankt och långt. Jag drar mig inte undan när han klättrar över mig. Med ena handen drar han upp sin sovskjorta så att tyget blir en kudde på min mage, med den andra tar han ett tag runt min stjärt. Ett molande smärtar genom min underkropp. Det är ett dovt stygn som om det inte har med mig att göra. Gregorius andhämtning väcker min förväntan. Ja! Jag vill detta. Jag vill kärleken.

Gregorius häver sig upp och ned. Han är tung som tusen kilo. Bröstkorgen trycker mot mitt ansikte. Han kväver mig, dödar mig nästan då han plötsligt sjunker ihop. När hans andetag lugnat sig tar han om mina bröst med händerna och leker hungrig varg. Med fingrarna knådar han och nyper. Mina bröstvårtor svider. [...] Då skrattar han till och rullar bort på rygg. Han klappar sig på magen och det luktar sunkmark. Jag drar i täcket. Han vill inte låta mig skyla mig. Jag ska ligga stilla medan han granskar sin hustru, sin Guds gåva.

<sup>193</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 117, 121

Gregorius säger åt mig att be för hans säd. Han masserar den på mig och jag biter ihop för just där är jag öm, så öm. [...] Någon kyss blev det inte.<sup>194</sup>

Denna scen kan sägas representera hela deras kommande äktenskap – Helgas förväntningar å den ena sidan och den hårda verklighet som baseras på mannens, dvs. Gregorius önskingar och behov å den andra. Istället för att bli en självständig och utbildad ung kvinna blir hon en prästfru som ska sköta inte bara hushållet, men också ta hand om församlingen, genom att organisera kyrkokaffe och dela ut mat till de fattiga. Hennes liv blir snart en cirkel av vanor och upprepningar, där det inte längre finns någon plats för hennes tankar, planer och rättigheter. Gregorius är en präst med gammaldags åsikter och han sällan tillåter sin hustru utveckla vidare sina tankar, vilken kan speciellt upptäckas i deras samtal om unionen mellan Sverige och Norge. Genom att gifta sig med honom har Helga fått en roll i hans ögon och med denna roll passar inte sådana fria tankar och intressen. För honom är kvinnorollen en självklarhet: ”Finnes det något fel på dig, Helga, vore det din övertro på tidningen och nyheter. Du har ett sällsynt eget sätt att dra slutsatser som, lite grann, övergår din förmåga. [...] Du är helt förryckt, Helga. Du tar dig för mycket tid att tänka dumheter. Ägna dig åt dina skyldigheter i stället.”<sup>195</sup> Just ordet *skyldigheter*, som motsvarar äktenskapliga plikter som Gregorius i *Doktor Glas* kräver från sin hustru, skildrar Helgas gemensamma liv med Gregorius. Istället för att njuta av kärleken, vilket hon väntat och hoppats på länge, får hon endast regler och skyldigheter.

Därför är det inte så svårt att förstå varför hon fascinerats av Fritz Racke, en ung, charmig och lovande man, med framtiden i departementet. Med andra ord representerar han allt som Gregorius inte är. På detta sätt sätter Helga sig i den välkända kedjan av män i hennes liv: först rymde hon från livet och sökte skydd hos Gregorius för att sedan rymma från honom in i Fritz armar. Till slut kommer hon att be doktor Glas om hjälp för att frigöra henne från Gregorius. Sigander behåller denna kedja som ursprungligt uppkommer i Söderbergs roman. Enligt min mening är just denna hjälplösa position som Helga befinner sig i, där hon är beroende av män för att få hjälp, det som motiverar henne att i slutet av romanen fullständigt förändra sitt liv. Lotten Glans beskriver detsamma i sin analys:

I sin relation till män är hon hela tiden likadan, undflyende och beroende av deras omtanke. Först från Carl-Evert där hon låter honom ta alla initiativ. Sen från Pastor Gregorius, som först verkar despotisk men som

---

<sup>194</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 137-138

<sup>195</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 209, 210

hon sen ändå uppfattar som omtänksam (utanför sängen) men som hon vill fly från. Och så till slut Fritz som är vansinnigt egoistisk och där hon förminskar sig själv totalt. Dessutom har hon Doktor Glas att förhålla sig till som verkar vara förvirrad och omdömeslös.<sup>196</sup>

Helga tror att hon äntligen har hittat den perfekta kärleken i Fritz och deras förhållande kan sägas ha givit henne också motivation i livet och fick henne att igen öppna sig mot världen och nya idéer. Till skillnad från Gregorius som inte tillåter henne att tänka om viktiga teman i samhället, diskuterar Fritz gärna med henne om Unionen, departementet, politiken, samhället, framtiden. Hon tror på honom och deras kärlek och återigen blir hon bländad av kärleksdrömmar, den gemensamma resan till Amerika, den framtida familjen och livet de kommer att bilda tillsammans:

”Helga, Helga. Om jag så ska ta dig med över Atlanten till Amerikas Förenade Stater ska du bli min hustru.”

Han fångar mig. Mina armar låser honom intill mig och mina skakningar blir snyftningar.

”Vill du det, Helga? Leva resten av livet med mig?”

”Ja”, säger jag men Fritz hör inte.

”Vad du låter”, viskar han i mitt öra. ”Tyst nu. Allt ska bli bra. Vi ska resa härifrån.”

Jag följer hans blodådror på armarna med fingrarna och nafsar och kysser. Han låter mig hållas och ljuset i hans ögon bländar. Vi viskar dumheter och smeker och kysser. Plötsligt skakas jag av begär. Jag drar honom till mig och låser honom vid min skälvande kropp. Tid och rum förrycks.

”Nu är du min”, jublar Fritz. ”Bara min.”<sup>197</sup>

Ju mer förälskad hon blir i Racke, desto mer motbjudande ter sig Gregorius för henne och med tiden känner hon sig allt mer fångad i deras äktenskap. Samtidigt som hon befinner sig i en sådan position som verkar vara hopplös och utan lösning tillåter Sigander henne utveckla starka feministiska åsikter som hon huvudsakligen får från tidskriften *Idun*. Detta kan sägas vara en del omotiverat i hennes karaktär eftersom hon diskuterar kvinnorrättigheter samtidigt som hon fullständigt är beroende av män i hennes liv. Å ena sidan diskuterar hon kvinnornas rätt till arbete utanför hemmet med Gregorius medan å den andra förväntar hon sig att Fritz kommer att rädda henne och bestämma över deras gemensamma liv. Fast det är någorlunda klart hur Sigander tänker när hon utvecklar dessa drag i Helgas karaktär, blir hennes karaktär på detta sätt också motsägelsefull och hennes nya idéer verkar delvis ”plastiska”. Speciellt ser man detta när Helga befinner sig på Hötorget på socialistiska kvinnors möte. Fast hon under romanens förlopp

---

<sup>196</sup> Glans, Lotten – *Dosan. Helga Gregorius berättelse av Helena Sigander* på Lottens Bokblogg, 30/01/2014 (<http://lottensbokblogg.wordpress.com/2014/01/30/dosan-helga-gregorius-berattelse-av-helena-sigander/>), läst 03/05/2014

<sup>197</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 184

har flera gånger uttryckt ganska moderna åsikter om kvinnornas position i samhället verkar det ändå osannolikt att hon plötsligt skulle kunna uttala följande, utan att tidigare varit aktiv i kvinnokampen:

”För kvinnlig rösträtt!” utbrister jag. ”Utan inkomstreglering. Ingen kvinna i Sverige ska behöva vara rädd att tvingas betala *med något litet handtag som jag kan behöva*, som Sofi Sagers våldförare krävde av henne. Hon sa nej. Han misshandlade henne nära nog till döds. Hon sa nej. Ingen kvinna ska tvingas till osedliga handlingar för att få ett arbete, husrum och leva ett anständigt liv. Nej, till det. Ja, till egna förtjänade pengar genom arbete och utbildning. Ja, till arv och ekonomiska och politiska rättigheter. Ja, till rösträtt för alla kvinnor.”<sup>198</sup>

Glans upptäcker detsamma när hon skriver: ”Allt cirklar kring hennes beroende av männen. Men så plötsligt så kliver hon upp och debatterar kvinnors rättigheter offentligt. Var kom det ifrån? För ögonblicket senare är hon tillbaka i sin passiva kvinnoroll.”<sup>199</sup> Samtidigt är det klart att kvinnofrågan i stort sett har påverkat Helga och fått henne att ta vissa beslut som hon annars troligen inte skulle ta. För det första gäller det hennes samtal med doktor Glas där hon ber honom hjälpa henne och anförtror honom sina hemligheter och problem. Det är också viktigt att märka att det är just då händelseförloppet i *Dosan* börjar motsvara det i *Doktor Glas*, vilket ännu mer bekräftar Siganders avsikt att skriva en mer självständig roman.

Men, som vi redan vet från *Doktor Glas*, blir hjälp hon får från Glas inte nog, och fast Gregorius reser bort under åtta veckor blir inte livet bättre för Helga. Hon får lite mer tid att träffa Fritz men samtidigt får hon veta att hon är gravid. Enligt min tolkning är just denna tidpunkt avgörande för Helgas liv och den utveckling av hennes karaktär som till slut kommer att skilja sig betydligt från den vi träffar på i *Doktor Glas*. Det ser ut som att graviditeten ger henne styrka och gör det möjligt för henne att ta sitt liv i egna händer och föreslå skilsmässa till Gregorius. Symboliskt kan det tolkas som att Sigander visar att graviditeten är den riktiga kvinnorollen och att det är först då, när en kvinna tar denna roll, att hon blir den *verklga* kvinna som kan kämpa för sig själv. Man kan självklart vara emot sådan uppfattning, men för Helgas karaktär är det just graviditeten som gjorde henne oberoende av männen. Hon säger till Fritz att hon är gravid och fast situationen inte är den enklaste hoppas hon ändå att en gemensam framtid är möjlig för dem. Hon är beredd på att skilja sig från Gregorius, lämna landet och flytta till

---

<sup>198</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 252

<sup>199</sup> Glans, Lotten – *Dosan. Helga Gregorius berättelse av Helena Sigander* på Lottens Bokblogg, 30/01/2014

Amerika och börja ett nytt liv med honom, allt på grund av hennes tro på kärlek. Emellertid är Fritz inte en lika stark och ansvarsfull person, vilket bekräftas av hans brev till henne:

*Du har vetat sanningen om mig, Helga. Pengar stannar inte i min ficka. Jag har skulder med ränta på ränta. Fordringsägarna är efter mig. Lånegivare, damer, jo det måste jag tillstå och vänner som jag inte kan återbetala. En fattig kyrkråtta som lever över tillgångarna. Amerika har varit en dröm. Handen på hjärtat, Helga. En hemlig lek var det för både prästfrun och spelaren. Eller hur? [...] Till slut, Helga. Du är gift och har en bra man och ska ha ett barn. En familj vill jag inte bryta upp. Det är bäst att vi skils för gott. Du har det bra ordnat för dig. Jag kommer att i veckan tillkännage min förlovning med Karolina Silverhjelms.<sup>200</sup>*

Nu ser vi den största förändringen i Siganders Helga, men också en av de största skillnaderna mellan henne och Helga i *Doktor Glas*. Den gamla Helga skulle säkert ha gått direkt tillbaka till Gregorius, efter att hon fått veta att Fritz inte längre vill vara med henne, men den nya Helga gör inte det. Hon bestämmer sig att gå vidare med skilsmässan och på detta sätt leva ett svårare, men ändå mer självständigt liv. Fast Gregorius ville gärna hjälpa henne och sörja för att hon har allt hon behöver, till och med efter skilsmässan, vänder Helga ryggen till det gamla livet. Skillnaden mellan henne och Söderbergs Helga framgår tydligt – medan Helga i *Doktor Glas* blir fri från Gregorius till slut, är detta ändå inte något som hon själv bestämt. Hon är ensam och gravid utan några planer för framtiden och man kan säga att hennes historia i *Doktor Glas* inte har något lyckligt slut. Sigander väljer en annan väg för sin Helga, i det att hon inte tillåter henne gå tillbaka till den hopplösa och beroende kvinnan hon en gång varit. I slutet av boken är hennes liv inte än bestämt men det är inget tvivel om att det finns en framtid för både henne och hennes barn:

*Vet du, pyret i magen, jag är rädd men inte skräckslagen. Få se nu vad de skriver. Välkommen till Solöga, ett hem för ensamma kvinnor i omständigheter. Det är jag det. Att stanna över födseln av barnet och under tiden därefter då framtiden för mor och barn regleras till det bästa. Det är vi det! Nu tar vi vårt öde i egna händer. Vem vet om vi inte lär oss flyga en dag.<sup>201</sup>*

Utifrån detta kan man konkludera att Sigander försökte genom Helgas karaktär presentera ett visst feministisk uppvaknande, dvs. en utvecklingsväg från en rädd, ung, osjälvständig kvinna som låter män bestämma över hennes liv till en vuxen, självmedveten och stolt feminist. Hennes karaktär kan också tolkas symboliskt som representant för undertryckta kvinnor i samhället,

---

<sup>200</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 292, 295, kursiverat i originaltexten

<sup>201</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 305, kursiverat i originaltexten

medan hennes utveckling symboliserar vägen alla kvinnor måste ta för att en dag kunna betraktas som lika viktiga som män.

Skildringen av Gregorius karaktär kan sägas ha behållit en stor del avdragen från Söderbergs roman. Han är en respektabel, äldre präst med delvis ålderdomliga åsikter om kvinnor och äktenskapet men ändå porträtterar Sigander honom inte endast negativt. Tillsammans med doktor Glas kan han sägas representera den konservativa strömningen i samhället, som baseras på premissen att kvinnor borde behålla sina gamla roller i samhället och hemmet, medan det är just män som har plikt och ansvar för att försörja dem. Samtidigt är Gregorius inte särskilt sträng mot Helga – han accepterar inte hennes progressiva idéer och betraktar henne som ett okunnigt barn, men ändå är han väldigt länge från det äckliga trollet vi får träffa hos Söderberg. Som en gammal familjevän tog han ansvar för Helga efter att båda hennes föräldrar dog, vilket kan tolkas som ett uttryck för hans vänlighet och omsorg. Å andra sidan kan man tolka hans omsorg för Helga som en viss hemlig plan att locka henne in i äktenskapet, eftersom han speciellt understryker sin ensamhet när han visar sitt hem för Helga länge innan de gifte sig:

Jag kan inte säga hur glad jag är att Helga vill se hur jag har det i min ensamhet. Gott om plats. Möbelstilen heter jugend. Man ser det på det fyrkantiga, strama. Både bordet och stolarna och skänken. Stolarna har lejonassar och äpelmönster i ryggstöden. Min salig hustru lät papperstapetsera här i matsalen. Ut åkte guldramarna på tavlorna. In de där två med svarta lister med de vackra fågelmotiven. Den som Helga står framför är en tjäder. Den till höger är en orre. Titta här på knappen på väggen. Tryck, Helga. Ja. Ljuset blir alldeles guldgult ur taklampan.<sup>202</sup>

Denna scen verkar som att han försöker visa henne allt det goda som hon kan förvänta sig om hon blev hans hustru, innan det blir försent för honom att få barn. Likheten med Gregorius i *Doktor Glas* ligger också i hans starka önskan att få barn. Han diskuterar till och med detta öppet med doktor Glas. Självklart anser han att barn också är kvinnans enda verkliga uppgift i äktenskapet, men också i livet. Eftersom Gregorius i *Doktor Glas* endast är en bakgrundskaraktär får vi aldrig veta hans alla åsikter om kvinnor, medan Siganders Gregorius uttrycker dem ganska ofta i kommunikation med sin hustru Helga. Från själva början försöker han demotivera Helga från vidare utbildning, genom att peka på hemmet och familjen som den riktiga "livsskolan": "Hustru- och modersplikterna kan ett samhälle inte vara utan", säger han och slår igen boken. "Ett sådant val är inte att förakta för en intelligent ung kvinna som Helga. Bildning kan man

---

<sup>202</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 91

skaffa sig i hemmet genom att läsa utvalda titlar.”<sup>203</sup> Han är också kritisk mot Helgas intresse för frågor kring unionen mellan Sverige och Norge, eftersom han anser att sådana idéer och diskussioner inte passar kvinnor överhuvudtaget. Stora och viktiga frågor är för män att lösa och kvinnor har inte kapacitet att varken förstå dem eller ge svar på dem. På detta sätt blir han, som redan nämnt, en tydlig representant för det konservativa i samhället.

Men hur ser hans och Helgas förhållande egentligen ut? Å ena sidan är det ett typiskt, konservativt äktenskap, med bestämda positioner för både mannen och kvinnan. Men å den andra har Helga en hög grad av frihet inom äktenskapet. Den gjorde det möjligt för henne att inte bara kommunicera med Racke utan att också ha en kärleksaffär med honom. Fast hennes uppgifter som prästfru är förutbestämda har hon ändå mycket frihet att själv organisera sina sysslor. Det största problemet mellan dem är det faktum att Gregorius med tiden blir allt mer motbjudande för Helga och hon anser deras sexuella relation nästan vara en våldtäkt. Men ändå använder hon aldrig starka ord när hon pratar om Gregorius till doktor Glas, utan just tvärtom – försöker försvara honom och bevisa för Glas att det handlar om en bra människa. Det finns en viss skillnad mellan hur Helga beskriver Gregorius till Glas i *Doktor Glas* och hur hon gör det hos Sigander, vilket också Bertil Falk märker. Hos Söderberg ser denna scen så här ut:

- Jag har fått en så förfärlig avsky för min man.  
Jag stod med ryggen mot kakelugnen. Jag böjde på huvudet till tecken att jag följde med.  
- Inte som människa, fortfor hon. Han är alltid god och vänlig mot mig; aldrig har han sagt mig ett hårt ord. Men han inger mig en så förfärlig motvilja.  
Hon drog djupt efter andan.<sup>204</sup>

I *Dosan* understryker Helga, i jämförelse med *Doktor Glas*, i långt högre grad sin makes bra egenskaper och på något sätt försöker övertyga Glas om att det inte är Gregorius fel att hon känner sig på detta sätt:

”Gregorius är ömhjärtad och rättänkande. Min övertygelse är att om han en dag skulle sättas på ett moraliskt prov skulle han välja det mer obekväma före egen vinning. Avbryt inte, doktorn. Jag måste få det sagt nu. Sedan överlämnar jag mig till doktors...förbarmande.”  
”Förbarmande. Vad har hänt?”  
”Inom mig har det skett en förändring. Jag kan inte tåla min mans äktenskapliga rättigheter.”  
”Är det vad han kallar det. Nå, då är det inte svårt för mig att gissa hur frun mår.”  
”Det är mig motbjudande.”<sup>205</sup>

<sup>203</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 92

<sup>204</sup> Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, s 20

<sup>205</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 229



Kanske är den största skillnaden i förhållandet mellan Siganders och Söderbergs äkta par det faktum att Gregorius i *Dosan* accepterar Helgas önskan om skilsmässa, något som i *Doktor Glas* aldrig skulle kunna hända. Till och med Helga diskuterar detta med Glas och avfärdar denna idé som omöjlig. Hos Sigander är situationen annorlunda och man kan säga att det är just då som läsarna för den första gången inser hur stor Gregorius kärlek mot Helga egentligen är: ”Helga-lill, jag lovar att först se till dina intressen och hjälpa dig till en bostad och ordnade förhållanden. Du känner inte världen som jag. En frånskild kvinna behöver installeras om du förstår vad jag menar.”<sup>206</sup> Fast skilsmässa kommer också drabba honom professionellt, i det att han kommer behöva flytta från Stockholm eftersom de ”[i] Matteus” inte vill ha ”[...] en frånskild pastor”<sup>207</sup> accepterar han situationen, därför att han inser att det inte finns någon annan väg att göra Helga glad. På detta sätt blir Gregorius inte den mest konservativa manliga karaktären i boken, till skillnad från Gregorius i *Doktor Glas*.

Hos Sigander är det just Glas som kan förstås som den mest negativa och konservativa karaktären. Samtidigt är hans karaktär också mest motsägelsefull, särskilt om vi jämför honom med Söderbergs doktor. Som vi redan sett möter vi i *Doktor Glas* en människa som är rädd för kärleken, avskyr prästen Gregorius men endast uttrycker det i dagboksanteckningarna, som egentligen inte har några vänner och huvudsakligen är ensam. Hos Söderberg är det otänkbart för Glas att vara öppen mot en kvinna och visa hans intresse, men ännu mer otänkbart är det för honom att visa avsky mot pastorn och på detta sätt göra sig själv misstänkt för hans mord. Också har han nästan ingen särskild relation till prästen, förutom att han finner honom motbjudande, avskyr och hatar honom, både på grund av ideologi och på grund av allt han får veta från Helga. Hos Sigander är hans karaktär nästan helt annorlunda. För det första talar han öppet om både dosan med giftpiller han gjorde och hans avsky för pastorn för Helga. Det som är ganska märkligt är att han gör det tidigt i romanen, vilket betyder att Helga under hela förloppet vet att, om han bestämde sig för det, hade han både möjlighet och orsak till att mörda prästen. ”Pastor Gregorius är en svartkråka av det värsta slaget, en rovfågel. Jag har förvisso lust att ge honom en känga. Det vore en lisa att se hans ögon förstoras av skräck i tvivel på *Hans existens*.

---

<sup>206</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 295

<sup>207</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 294

Eller varför inte något etter värre.”” säger Glas till Helga vid ett tillfälle.<sup>208</sup> Han är också öppen mot Helga vad det gäller det faktum att hon påminner honom om Cecilia, hans väninna som drunknade, vilket igen betyder att Helga var medveten om att Glas möjligen har utvecklat vissa känslor för henne. Allt detta verkar inte särskilt logiskt om vi har förkunskaper från *Doktor Glas* och vet vad som kommer hända mellan honom och Gregorius. Istället för att försöka vara diskret om sina känslor, tankar och planer som hos Söderberg, verkar det som att Siganders Glas vill avslöja sig själv. Han har däremot fått en roll till i boken och det är att vara ganska konservativ. Vid olika tillfällen pratar han med Gregorius om kvinnor och deras rättigheter och position och uttrycker några åsikter som verkar vara ännu mer konservativa än de Gregorius förespråkar:

”Män har givna platser i staden, i riket, i världen”, hävdade doktor Glas. ”Kvinnorna har sitt i hem och hushåll. Kvinnosakskvinnorna vänder ut och in på begreppen. Det är inte utan missöden man kommer förbi deras rasande utspel på Hötorget. Har bror sett det?”

Gregorius medgav det. Glas fortsatte.

”En kvinna ska respekteras för sitt kön, sin svaghet och renhet. Det där uppstudsiga hör ihop med krigsoron. Det finns inget självständigt i kvinnokampen. Väl unionssaken är avgjord tystnar kvinnoskället. Sanna mina ord. Då kommer framtiden ifatt dessa kvinnor. Antingen gäller att krypa till korset och återvända hem eller är det för långt gånget, blir det gatan.”<sup>209</sup>

Det som är kanske mest ologiskt hos Glas i *Dosan* är hans relation, eller snarare – vänskap med Gregorius. Fast vi från själva början vet att han inte har några som helst sympatier mot prästen är det samtidigt inte omöjligt för honom att diskutera med Gregorius, röka cigaretter, sitta på kaféet med honom, ge honom råd och kalla honom för ”bror”. På något sätt kan man säga att Siganders Glas på detta sätt har två olika ansikten – det enda är ganska likt den Glas vi känner från Söderbergs roman, medan det andra är konstruerat för att representera de ondsinta, konservativa männen. Samtidigt verkar Glas vara mycket mindre lugn och kalkulerad än hos Söderberg, fast Sigander låter andra karaktärer fortfarande se honom på detta sätt. Gregorius beskriver Glas till Helga på följande sätt:

”Doktor Glas är en komplicerad människa. Någon sa att han samlar olyckor. Resonemanget gick ut på att Glas vill bevisa att olyckor inte kan upphäva varandra, som logiken säger, utan att ansamling av olyckor obönhörligen leder till katastrof. Därför sparar han säcken full. Sedan låter han olyckorna verka inbördes och noterar vad som händer.”<sup>210</sup>

---

<sup>208</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 85, kursiverat i originaltexten

<sup>209</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 215-216

<sup>210</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 205

Med andra ord handlar det om en karaktär som öppet visar sitt intresse för Helga, berättar för henne om sin dosa och giftpiller, samt sin avsky för Gregorius, medan han samtidigt umgås med honom och är nästan vänner med honom.

På vilket sätt då motiverar Sigander mordet på Gregorius? Enligt min mening ligger den största svagheten i hennes skildring av Glas karaktär, och kanske också i hela romanen, just i vad som tycks vara orsaken till mordet. Helga har redan bestämt sig för att skilja sig från Gregorius och på detta sätt frigöra sig själv från äktenskapet på sina egna premisser. Det betyder att Glas inte längre har någonting att rädda henne från. Samtidigt är han ganska tydlig angående sin avsky för Gregorius men han också blivit honom väldigt nära, så om han mördade prästen skulle det inte vara så svårt att förknippa honom med mordet. Och till slut avslöjar han, som nämnts, väldigt tidigt för Helga att han har en dosa med giftpiller. Allt tyder med andra ord på att ett mord egentligen inte är nödvändigt. Ändå väljer Sigander att tillåta Glas mörda Gregorius. Frågan är bara – varför? I mordscenen förklarar Glas det själv till den döende Gregorius, medan de sitter på ett kafé och alla andra kan höra det:

”Se på mig, prästrock! Jag gjorde det inte enbart för min avskys skull och för att hon föredrar någon annan. Inte bara det. Helga ska ned i dyngan. Hon har lekt med elden och ska brinna. Spärra upp ögonen, du! Nu finns det ingen räddning för henne. Kvinnor som hon ska inte räddas. De ska inga rättigheter ha. Vad skulle det bli av världen? Din död har ett högre syfte än att ta bort en vederstygglig människa. Du dör så att min värld består! Så att vår värld består, bror.”<sup>211</sup>

I stället för att vara Helgas räddare blir Glas på detta sätt den som straffar henne, eller i alla fall försöker. Hela hans karaktär reduceras till slut på hans konservativa åsikter om kvinnor och mordet blir hans försök att straffa Helga och visa henne att det inte finns någon plats för moderna och självständiga kvinnor i samhället. Som nämnt, anser jag detta att vara den största svagheten hos *Dosan*, även om jag anser det delvis förståeligt varför Sigander väljer detta slut för Gregorius och Glas. Till och med efter skilsmässan var Gregorius beredd att försörja och hjälpa Helga, fast hon var gravid med en annan mans barn. Glas ansåg detta vara ett tydligt tecken på den nya, moderna tiden och försökte omöjliggöra detta genom att mörda den enda person som ville hjälpa Helga. Men Helga, som en symbol för självständiga kvinnor och kvinnokampen i allmänhet, lyckas ändå klara sig utan någons hjälp och påbörja ett nytt liv tillsammans med sitt barn, bort

---

<sup>211</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 303-304

från alla män. Med andra ord har Sigander, genom att berätta Helgas historia, också berättat en symbolisk historia, nämligen om kvinnokampens seger över det konservativa samhället.

Den sista karaktär som är viktigt att nämna är Fritz Racke, som kan tolkas som Siganders variant av Söderbergs karaktär Klas Recke. Vad är den största skillnaden mellan dem? Egentligen får vi inte veta så mycket om Recke från Glas dagboksanteckningar. Vi får veta att han är en ovanligt vacker och ärelysten ung man och att han inte har några problem att göra vad som helst för att uppnå sina mål i livet, vilket vi också ser i slutet av romanen. Men det som vi inte får veta något om är hans förhållande med Helga och hans beteende mot henne. Sigander erbjuder läsarna just detta. Fritz och Helga träffas för den första gången på ett träff i kyrkan, genom hans mor, fru Racke. Han verkar ärligt intresserad av Helga och ingår i ett passionerat förhållande med henne. Som redan nämnt, drömmer de båda om en gemensam framtid i Amerika, och i den första tiden verkar det som att det enda problemet är faktumet att Helga är gift med Gregorius. Emellertid blir det snart klart att förhållandet inte är lika viktig för dem båda – medan Helga lever för att träffa Fritz, händer det ofta att han prioriterar andra saker, speciellt jobbet i departementet. Utifrån detta är det lätt att inse att han faktiskt aldrig planerat resan till Amerika:

”Jag behövs på departementet”, lugnar han mig några dagar före sin avresa. ”Dessutom är jag styrelseledamot av *Föreningen för fäktkonstens främjande*. Vi knöt intima kontakter med fäktcentra från andra länder under de Nordiska spelen i år. De ska återknytas 1909. Därefter har vi de olympiska spelen 1912. Det blir mitt göra. Jag är betrodd att skriva tävlingsregler, vet du det.”<sup>212</sup>

Fast han fortsätter att lova Helga att hon bara är hans och att det inte finns någon annan för honom, visar det sig till slut att endast vara ett spel, som vi redan sett. På detta sätt kan vi säga att Fritz Racke har mycket gemensamt med Klas Recke, eftersom de båda endast tänker på sig själva och bryr sig inte särskilt om andras, dvs. Helgas känslor. I *Doktor Glas* är det lite oklart om Helga berättar för Recke om att hon är gravid, men i *Dosan* gör hon det, och det kan sägas vara den viktigaste orsaken till att Racke avbryter med henne. Han ville bara ha en kvinna han kan leka med och som han kan använda som underhållning innan han hittar en rik kvinna att gifta sig med. När ett barn kom in i bilden blev förhållandet plötsligt för seriöst och han väljer den lättaste utvägen – att lämna henne. Samtidigt kan man säga att den största skillnaden mellan Recke och Racke ligger i det att Siganders karaktär ändå visar lite omsorg för Helga. I hans brev

---

<sup>212</sup> Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, s 198, kursiverat i originaltexten

rekommenderar han henne att stanna med Gregorius och ha en liten, men trygg familj med honom. Fast det är det helt motsatta till vad Helga önskar sig, kan man ändå konkludera att han inte ville lämna henne utan någon säkerhet. Klas Recke visar å andra sidan inget intresse i Helga efter att han hittat en rik ung kvinna att gifta sig med. I stort sett är dessa två karaktärer likartade, och man kan påstå att Sigander är mest trogen Söderbergs skildring just vad gäller Helgas älskare. Men just därför att vi i *Dosan* får följa Rackes och Helgas historia från början till slut och se deras kärlek utvecklas och dö, kan Racke sägas framstå som en mer sympatisk karaktär än Klas Recke. Det viktigaste för Sigander är att Helga ändå lyckades överleva denna olyckliga kärlek och hitta sin väg i livet.

Till slut är det också viktigt att analysera på vilket eller vilka sätt Siganders *Dosan* kan återverka på läsningen av *Doktor Glas*. Som vi sett är det flera skribenter, bl.a. Jenny Bång och Bertil Falk som hävdar att en läsare inte nödvändigtvis behöver ha förkunskaper om *Doktor Glas* för att kunna läsa och förstå *Dosan*, fast det kan i stort sett berika historien. Därför kan man säga att det finns två sätt att betrakta denna påverkan på. Om vi väljer att betrakta *Dosan* som ett självständigt verk som endast är inspirerat av Söderbergs roman, finns det ingen påverkan. Då handlar *Dosan*, som Bång säger ”om en kvinnas liv i början av förra seklet”<sup>213</sup>, eller som jag tolkar det – om konflikten mellan kvinnorörelsen och dåtida samhället.

Om man däremot betraktar Siganders roman som en *herstory* eller *re-vision* av *Doktor Glas*, kan man sluta sig till att vissa saker möjligtvis kan påverka läsningen av primärtexten. Framför allt gäller det kvinnobilden i romanen som Sigander, kanske till och med mer än Ekman, lyckas sätta i fokus. Efter att man jämför Söderbergs Helga som endast förväntar sig att få hjälp av männen i hennes liv med Siganders Helga som lyckas bryta med denna kedja och skapa sitt eget öde, blir Helgas roll i *Doktor Glas* ännu mer tydlig. Fast det ser ut som att det är just hon som påverkar romanens utveckling är sanningen egentligen helt motsatt – hon är bara ett objekt som befinner sig i händerna på tre män i hennes liv – Gregorius, Recke och Glas.

Samtidigt kan *Dosan* också påverka läsningen av *Doktor Glas* på ett högre plan. Här tänker jag framför allt på förståelse av begreppet *tankebok*, samt den flertydiga tolkningen av Söderbergs roman. Som jag redan analyserat, kan Siganders roman inte tolkas som en tankebok eftersom den snarare är en programmatisk roman vars roll är att lyfta fram kvinnofrågan vid

---

<sup>213</sup> Bång, Jenny – *I Siganders Dosan får Helga Gregorius från Doktor Glas berätta sin historia* på Kulturbloggen, 21/04/2013

sekelskiftet. Fast man kan uppskatta Siganders målsättning med boken och förstå behovet för ett sådant perspektiv på primärtexten, inser man varför Söderberg strävade efter tankeboken som genre. Konsten att kunna lyfta fram olika viktiga och brännande frågor, utan att tillåta boken endast fokusera på dem kommer fullkomligt till uttryck i romanen *Doktor Glas*.

## 8. Avslutning

De tre romaner som jag analyserat i relation till *Doktor Glas* i denna avhandling står i en uppenbar hypertextuell relation till Söderbergs roman. Man kan beteckna en sådan relation som en form av *direkt* hypertextualitet. Till skillnad från i många andra verk, som till exempel Joyces *Ulysses* (1922), där man hittar hypertextuella drag i förhållande till *Odysséen* först efter en detaljerad analys, har Ohlsson, Ekman och Sigander uppenbart baserat sina böcker på Söderbergs roman. Som vi redan har sett har de, i större eller mindre grad, behållit antingen karaktärerna eller handlingen, eller, som i Ohlssons fall – både och. På detta sätt ingår de alla i det jag kallade för ett *Doktor Glas*-universum eftersom de, var på sitt sätt, bidrar till den ursprungliga historien. I min analys har jag försökt placera dessa tre verk i förhållande till Söderbergs roman och se på vilket sätt de har blivit till, hur de använder sig av primärtexten, samt undersöka i vilken grad deras författare förändrade primärtexten. För att kunna undersöka det har jag koncentrerat mig på tre viktiga punkter i analysen – deras relation till *Doktor Glas*, deras relation till Söderbergs begrepp *tankebok*, såväl som jämförande karaktärsanalys.

Utifrån analysen är det tämligen klart att *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan* står i en dialogisk relation till *Doktor Glas*, dvs. de inte bara baserar sig på Söderbergs roman utan de ”kommunicerar” också aktivt med den. Resultatet av denna dialog kan förstås på olika sätt. Det är tydligt att de, på ett eller annat sätt, bidrar till primärtexten. Samtidigt kan man också säga att dessa tre verk utmanar i praktiken begreppet hypertextualitet, eftersom de inte passar in i Genettes kända system. Som jag redan diskuterat, har Genette utvecklat sitt system för att omfatta en stor del av hypertextuella verk, men problemet uppstår just när det handlar om direkt hypertextualitet. I sådana fall brukar författare inte bara använda samma karaktärer och liknande historia, men, som vi redan sett, försöker också skriva i en liknande stil eller till och med imitera den ursprungliga textens form. Hos Genette är indelningen väldigt tydligt i det att verken antingen kan vara produkter av transformation eller imitation, dvs. författaren kan antingen bevara den ursprungliga textens mening eller dess form. I analysen har jag bevisat att vart och ett av dessa verk innehåller tecken på både transformation och imitation, något som Genette inte inkluderade i sitt system. Därför kan dessa tre romaner knappast klassificeras som *pastisch* eller som *kontraimitation*, i Ekmans fall eftersom det skulle underförstå en klassificering som inte tar hänsyn till alla verkets egenskaper.

Därför är det intressant för mig att undersöka andra klassificeringsmöjligheter, som till exempel Widdowsons *re-visionary fiction*, Connors begrepp *rewriting*, eller det nya begreppet – *fanfiction*. Medan *re-visionary fiction* och *rewriting* ursprungligen har för mål att ”rätta” ett äldre välkänt verk eller ett kanonverk och på detta sätt ta över dess plats i litteraturhistorien, kan detsamma inte sägas om *fanfiction*. Denna genre har för avsikt att bidra till, berika och vidareutveckla den ursprungliga berättelsen, vilket delvis är just det som Ohlsson, Ekman och Sigander gör. Å andra sidan, genom att skriva sådana böcker, ifrågasätter de Söderbergs roman och utvecklingen i den, och får läsarna att tänka i andra riktningar än vad de vanligtvis skulle ha gjort. Därför kan jag till slut konkludera att dessa tre romaner kan klassificeras som hypertextuella *re-visionary*-verk med starka drag av *fanfiction*.

Som vi sett kommer hypertextualiteten i dessa tre romaner kanske bäst till uttryck genom karaktärerna. Därför har jag fokuserat min analys huvudsakligen på dessa. Genom att jämföra karaktärerna från *Doktor Glas* med karaktärerna i *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan* kom jag till slutsatsen att varje förändring i karaktärerna i de senare romanerna spelar en viktig roll och har som mål att ge ett annat perspektiv på primärtexten. Fast Ohlsson kan sägas vara den författare som är mest ”trogen” Söderbergs ursprungliga karaktärer, försöker han ändå, genom att vidareutveckla och utvidga Gregorius karaktär, ”rädda” prästen och göra honom mer sympatisk för läsarna. På detta sätt lyckades han ifrågasätta de originella förhållanden i *Doktor Glas* och påpeka att alla andra karaktärer i Söderbergs roman, förutom huvudkaraktären, egentligen är produkter av dagboksskrivarens subjektiva upplevelser och åsikter. Fast han till slut ”tillåter” mordet på Gregorius, visar han på detta sätt att varje berättelse har två (eller flera) sidor och att det även är möjligt att ”revidera” de välkända och populära litterära verk.

I Ekman fall handlar det inte om samma karaktärer som i *Doktor Glas*, men hon använde sig ändå av dem när hon skapade sina karaktärer i *Mordets praktik*. Som jag nämnt kan hennes mål med karaktärerna förstås på två olika sätt. Å ena sidan sätter hon männens objektivisering av kvinnliga kroppar i fokus, samt den maktfördelning eller subjekt-objekt-relation mellan män och kvinnor i samhället som både hon och Söderberg beskriver. Genom att göra Frida och hennes väninna Ida mer självständiga och moderna än Söderbergs Helga, lyckas Ekman erbjuda en alternativ historia om kvinnor vid sekelskiftet. De behöver inte betraktas som ”byte”, som i *Doktor Glas*, utan kan vara självmedvetna nog att välja sina egna vägar i livet. Å andra sidan kan man påstå att Ekman på något sätt försöker ”rädda” doktor Glas genom att skapa en väldigt



liknande, men uppenbart mörkare och mer negativ karaktär – Pontus Revinge. Fast han gör väldigt liknande saker som Glas, samt har liknande tankar och åsikter som han, är det som leder honom i livet och det som orsakar hans handlingar inte lika ärligt som hos Glas. Med andra ord, han gör nästan allt med en baktanke och förväntar sig förmåner av sin handling. Detta gör att han, till skillnad från Glas, inte kan betraktas som ”riddaren” som räddar ”jungfrun” från ”trollet”, utan kan tolkas som ett troll i riddarens kläder. Som jag redan sagt, efter att man läser *Mordets praktik* och fördjupar sig in i Revinges karaktär, får man mer förståelse för Glas och hans handlingar och samtidigt blir hans karaktär mer sympatisk för läsarna. Därför kan man säga att Ekman försöker göra något väldigt liknande det Ohlsson gör i *Gregorius*, fast omvänt – i stället för att direkt betona Glas positiva egenskaper, gör hon det genom att presentera en kataktär som är väldigt lika, men ännu ”värre”, vilket leder oss till att värdera Glas karaktär på nytt.

Sigander använder i *Dosan* de flesta karaktärerna från *Doktor Glas*, men förändrar dem ganska tydligt, och försöker på detta sätt göra dem till sina egna. Ändå är hennes mål med dessa förändringar ganska klart – genom att erbjuda tämligen annorlunda karaktärer än hos Söderberg och samtidigt förändra händelseförloppet fokuserar hon sin roman på kvinnokampen och utvecklingen av kvinnorörelsen. Om man betraktar romanen symboliskt kan man konkludera att den representerar vaknandet av kvinnor i samhället och deras kamp mot typiska och traditionella roller och positioner i samhället. På detta sätt kan alla andra (manliga) karaktärer tolkas som ett visst hinder i denna utvecklingen, medan Helga, som huvudkaraktären och kvinnan, representerar alla kvinnor i dåtida samhället. Därför kan man påstå att *Dosan* inte bara är en typ av *rewriting* eller en *her-story*-version av *Doktor Glas*, utan att den också kan tolkas som en programmatisk roman som använder sig av de välkända karaktärer för att kommunicera ett viktigt budskap.

Den sista punkten jag reflekterat över vid mina analyser är på vilket sätt de tre romanerna kan tänkas påverka läsningen av *Doktor Glas*, om de överhuvudtaget gör det. En sådan analys kan betraktas som högt subjektivt grundad. Jag anser dock att påverkan här förefaller uppenbar, speciellt eftersom det handlar om nästan ett och samma tema i böckerna. På detta sätt är de starkt förknippade med varandra och kan sägas skapa ett gemensamt universum. I sin artikel *Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse* skriver Iser följande om att läsa en text på nytt:

I en andra läsning tenderar nu bekanta händelser att framstå i ett nytt ljus som ibland verkar korrigerande, ibland berikande. [...] Men när vi har avslutat texten och läser den på nytt så kommer naturligtvis vår extra kunskap att resultera i en annan tidsföljd, vi kommer att tendera att upprätta förbindelser genom att hänvisa till vår kunskap om vad som skall komma, och därför kommer vissa aspekter hos texten att anta en betydelse vi inte tillskrev dem vid den första läsningen, medan andra aspekter kommer att falla i bakgrunden. Det är en nog vanlig upplevelse för en person att säga att vid en andra läsning lade han märke till saker som han förbisett då han läste boken första gången, med detta är knappast förvånande i betraktande av att den andra gången han tittar på texten är det ur ett annat perspektiv.<sup>214</sup>

Om vi förstår läsningen av romanerna *Gregorius*, *Mordets praktik* och *Dosan* som ett sätt att läsa Söderbergs *Doktor Glas* på nytt, blir deras återverkan på läsningen av *Doktor Glas* i sin tur tydlig. Samtidigt kan man påstå att förkunskap om händelser och karaktärer i Söderbergs roman till en viss grad också påverkar läsningen av dessa andra romaner, som Iser också påpekar. Fast det är klart att alla dessa böcker kan läsas som självständiga verk, står det klart att förkunskap om *Doktor Glas* gör läsningen rikare och möjliggör för läsaren att notera några detaljer och egenskaper hos karaktärerna som hen annars inte skulle vara i stånd att göra. Påverkan från dessa böcker på läsningen av Söderbergs roman, menar jag är tämligen oundviklig. Speciellt vad gäller Ohlsson och Ekman, vars romaner har i en stor grad ifrågasatt *Doktor Glas* och givit ett helt nytt perspektiv på romanens utveckling och handling, kan man inte förkasta möjligheten att läsarna kommer att betrakta Söderbergs roman på ett annat sätt än förr. Utan att ”hota” den ursprungliga historien har dessa två romaner lyckats till en stor grad berika primärtexten och erbjuda läsarna en djupare insikt i *Doktor Glas*-universumet.

Till slut är det viktigt att också nämna en annan typ av påverkan dessa romaner har på *Doktor Glas*, och det är nämligen att hylla denna Söderbergs roman. *Doktor Glas* har genomgått en lång väg från att vara en av de mest chockerande och kritiserade romanerna i början av 1900-talet till att bli en av de mest lästa romanerna i Sverige. Till slut, hundra år efter utgivningen inspirerar den tre samtida författare att ge sina versioner och perspektiv på den. Genom att vara i stånd att utveckla, förändra och omskapa denna historia på nytt, har de nutida författarna bekräftat för publiken att *Doktor Glas* definitivt är en av de mest välkomponerade och mest komplexa romanerna i den nordiska och den europeiska litteraturen.

---

<sup>214</sup> Iser, Wolfgang – “Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse” i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion – del 1*, red. Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia, s 326

## Litteratur

- Ahlund, Claes - *Medusas huvud. Dekadensens tematik i svensk sekelskiftesprosa*, Uppsala Universitet, Uppsala, 1994
- Akinvall Franke, Eva - *Eko av Glas. Läsningar genom ett sekel av Hjalmar Söderbergs verk Doktor Glas*, Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Bibliotekshögskolan, Borås, 2004
- Albert Bonniers Förlag om Bengt Ohlsson,  
(<http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/O/Bengt-Ohlsson/>), läst 14/04/2014
- Albert Bonniers Förlag om Ohlssons roman *Swing*,  
(<http://www.albertbonniersforlag.se/Bocker/Svensk-skonlitteratur/S/Swing/>), läst 14/04/2014
- Albert Bonniers Förlag om Kerstin Ekman,  
(<http://www.albertbonniersforlag.se/Forfattare/E/Kerstin-Ekman/>), läst 30/04/2014
- Andersen, Per Thomas – “Forholdet mellom mytiske, episke og dramatiske strukturer i Tor Åge Bringsværds dramatik for voksne” i *Norsk litterær årbok 1992*, red. Skei, Hans H. Och Vannebo, Einar, Det norske samlaget, 1992, Gjøvik
- Andresen, Per Thomas – *Tankevaser. Om norsk 1990-tallslitteratur*, Universitetsforlaget, Oslo, 2003
- Atwood, Margaret – *Death and the Maiden*, The Guardian, 26.02.2002. – läst 27/02/2014  
(<http://www.theguardian.com/books/2002/oct/26/classics.margaretatwood>)
- Atwood, Margareth – “Preface” i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, översattad till engelska av Silvester Mazzarella, Portobello Books, London, 2007
- Bachtin, Michail – ”Frågan om talgenrer” i *Genre-teori*, red. Hættner Aurelius, Eva och Götselius, Thomas, Studentlitteratur, Lund, 1997
- Bergman, Bo – *Hjalmar Söderberg*, Minnesbiblioteket, Svenska Akademien, Stockholm, 2011
- Boktid – *Kerstin Ekman: Mordets praktik* från 20/11/2009 ([http://vetamix.net/video/boktid-kerstin-ekman-mordets-praktik\\_18915](http://vetamix.net/video/boktid-kerstin-ekman-mordets-praktik_18915)), sett 27/04/2014
- Brandell, Gunnar - *Svensk litteratur 1900-1950*, Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm, 1967

- Brandes, Georg – “Till Hjalmar Söderberg i Vängåvan till Hjalmar Söderbergs 50-årsdag den 2. Juli 1919, red. Laurin, Carl C. , Stockholm, 1919
- Bång, Jenny – *I Siganders Dosan får Helga Gregorius från Doktor Glas berätta sin historia* på Kulturbloggen, 21/04/2013 (<http://kulturbloggen.com/?p=69677>), läst 01/04/2014
- Connor, Steven – “Rewriting Wrong: On the Ethics of Literary Reversion” i *Liminal Postmodernisms. The Postmodern, the (Post-)Colonial, and the (Post-)Feminist*, red. D’haen, Theo och Bertens, Hans, Rodopi, Amsterdam – Atlanta, 1994
- Delblanc, Sven och Lönnroth, Lars - *Den svenska litteraturen 2 – Genombrottstiden*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1999
- Eik, Espen A. - *Ulykke med form og stil*, Aftenposten, 19/10/2011 ([http://www.aftenposten.no/kultur/litteratur/article1181863.ece#.U1jI81V\\_t1a](http://www.aftenposten.no/kultur/litteratur/article1181863.ece#.U1jI81V_t1a)), läst 22/04/2014
- Eklund, Stefan – *Ekman i närkamp med Doktor Glas*, i SvD Kultur 29/08/2009 ([http://www.svd.se/kultur/ekman-i-narkamp-med-doktor-glas\\_3428111.svd](http://www.svd.se/kultur/ekman-i-narkamp-med-doktor-glas_3428111.svd)), läst 30/04/2014
- Ekman, Kerstin – *Mordets praktik*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 2009
- Elam, Ingrid – *Kerstin Ekman: ”Mordets praktik”* i DN.Bok, 04/09/2009 (<http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/kerstin-ekman-mordets-praktik/>), läst 24/04/2014
- Enander, Crister - *En liten människas livsfarliga längtan efter upprättelse* i Tidningen Kulturen, 02/09/2009, (<http://tidningenkulturen.se/artiklar/litteratur/litteraturkritik/4970-litteratur-kerstin-ekman-mordets-praktik>), läst 27/04/2014
- Falk, Bertil – *När andra författare gör grovjobbet – intrigen! Apropå Helena Siganders Dosan* i Tidningen Kulturen, 15/07/2013 (<http://tidningenkulturen.se/artiklar/debatt-mainmenu-91/kultur-mainmenu-147/15226-naer-andra-foerfattare-goer-grovjobbet-intrigen-afropa-helena-siganders-dosan>), läst 25/04/2014
- Gabrielsen, Arnulf - *Hjalmar Söderbergs Doktor Glas. En litterær analyse*, Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Oslo, 1966
- Geddes, Tom – *Studies in Swedish literature No. 3. Hj. Söderberg: Doktor Glas*, University Of Hull, Hull 1975

- Geddes, Tom – ”Swedish fin-de-siècle: Hjalmar Söderberg (1869-1941)” i *Aspects of Modern Swedish Literature*, red. Scobbie, Irene, Norvik Press, Norwich, 1999
- Genette, Gerard - *Palimpsests. Litterature in the Second Degree*, University of Nebraska Press, 1997
- Glans, Lotten – *Dosan. Helga Gregorius berättelse av Helena Sigander* på Lottens Bokblogg, 30/01/2014 (<http://lottensbokblogg.wordpress.com/2014/01/30/dosan-helga-gregorius-berattelse-av-helena-sigander/>), läst 03/05/2014
- Hagman, Andreas - *Gregorius. Bengt Ohlssons roman Gregorius i dialog med Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, C-uppsats i litteraturvetenskap, Örebro Universitet, 2006
- Helena Siganders officiella webbsida ([www.sigander.com](http://www.sigander.com)), läst 29/04/2014
- Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg*, Söderbergsällskapet (<http://www.soderbergsallskapet.se/print.asp?id=1>), läst 26/02/2014
- Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg. Ett författarliv*, Bonniers, Stockholm, 1984
- Holmbäck, Bure – *Hjalmar Söderberg och passionerna*, Natur och kultur, Stockholm, 1991
- Iser, Wolfgang – “Läsprocessen – en fenomenologisk betraktelse” i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion – del 1*, red. Entzenberg, Claes och Hansson, Cecilia, Studentlitteratur, Lund, 1992
- Jamieson, Theresa - *The Shadow Who Wished to Become a Man. Doctor Glas in the Twenty-First Century*, Neo-Victorian Studies, University of Hull, Hull, 2009/2010
- Jamison, Anne – *FIC: Why Fanfiction Is Taking Over The World*, SmartPop, Dallas, 2013, läst 07/02/2014 på Google Books (<http://books.google.no/books?id=GBwVAgAAQBAJ&lpg=PP1&dq=anne%20jamison&hl=sv&pg=PP1#v=onepage&q=anne%20jamison&f=false>)
- Jeppsson, Lena – *DOSAN Helga Gregorius berättelse* i DAST Magazine, 22/03/2013 (<http://www.dast.nu/recension/dosan-helga-gregorius-berattelse>), läst 15/04/2014
- Josefsson, Erika – *När Doktor Glas blir Doktor Död*, i Arbetarbladet 27/08/2009 (<http://arbetarbladet.se/kultur/litteratur/1.1305362-nar-doktor-glas-blir-doktor-dod>), läst 25/04/2014
- Kohlström, Björn – *Dosan. Helga Gregorius berättelse, Helena Sigander* på Bernur bloggen, 23/12/2013 (<http://howsofthisprisonis.blogspot.no/2013/12/dosan-helga-gregorius-berattelse-helena.html?spref=bl>), läst 01/05/2014

- Lagersted, Sven – *Hjalmar Söderberg och religionen*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1982
- Linde, Ebbe – ”Hjalmar Söderberg” i *Föfattarnas litteraturhistoria – Den andra boken*, red. Ardelius, Lars och Rydström, Gunnar, Författarförlaget, Stockholm, 1978
- Ljungberg, Lars – *Alltför mänskligt. Om Hjalmar Söderbergs kristendomskritik*, Bokförlaget Doxa AB, Lund, 1982
- Lundgren, Lars O – *Liv, jag förstår dig inte*, Carlssons, Stockholm, 1987
- Magnusson Hartman, Ylva - *Skuggan som ville bli man. En queerteoretisk analys av manligt begär i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas*, Kandidatuppsats, Lunds Universitet, 2010
- Martinsen, Lena - *Intertekstualitetens betydning i Hjalmar Söderbergs Doktor Glas og Kerstin Ekmans Mordets praktik*, bacheloruppsats biblioteks- och informationsvetenskap, HiOA, 2013
- Molander, Christina och Skowronska, Martina - *Stiliga herrar. Stilanalyser av Hjalmar Söderbergs Doktor Glas och Bengt Ohlssons Gregorius*, B-uppsats i svenska, Södertörns högskola, 2005
- Mørstad, Tora - *En sammenligning mellom tittelpersonen i Hjalmar Söderbergs roman ”Doktor Glas” (Sth. 1905) og Johan Ellefsens roman ”Doktor Friis” (Kra. 1914)*, Hovedoppgave i norsk, Universitetet i Oslo, 1973
- Ohlsson, Bengt – ”Afterword” i Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, översattad till engelska av Silvester Mazzarella, Portobello Books, London, 2007
- Ohlsson, Bengt – *Gregorius*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 2004
- Olofsson, Tommy – ”Söderbergsfejden. Striden om Doktor Glas” i *I ordets smedja. Festskrift till Per Rydén*, red. Gustafsson, Karl Erik, Hedling, Erik, Holmberg, Claes-Göran, Oscarsson, Ingemar, Westerström, Jenny, Carlssons Bokförlag, Stockholm, 2002
- Sigander, Helena – *Dosan. Helga Gregorius berättelse*, Exilium förlag, Storholmen, 2013
- Sjöstrand, Nils, Sahlin, Björn, Sjöstrand, Lars och Holmbäck, Bure - *Viljans frihet och mordets frestelse. Iakttagelser angående Doktor Glas*, Proprius förlag, Stockholm, 2003
- Sundström, Gun-Britt – *Knepen spräcker illusionen* i SvD Kultur, 04/09/2009 ([http://www.svd.se/kultur/litteratur/knepen-spracker-illusionen\\_3463989.svd](http://www.svd.se/kultur/litteratur/knepen-spracker-illusionen_3463989.svd)), läst 23/04/2014
- Söderberg, Hjalmar – *Doktor Glas*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1958

- Varner Stokke, Tone Annika - "Världen är inte god för dem som älska" – *Kjærligheten i Doktor Glas*, Masteroppgave i litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, 2006
- Wahlström, Maria – *Jag är icke heller en. Den svenska dagboksromanen*, Ellerströms, Stockholm, 2012
- Wedding, Gunilla – *Om konsekvenserna av att begå ett mord* i Skånskan, 07/09/2009 (<http://www.skanskan.se/article/20090907/NOJE/686418301/-/om-konsekvenserna-av-att-bega-ett-mord>), läst 26/04/2014
- Webbsidan kulturpool.se – *Helena Sigander* (<http://www.kulturpool.se/sigander/>), läst 29/04/2014
- Widdowson, Peter - 'Writing back': *contemporary re-visionary fiction*, *Textual Practice*, 20:3, 2006, DOI: 10.1080/09502360600828984